

Faculteit Rechtsgeleerdheid
Universiteit Gent

Academiejaar 2010-2011

De denuclearisering van Noord-Korea: welke rol voor het internationaal recht?

Masterproef van de opleiding
'Master in de rechten'

Ingediend door

Justin Vandeputte

Stamnummer: 20051496

Major: Nationaal en internationaal publiekrecht

Promotor: Prof. dr. Eduard Somers

Commissaris: Jasmine Coppens

“Nuclear proliferation is on the rise. Equipment, material and training were once largely inaccessible. Today, however, there is a sophisticated worldwide network that can deliver systems for producing material usable in weapons. The demand clearly exists: countries remain interested in the illicit acquisition of weapons of mass destruction.

If we sit idly by, this trend will continue. Countries that perceive themselves to be vulnerable can be expected to try to redress that vulnerability - and in some cases they will pursue clandestine weapons programs. The supply network will grow, making it easier to acquire nuclear weapon expertise and materials. Eventually, inevitably, terrorists will gain access to such materials and technology, if not actual weapons.

If the world does not change course, we risk self-destruction.”

Mohamed el-Baradei, The New York Times, 12 februari 2004

Inhoudsopgave

VOORWOORD	5
DEEL 1: INLEIDING	6
DEEL 2: HET NOORD-KOREAANSE NUCLEAIR PROGRAMMA EN HET WAAROM ERVAN	9
HOOFDSTUK 1: HET NUCLEAIR PROGRAMMA VAN NOORD-KOREA EN REACTIES VAN DE INTERNATIONALE GEMEENSCHAP	9
<i>AFDELING 1: HISTORISCHE SITUERING</i>	9
<i>AFDELING 2: NOORD-KOREA EN KERNWAPENS</i>	11
HOOFDSTUK 2: WAAROM WIL NOORD-KOREA KERNWAPENS?.....	19
<i>AFDELING 1: MILITAIRE MACHTSONTPLOOIING EN PRESTIGE</i>	20
<i>AFDELING 2: NUCLEAIR MATERIAAL ALS INKOMSTENBRON</i>	21
<i>AFDELING 3: INVLOED OP LANDEN IN DE REGIO EN OP DE INTERNATIONALE GEMEENSCHAP MAXIMALISEREN</i>	21
<i>AFDELING 4: PROLIFERATIE BEVORDEREN</i>	22
<i>AFDELING 5: DE BEWEEGREDEKEN WEGNEMEN</i>	23
DEEL 3: HET INTERNATIONAALRECHTELIJK KADER	24
HOOFDSTUK 1: NUCLEAIR RECHT.....	24
HOOFDSTUK 2: NON-PROLIFERATIEVERDRAG	25
<i>AFDELING 1: TOTSTANDKOMING EN OPZET</i>	25
<i>AFDELING 2: POSITIE VAN NOORD-KOREA</i>	27
<i>AFDELING 3: ANALYSE</i>	29
HOOFDSTUK 3: KERNSTOPVERDRAG	34
HOOFDSTUK 4: AGREED FRAMEWORK.....	37
HOOFDSTUK 5: PROLIFERATION SECURITY INITIATIVE	39
HOOFDSTUK 6: INTERNATIONAAL ATOOMENERGIEAGENTSCHAP	41
<i>AFDELING 1: ONTSTAAN EN TAKENPAKKET</i>	41
<i>AFDELING 2: REGELGEVEND WERK</i>	43
HOOFDSTUK 7: KERNWAPENS-ADVIES VAN HET INTERNATIONAAL HOF VAN JUSTITIE	45
<i>AFDELING 1: INHOUD VAN HET ADVIES</i>	46
<i>AFDELING 2: TOEPASSING VAN HET ADVIES OP DE DPRK</i>	47
HOOFDSTUK 8: AUSTRALIË V. FRANKRIJK EN NIEUW-ZEELAND V. FRANKRIJK (KERNPROEF-CASES).....	48
<i>AFDELING 1: FEITEN EN BESCHIKKING VAN DE CASES</i>	48
<i>AFDELING 2: TOEPASSING VAN DE CASES OP DE DPRK</i>	49
DEEL 4: VERGELIJKING MET GELIJKAARDIGE CASES	51
HOOFDSTUK 1: HET MIDDEN-OOSTEN	51
<i>AFDELING 1: ISRAËL</i>	51

<i>AFDELING 2: IRAN</i>	53
HOOFDSTUK 2: ZUID-AZIË.....	55
<i>AFDELING 1: INDIA</i>	55
<i>AFDELING 2: PAKISTAN</i>	57
HOOFDSTUK 3: LIBIË.....	58
DEEL 5: MAATREGELEN EN OPLOSSINGEN VAN HET INTERNATIONAAL RECHT ...	61
HOOFDSTUK 1: OPGELEGD DOOR DE INTERNATIONALE GEMEENSCHAP	62
<i>AFDELING 1: DE MILITAIRE INTERVENTIE</i>	62
<i>AFDELING 2: ECONOMISCHE SANCTIES</i>	66
HOOFDSTUK 2: DOOR ONDERHANDELINGEN OF DOOR VERDRAGEN	68
<i>AFDELING 1: EEN STERKERE ROL VOOR DE DIPLOMATIE</i>	70
<i>AFDELING 2: ZESLANDENOVERLEG</i>	71
<i>AFDELING 3: EXPORTCONTROLE</i>	73
HOOFDSTUK 3: NIEUWE PERSPECTIEVEN VOOR HET INTERNATIONAAL RECHT	75
<i>AFDELING 1: EEN VERSTERKT NON-PROLIFERATIEVERDRAG?</i>	75
<i>AFDELING 2: ANTI-KERNWAPENVERDRAG</i>	76
<i>AFDELING 3: VERDRAG INZAKE HET VERBOD OP DE PRODUCTIE VAN</i> <i>SPLIJTSTOFFEN</i>	79
<i>AFDELING 4: SPLIJTSTOFFEN ONDER INTERNATIONALE CONTROLE</i>	80
<i>AFDELING 5: KERNWAPENVRIJE ZONE</i>	81
CONCLUSIE	84
LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN	87
BIBLIOGRAFIE	88

VOORWOORD

Het voorliggende werkstuk is het sluitstuk van mijn rechtenopleiding aan de Universiteit Gent en zou nooit tot stand zijn gekomen zonder de hulp en steun van een aantal mensen. Een welgemeend woord van dank is dan ook zeker op zijn plaats.

Gedurende de voorbij twee jaar heb ik veel bijgeleerd en nieuwe inzichten verworven over het onderwerp van deze masterproef. De denuclearisering van Noord-Korea, en de rol die het internationaal recht hierin kan spelen, is een onderwerp gebleken dat moeilijk maar niettemin zeer boeiend is. Mijn interesse in het volkenrecht is dan ook alleen maar toegenomen.

Mijn oprechte dank gaat in de eerste plaats uit naar mijn promotor, prof. dr. Eduard Somers, die mij de vrijheid heeft gegeven dit eindwerk naar eigen inzichten in te vullen, en naar mevrouw Jasmine Coppens bij het voorbereiden en het schrijven ervan. Ook de medewerkers van de facultaire bibliotheek, die steeds bereidwillig op mijn vragen hebben geantwoord, verdienen het hier in deze context even vermeld te worden.

Een bijzondere vermelding verdienen ook zij die dit werk kritisch en aandachtig hebben gelezen en mij hun opmerkingen hebben overgemaakt. Ik denk hierbij voornamelijk aan mijn broer Benoît, die de laatste tikfouten heeft gecorrigeerd.

Tot slot wil ik ook nog mijn ouders en familie bedanken voor de financiële en morele steun die ik van hen mocht ontvangen gedurende de voorbije jaren, evenals mijn vrienden en kennissen voor alle mooie en onvergetelijke momenten die ik samen met hen in de voorbije jaren in Gent heb beleefd.

Gent, 11 augustus 2011

Justin Vandeputte

DEEL 1: INLEIDING

1 - Het beleid van de Democratische Volksrepubliek Korea (*Democratic People's Republic of Korea*, DPRK), verderop in deze masterproef Noord-Korea genoemd, met betrekking tot nucleaire energie en technologie is sedert tientallen jaren een controversieel onderwerp in het internationale debat over de verspreiding van kernwapens. De internationale gemeenschap vreest dat Noord-Korea dergelijke wapens wil gebruiken als middel om zijn positie in de regio en op het wereldtoneel te versterken. Inderdaad, de Noord-Koreaanse regering heeft reeds herhaaldelijk gedreigd deze wapens ook te zullen gebruiken wanneer dit nodig wordt geacht. Volgens experts in de materie beschikt het land momenteel over een niet onbelangrijk aantal kernkoppen en kan dit aantal binnen een relatief korte termijn nog in aanzienlijke mate worden opgedreven. Daarenboven exporteert Noord-Korea ballistische raketten en ander militair materiaal naar andere staten.¹

2 - De voorliggende kwestie is in grote mate gerelateerd aan de unieke positie van Noord-Korea in Azië en op het verdeelde Koreaanse schiereiland: het is een van de laatste staten met een communistisch staatsbestel en een eenpartijstelsel. Het heeft sinds het einde van de Koude Oorlog nauwelijks noemenswaardige bondgenoten die het land onvoorwaardelijk steunen. De DPRK kent bovendien significante interne moeilijkheden, vooral op het gebied van energie- en voedselbevoorrading. Teneinde een oplossing te kunnen aanreiken in het vraagstuk van de denuclearisering van Noord-Korea is kennis van de plaatselijke context dus van cruciaal belang.²

3 - Noord-Korea heeft de reputatie dat het de bezorgdheden van de internationale gemeenschap dikwijls niet onderschrijft. Een masterproef met betrekking tot de rol van het internationaal recht in de denuclearisering van de DPRK lijkt bij voorbaat dus een moeilijke opdracht. Diezelfde internationale gemeenschap bijt dan ook al jaren zijn tanden stuk op dit moeilijke vraagstuk. De Noord-Koreaanse autoriteiten onderhouden ook geen officiële diplomatieke relaties met een aantal belangrijke staten, zoals Japan en de Verenigde Staten. Frankrijk heeft het land trouwens niet erkend en het weigert dit te doen totdat het Noord-

¹ S. A. SQUASSONI, *Weapons of Mass Destruction: Trade Between North Korea and Pakistan: CRS Report for Congress*, Washington, Congressional Research Service, 2009, p. 3.

² W. L. HUNTLEY, M. KUROSAWA EN K. MIZUMOTO (EDS.), *Nuclear disarmament in the twenty-first century*, Hiroshima, Hiroshima Peace Institute, 2004, p. 197.

Koreaanse kernwapenprogramma is opgedoekt.³ Desalniettemin werd Noord-Korea in 1991 toegelaten tot de Verenigde Naties als een vredelievende staat in de zin van artikel 4.1 van het Handvest van de Verenigde Naties.^{4 5}

4 - Een belangrijke vraag in deze is de vraag naar wat Noord-Korea wil afdwingen met zijn atoomwapens. Hierop zijn verschillende antwoorden mogelijk die elk andere beleidsimplicaties teweeg brengen. Mogelijks ziet Noord-Korea de ontwikkeling van kernwapens als een noodzaak om het regime te bestendigen. Een andere mogelijkheid is dat men de dreiging met kernwapens wil gebruiken als een vorm van ruilmiddel om andere doelstellingen te verwezenlijken.⁶

5 - Wat er ook van zij, het Noord-Koreaanse kernprogramma baart de internationale gemeenschap sinds jaar en dag ernstige zorgen. De rol van het internationaal recht in deze kwestie mag dan ook zeker niet miskend worden, alhoewel verderop zal blijken dat bepaalde regels van deze rechtstak soms moedwillig met de voeten worden getreden. Het zal duidelijk worden dat dit probleem een oplossing op maat vergt en dat een herziening van het bestaande juridische paradigma zich in toenemende mate opdringt. De knelpunten rond het huidige gamma internationaalrechtelijke instrumenten zullen worden blootgelegd, waarbij de Noord-Koreaanse kwestie als kapstok zal worden gebruikt. Door de instrumentalistische aard van kernwapens is het noodzakelijk hier en daar een zijsprong te maken naar de diplomatie en de internationale politiek.

6 - In deel 2 van dit werkstuk wordt bekeken hoe de Noord-Koreaanse situatie met betrekking tot kernwapens is geëvolueerd tot de huidige problematiek. Deze historische situering laat tevens toe de interactie tussen Noord-Korea en de internationale gemeenschap te schetsen. De resoluties van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die betrekking hebben op de DPRK komen kort aan bod.

7 - Deel 3 omschrijft het internationaalrechtelijk kader rond kernwapens en de verspreiding ervan. Er wordt onder andere aandacht besteed aan het Non-proliferatieverdrag en het Kernstopverdrag, het advies inzake kernwapens van het Internationaal Hof van Justitie en de

³ Antwoord van de Franse Minister van Buitenlandse Zaken op een vraag van volksvertegenwoordiger Georges Hage op 24 mei 2005, <http://questions.assemblee-nationale.fr/q12/12-58175QE.htm> (laatst geraadpleegd op 23 maart 2011).

⁴ W. R. SLOMANSON, *Fundamental perspectives on International Law*, Boston, Wadsworth Publishers Cengage Learning, 2010, p. 502.

⁵ Handvest van de Verenigde Naties, 26 juni 1945, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1, p. XVI.

⁶ Y. WHAN KIHL EN P. HAYES (EDS.), *Peace and security in Northeast Asia: the nuclear issue and the Korean peninsula*, New York, M.E. Sharpe, 1996, p. 99.

Kernproef-cases. Waar nodig worden vraagtekens geplaatst bij deze bronnen van het internationaal recht en worden alternatieven voorgesteld.

8 - Vervolgens behandelt deel 4 een aantal soortgelijke conflicten met betrekking tot andere staten die in de loop der tijd ook een nucleair arsenaal ontwikkeld hebben. Aan de hand hiervan worden gelijkenissen en verschilpunten met de Noord-Koreaanse case beschreven. Op deze manier kan worden aangetoond dat de internationale gemeenschap in gelijkaardige situaties soms toch op een gans andere manier te werk gaat.

9 - Deze masterproef wordt ten slotte in deel 5 afgesloten met een overzicht van maatregelen die het internationaal recht op dit moment kan bieden om de denuclearisering van Noord-Korea te bewerkstelligen. Aansluitend worden een aantal nieuwe perspectieven voor het internationaal recht toegelicht. Zo kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de herwaardering van bestaande rechtsinstrumenten of de introductie van nieuwe verdragen. Hiervoor werden nu reeds een aantal initiatieven genomen. Deze worden besproken en desgevallend van commentaar voorzien.

DEEL 2: HET NOORD-KOREAANSE NUCLEAIR PROGRAMMA EN HET WAAROM ERVAN

10 - In dit deel wordt beschreven hoe het nucleaire programma van Noord-Korea gaandeweg is uitgegroeid en hoe het de huidige proporties heeft kunnen aannemen. Denuclearisering is immers een proces dat slechts kan worden bekomen wanneer men inzicht verwerft in wat een staat ertoe drijft atoomwapens te verwerven. Deze oorzaken dienen te worden weggenomen. Na de historische inleiding worden een aantal van dergelijke mogelijke oorzaken aangehaald.

HOOFDSTUK 1: HET NUCLEAIR PROGRAMMA VAN NOORD-KOREA EN REACTIES VAN DE INTERNATIONALE GEMEENSCHAP

11 - De recente geschiedenis van het Koreaanse schiereiland is turbulent en wordt nog steeds beheerst door een conflict met Zuid-Korea (een staat die wordt gesteund door de Verenigde Staten) dat al decennialang sluimert. Deze masterproef dient met deze context in het achterhoofd te worden gelezen. Enige historische duiding is hier dan ook zeker op zijn plaats. Een dergelijke situering houdt onvermijdelijk ook in dat een aantal tussenkomsten vanwege de internationale gemeenschap dienen te worden vermeld, vermits de DPRK zijn nucleair beleid hier (soms) op heeft afgesteld.

AFDELING 1: HISTORISCHE SITUERING

12 - Sedert het relatief vroege begin van de 20^e eeuw stond het Koreaanse schiereiland onder controle van Japan. Het werd in november 1905 een protectoraat van deze staat door de ondertekening van het Japans-Koreaans Protectoraatsverdrag (ook gekend als het Eulsa-verdrag). In 1910 werd het volledig door Japan geannexeerd via het Japans-Koreaans Annexatieverdrag. Deze situatie bleef ongewijzigd tot de capitulatie van Japan na de Tweede Wereldoorlog in 1945. In 1943 was immers reeds in de Verklaring van Caïro vastgelegd wat er territoriaal diende te gebeuren met de gebieden waarover Japan zeggenschap had.

13 - Op het einde van de Tweede Wereldoorlog werd in het kader van de Yalta-conferentie besloten het Koreaanse schiereiland onder een vorm van internationaal toezicht te plaatsen. De intentie was van het Koreaanse schiereiland een trustgebied te maken, waarna een tijdelijke overgangsregering de weg zou effenen voor een onafhankelijk en democratisch Korea.⁷ Dit voornemen werd reeds voordien opgenomen in de Verklaring van Caïro. Er kwam

⁷ Een trustgebied is een juridisch concept dat het onderwerp uitmaakt van hoofdstuk XII van het Handvest van de Verenigde Naties. Luidens artikel 75 van het Handvest worden deze gebieden onder het bestuur en toezicht

echter interne Koreaanse tegenstand tegen dit trustschapsstelsel: het werd beschouwd als een nieuwe vorm van kolonisatie. Het trustgebied is er nooit gekomen.⁸

14 - Het noordelijke deel stond op het moment van de Yalta-conferentie onder controle van de Sovjet-Unie, het zuidelijke deel onder dat van de Verenigde Staten. Als vanzelf was er dus een tegenstelling gekomen tussen het communistische noorden en het kapitalistische zuiden. Hoewel die opdeling aanvankelijk slechts tijdelijk bedoeld was, kwam het toch tot een formele splitsing en beide Korea's kregen in 1948 een regering die elk afzonderlijk de soevereiniteit over het ganse schiereiland claimde. Dit was te wijten aan onenigheid over het te kiezen politieke systeem in een herenigd Korea en het daaruitvolgende onvermogen om vrije verkiezingen te organiseren, verkiezingen die nochtans waren opgelegd door resolutie 112 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Hierop ontstonden er met grote regelmaat incidenten aan de grens tussen beide staten.⁹

15 - In 1950 zou dit uiteindelijk uitmonden in de Koreaanse Oorlog. De DPRK viel Zuid-Korea aan op 25 juni 1950. Twee dagen later riep de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties Noord-Korea op de vijandelijkheden te staken en zich terug te trekken tot de 38^e breedtegraad.¹⁰ Nadat deze vraag geen effect had gesorteerd werd beslist onder de vlag van de Verenigde Naties een internationale troepenmacht te sturen om Zuid-Korea te ondersteunen. Deze troepenmacht stond onder het commando van de Verenigde Staten.¹¹

16 - Deze oorlog werd uiteindelijk slechts een halt toegeroepen in 1953 door een staakt-het-vuren op aandringen van de Amerikaanse president Dwight D. Eisenhower.¹² Hoewel er tegenwoordig niet langer gevechten plaatsvinden in de grensstreek is het conflict tussen beide landen nog steeds niet opgelost en is het gebied rond de 38^e noordelijke breedtegraad over een

geplaatst van de Verenigde Naties. Artikel 76 omschrijft dat een van de oogmerken van dit trustschapsstelsel, naast het bevorderen van de internationale vrede en veiligheid, de ontwikkeling tot zelfbestuur en onafhankelijkheid van de lokale bevolking is.

⁸ "Establishment of the Republic of Korea",

http://www.asianinfo.org/asianinfo/korea/history/establishment_of_the_republic_of.htm (laatst geconsulteerd op 3 april 2011).

⁹ A. BRINEY, "Tensions and Conflict on the Korean Peninsula",

<http://geography.about.com/od/northkorea/a/korean-conflict.htm> (laatst geconsulteerd op 2 maart 2011).

¹⁰ Resolutie 82 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (25 juni 1950), *UN Doc. S/RES/82* (1950).

¹¹ Resolutie 83 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (27 juni 1950), *UN Doc. S/1511* (1950) en resolutie 84 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (7 juli 1950), *UN Doc. S/1588* (1950).

¹² Een staakt-het-vuren of wapenstilstand wordt in art. 36 van het Verdrag van Den Haag van 1899 omschreven als een "wederzijdse opschorting van de militaire operaties tussen belligerente staten". Wanneer er geen overeengekomen termijn is afgesproken kan een staat luidens het verdrag op elk moment de vijandelijkheden hervatten wanneer het de andere belligerente staat hierover tijdig heeft verwittigd. Verdrag van Den Haag inzake de wetten en gebruiken van de oorlog op het land, 29 juli 1899, in werking getreden op 4 september 1900, 32 *Stat.* 1803, beschikbaar op http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp.

breedte van ongeveer 4 kilometer ingesteld als gedemilitariseerde zone (DMZ). Een gedemilitariseerde zone is een concept uit het internationaal humanitair oorlogsrecht en wordt geconcretiseerd in het Eerste Protocol bij de Vierde Conventie van Genève inzake de bescherming van burgers in oorlogstijd. Binnen de zone is elke vorm van militaire operatie verboden, net zomin als de bezetting ervan.¹³

17 - De Conferentie van Genève in 1954 was -naast het behandelen van de kwestie rond Indochina- opgezet met de bedoeling een Koreaanse hereniging tot stand te brengen. Er werd echter geen compromis gevonden, waardoor het Koreaanse schiereiland verdeeld bleef.¹⁴

18 - Een formeel vredesverdrag is er dus nooit gekomen, officieel is er enkel sprake van een wapenstilstand.¹⁵ Technisch gezien zou men aldus kunnen stellen dat de beide Korea's nog steeds in staat van oorlog zijn, maar ook het uitblijven van vijandelijkheden kan volgens het internationaal recht voldoende zijn om te besluiten dat het gewapend conflict is afgelopen. Dit was bijvoorbeeld ook het geval na de Tweede Wereldoorlog toen er niet direct vredesverdragen met Duitsland werden afgesloten, maar er op het terrein geen gewapend treffen meer plaatsvond.¹⁶

AFDELING 2: NOORD-KOREA EN KERNWAPENS

19 - Eind jaren '50, begin jaren '60 begon de Noord-Koreaanse regering, in een poging om meer autonomie te bekomen, voor het eerst actief stappen te ondernemen die naar de ontwikkeling van een nucleair programma zouden moeten leiden. Aanvankelijk was er geen sprake van de productie van atoomwapens. Het land wou naar eigen zeggen de technologie bekomen om voor vreedzame doeleinden energie op te wekken uit onverrijkt uranium, waarvan het aanzienlijke voorraden bezat: er wordt geschat dat de Noord-Koreaanse uraniummijnen tot 4 miljoen ton uraniumerts van hoge kwaliteit bevatten.

20 - De Noord-Koreaanse leider Kim Il Sung probeerde hiervoor steun te zoeken bij bevriende communistische staten. Met de hulp van de Sovjet-Unie werd in Yongbyon een

¹³ Art. 60 Eerste Aanvullend Protocol van 8 juni 1977 bij de Conventies van Genève van 12 augustus 1949 inzake de bescherming van de slachtoffers van internationale gewapende conflicten, United Nations, Treaty Series, vol. 1125, p. 3.

¹⁴ C. JIAN EN S. ZHIHUA, "The Geneva Conference of 1954: New Evidence from the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of the People's Republic of China", *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 16, http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHPBulletin16_p1.pdf (laatst geconsulteerd op 14 april 2011).

¹⁵ B. CUMINGS, *Parallax visions: Making sense of American-East Asian relations*, Durham, Duke University Press, 1999, p. 127.

¹⁶ L. C. GREEN, *The contemporary law of armed conflict*, Manchester, Manchester University Press, 2008, p. 79-80.

onderzoekscentrum opgezet en daarenboven werden Noord-Koreaanse atoomwetenschappers opgeleid in de Sovjet-Unie. In het Yongbyon-centrum werd een nucleaire testreactor geïnstalleerd. Het programma focuste zich voornamelijk op nucleaire brandstof, meer bepaald de productie en de raffinage ervan. In de jaren '70 beschikte men in de DPRK reeds over voldoende kennis om zelfstandig deze testreactor te moderniseren en de capaciteit ervan te verhogen. Daarnaast begon men in de onmiddellijke omgeving van deze reactor aan de bouw van een tweede. In 1977 kwam de DPRK tot een akkoord met het Internationaal Atoomenergieagentschap (IAEA), waarbij de toelating werd gegeven om de eerste testreactor aan controle te onderwerpen. Van een kernwapenprogramma leek op dat moment nog altijd geen sprake te zijn.

21 - Het staat zo goed als vast dat Noord-Korea pas rond 1980 begon met het militaire luik van zijn nucleaire programma. Desondanks ondertekende het land in 1985 het Non-proliferatieverdrag (zie *infra*). Dit gebeurde evenwel onder druk van de internationale gemeenschap en vooral van de Sovjet-Unie.¹⁷ Er wordt algemeen vermoed dat Noord-Korea van oordeel was dat men makkelijker aan nucleaire technologie van andere landen kon geraken als men zich inschikkelijk opstelde. De Sovjet-Unie stelde de ondertekening inderdaad als voorwaarde om verdere medewerking te verlenen aan het Noord-Koreaanse nucleaire programma.¹⁸

22 - Ondertussen gingen de werken aan de zogeheten grafietreactor (de tweede reactor) in de Yongbyon-regio gewoon door. De bouw van die reactor was aangevat in 1980 en ze werd in gebruik genomen in 1987. Een paar jaar later werden door verschillende spionagesatellieten beelden gemaakt van de bouw van een reactor waar plutonium kon worden vervaardigd, eventueel ook geschikt voor kernwapens. Dit kan gemarkeerd worden als het begin van de huidige probleemsituatie.¹⁹

23 - In die periode beleefde de wereld een belangrijke geopolitieke omwenteling. Het einde van de Koude Oorlog zorgde ervoor dat er een reconciliatie kwam tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie en later Rusland. Op het gebied van kernwapens werden er een aantal akkoorden gesloten die nieuwe nucleaire dreigingen moesten beperken.²⁰ Als belangrijkste instrument kan hier het START I-verdrag worden aangehaald. Dit verdrag stipuleert o.a. dat

¹⁷ Noord-Korea weigerde aanvankelijk echter een *safeguards agreement* te onderschrijven (zie *infra*).

¹⁸ W. L. HUNTLEY, M. KUROSAWA EN K. MIZUMOTO (EDS.), *Nuclear disarmament in the twenty-first century*, Hiroshima, Hiroshima Peace Institute, 2004, p. 198.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ *Ibid.*

zowel de Verenigde Staten als de Sovjetunie (later opgevolgd door Rusland) hun nucleair arsenaal zullen afbouwen tot 6000 kernkoppen. Dit verdrag betekende een verdere concretisering van de gedeeltelijke nucleaire ontwapening die reeds een aanvang had genomen door de SALT-verdragen en het ABMT-verdrag.²¹

24 - Na de val van de Sovjet-Unie bleef Noord-Korea, aanvankelijk nog steeds onder het leiderschap van Kim Il Sung (na diens dood in 1994 wordt het geleid door diens zoon Kim Jong Il), achter zonder noemenswaardige steun op het internationale forum. Dit verontrustte de Noord-Koreaanse leiding: immers, zonder een grote bondgenoot stond het regime in de DPRK aanzienlijk zwakker, gezien zijn toen al getroubleerde relatie met internationale instellingen. Op dat ogenblik gingen de meeste waarnemers ervan uit dat het regime in de DPRK snel zou instorten, gezien het beperkte aantal landen dat ideologisch verwant was. Dit gebeurde evenwel niet, het land werd ook niet direct bedreigd door een andere staat. Toch heeft het uiteenvallen van de Sovjet-Unie economisch een grote impact gehad op Noord-Korea. Het verloor zijn voorkeursbehandeling als preferente partner en het bruto binnenlands product kende van 1990 tot 1998 een ononderbroken negatieve groei.²²

25 - Het land zocht daarom toenadering tot de Verenigde Staten maar kreeg een nul op het rekest. De VS weigerden omwille van de twijfels rond het Noord-Koreaans atoomprogramma om bilaterale gesprekken aan te knopen en stelden in de plaats voor om met de belangrijkste geopolitieke en lokale mogendheden aan tafel te gaan zitten. Hiermee ging Noord-Korea niet akkoord, met als gevolg dat er een diplomatiek dovemansgesprek ontstond en grote internationale ongerustheid over de plannen van de DPRK.²³

26 - Het jaar 1991 leverde niettemin een kleine doorbraak op. De autoriteiten van Zuid-Korea verklaarden dat er niet langer Amerikaanse kernwapens waren opgesteld in hun land en dat ingevolge het voornoemde START I-verdrag tussen de Verenigde Staten en Rusland. Dit zorgde voor forse internationale druk op Noord-Korea om duidelijkheid te scheppen over wat er in het Yongbyon-complex vervaardigd werd. In december ondertekenden Noord-Korea en Zuid-Korea een gezamenlijke verklaring (*Joint declaration on the denuclearization of the Korean peninsula*) waarbij een soort kernwapenvrije zone werd ingesteld op het Koreaanse

²¹ “Anti-Ballistic Missile Treaty Chronology”, <http://www.fas.org/nuke/control/abmt/chron.htm> (laatst geconsulteerd op 4 april 2011).

²² M. J. DEANE, “The collapse of North Korea: a prospect to celebrate or fear”, <http://www.jhuapl.edu/ourwork/nsa/papers/NorthKoreatxt.pdf> (laatst geconsulteerd op 5 mei 2011).

²³ E. SCHWARTZ, “US Security Strategy: Empowering Kim Jong-Il?”, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, vol. 30, nr. 1, p. 23.

schiereiland.²⁴ Beide staten engageerden zich ertoe geen nucleaire wapens te testen, te produceren of te gebruiken. Om de werking van het akkoord te garanderen werd een bilateraal controleorgaan in het vooruitzicht gesteld. Daarnaast werd ook een Overeenkomst voor verzoening, non-agressie, uitwisseling en samenwerking opgesteld. De implementatie van deze akkoorden werd voorzien in de daaropvolgende maanden maar beide landen slaagden er niet in een vergelijk te vinden over het bilaterale controlemechanisme. De concrete uitwerking ervan werd later eveneens gehinderd door de intentieverklaring van Noord-Korea in 1993 om zich terug te trekken uit het NPV (zie *infra*). De Koreaanse kernwapenvrije zone blijft tot op heden dus dode letter.²⁵

27 - Kort daarna, in januari 1992, kwam het tot een ontmoeting tussen Amerikaanse en Noord-Koreaanse diplomaten. De vertegenwoordigers van de Verenigde Staten stelden voor om een vergelijk uit te werken rond o.a. de aanwezigheid van massavernietingswapens in Noord-Korea en daarbij aansluitend ook een versoepeling van de relaties met Zuid-Korea te bewerkstelligen. In ruil daarvoor zouden de economische sancties, die de Verenigde Staten al direct na de uitbraak van de Koreaanse Oorlog in 1950 hadden opgelegd, versoepeld worden. Deze sancties waren daarna nog fors toegenomen aangezien er tal van Amerikaanse wetgevende akten bestonden die de handel met communistische staten fors bemoeilijkten. Met deze toegift nam de Noord-Koreaanse diplomatie echter geen genoegen: men wou de terugtrekking van de Amerikaanse troepen uit Zuid-Korea die daar waren gestationeerd sinds de Koreaanse Oorlog en daarbovenop een vredesakkoord met Zuid-Korea. Men slaagde er niet in om tot een omvattend akkoord over al deze punten te komen.^{26 27}

28 - Toch liet de DPRK direct na deze besprekingen voor het eerst opnieuw wapeninspecteurs van het Internationaal Atoomenergieagentschap toe tot zijn nucleaire sites. Deze inspecteurs konden echter niet op de volledige steun van de Noord-Koreaanse autoriteiten rekenen, in die mate dat de toegang tot bepaalde sites werd ontzegd. Tijdens deze controles rezen immers vragen over de gegevens rond de voorraad plutonium die Noord-Korea had overgemaakt aan het IAEA. Twee nucleaire faciliteiten bleken bovendien niet te zijn aangegeven. Hierdoor ontstonden ernstige vermoedens dat de DPRK in het geheim bleef verderwerken aan nucleaire

²⁴ Joint Declaration on the Denuclearization of the Korean Peninsula, *UN Doc.* CD/1147 (1992). Het concept van een kernwapenvrije zone wordt verderop toegelicht.

²⁵ H. ATHANASOPOULOS, *Nuclear disarmament in international law*, Jefferson (North Carolina), McFarland Publishers, 2000, p. 149.

²⁶ S. CHANG, "Economic sanctions against North Korea", http://www.aeaweb.org/annual_mtg_papers/2007/0106_0800_2104.pdf (laatst geconsulteerd op 7 april 2011).

²⁷ W. L. HUNTLEY, M. KUROSAWA EN K. MIZUMOTO (EDS.), *Nuclear disarmament in the twenty-first century*, Hiroshima, Hiroshima Peace Institute, 2004, p. 198.

wapens. Het IAEA wou daarom verdere inspecties doen van Noord-Koreaanse nucleaire installaties om aldaar stalen te nemen. Ondanks hevige druk van de internationale gemeenschap werd dit geweigerd. In reactie op de vaststellingen van het IAEA besloot Noord-Korea het Non-proliferatieverdrag op te zeggen.²⁸ Deze opzegging werd uiteindelijk ingetrokken: in 1994 werd een raamakkoord (*Agreed Framework*) afgesloten tussen de VS en Noord-Korea, waarbij beide partijen elkaar een aantal toezeggingen deden met betrekking tot het kernwapenvrij maken van het Koreaanse schiereiland (zie *infra*).

29 - De patstelling rond de controle door het IAEA bleef geruime tijd aanslepen. Het moet echter gezegd dat er een zekere toenadering tot stand kwam tussen de beide staten gedurende de ganse ambtstermijn van president Bill Clinton. In november 2000 kwam het tot een ontmoeting tussen *Secretary of State* Madeleine Albright en de Noord-Koreaanse leider Kim Jong-Il. De gesprekken verliepen constructief: Noord-Korea zou zichzelf een moratorium opleggen en geen verdere tests met langeafstandsraketten ondernemen.²⁹

30 - Met het aantreden van een nieuwe president in Amerika kreeg de Koreaanse nucleaire kwestie echter een nieuwe wending. In 2002 riep president George W. Bush Noord-Korea op om ten volle mee te werken aan de IAEA-wapeninspecties. Kim Jong Il lijkt aanvankelijk op het aanbod in te gaan, maar wanneer het land op het eind van dat jaar het formele verzoek krijgt tot openstelling van de installaties wordt er geen gevolg aan gegeven.³⁰ Bush had Noord-Korea toen al in een adem vernoemd met Pakistan, Irak en Iran (dit is de zogeheten *axis of evil*), in zijn *State of the Union*.³¹

31 - Begin 2003 werd er op aandringen van het Internationaal Atoomenergieagentschap bedreigd met sancties vanwege de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Als reactie

²⁸ W. L. HUNTLEY, M. KUROSAWA EN K. MIZUMOTO (EDS.), *Nuclear disarmament in the twenty-first century*, Hiroshima, Hiroshima Peace Institute, 2004, p. 199.

²⁹ Madeleine Albright was en is tot op heden de hoogste Amerikaanse gezagsdrager die Noord-Korea heeft bezocht en het enige lid van de regering dat ooit een rechtstreeks gesprek heeft gevoerd met Kim Jong-Il. Voormalig president Bill Clinton zelf bezocht Noord-Korea uiteindelijk in augustus 2009 om de vrijlating van twee Amerikaanse journalistes te bekomen. Er deden toen geruchten de ronde dat Clinton uitgestuurd was als gezant van de Amerikaanse regering om de gesprekken met Noord-Korea, o.a. omtrent het nucleaire programma, te ontgooien. Dit is echter steeds door het Witte Huis ontkend. Het symbolische belang van het bezoek van Clinton was niettemin van een enorme waarde voor Pyongyang en leidde tot de kritiek dat de opstelling van Noord-Korea inzake zijn nucleaire wapens werd beloond. Zie hiervoor ook <http://www.reuters.com/article/2009/08/04/us-korea-north-idUSSP47880420090804>.

³⁰ S. JEFFERY, "North Korea restarts nuclear programme", <http://www.guardian.co.uk/world/2002/dec/12/north-korea-restart-nuclear> (laatst geconsulteerd op 10 april 2011).

³¹ The President's State of the Union Address op 29 januari 2002, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html> (laatst geconsulteerd op 22 maart 2011).

hierop trok Noord-Korea zich terug uit het Non-proliferatieverdrag.³² Hierop werd een eerste zogeheten Zeslandenoverleg geïnitieerd tussen de VS, Rusland, China, Japan, Zuid-Korea en uiteraard Noord-Korea zelf. Er volgden vijf ronden van overleg, waarbij aanvankelijk maar een matige vooruitgang werd geboekt. De formele aankondiging van Noord-Korea op 10 februari 2005 dat het daadwerkelijk beschikte over kernwapens -voor defensieve doeleinden, luidens de officiële mededeling- maakte de onderhandelingen er niet makkelijker op. De aankondiging kwam er naar aanleiding van “het toenemend vijandige beleid van de regering-Bush ten opzichte van Noord-Korea”.³³

32 - Eind 2005 leek het er evenwel op dat Noord-Korea zich zou gaan inschrijven in de logica van de internationale gemeenschap: er werd toegezegd dat de nucleaire installaties zouden worden gesloten en dat het de *safeguards* van het IAEA opnieuw zou honoreren.

33 - In de loop van 2006 testte Noord-Korea echter een aantal langeafstandsraketten, een paar maanden later -op 9 oktober- gevolgd door een allereerste test met een raket met nucleaire kop. De reacties vanuit de internationale gemeenschap waren unaniem afwijzend. Vijf dagen later werd in de VN Veiligheidsraad unaniem resolutie 1718 aangenomen, waarin de nucleaire test veroordeeld werd en een aantal handels- en economische sancties aan Noord-Korea werden opgelegd.³⁴ De gesprekken in het kader van het Zeslandenoverleg werden ten gevolge hiervan tijdelijk opgeschort.³⁵

34 - Begin 2007 kwam het tot een ontmoeting tussen Noord-Koreaanse en Amerikaanse diplomaten in Berlijn. De gesprekken waren bedoeld om een snelle hervatting van het Zeslandenoverleg mogelijk te maken. De Verenigde Staten stonden een harde lijn voor en beschuldigden bovendien Noord-Korea van verduistering van fondsen van ontwikkelingsprogramma's van de Verenigde Naties. Desalniettemin was het regime in Pyongyang tevreden dat het opnieuw een gesprekspartner had gevonden waarmee het op bilaterale basis kon onderhandelen. De verwachting was dan ook dat het Zeslandenoverleg

³² “North Korea’s Statement of Withdrawal from the Nuclear Non-Proliferation Treaty”, http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_NPV_north-korea-withdrawal_2003-01-10.htm (laatst geconsulteerd op 30 april 2011).

³³ A. H. MONTGOMERY, “Ringing in proliferation: how to dismantle an atomic bomb network”, *International Security*, vol. 30, nr. 2, p. 183.

³⁴ Resolutie 1718 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (14 oktober 2006), *UN Doc. S/RES/1718* (2006).

³⁵ “North Korea talks set to resume”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6102092.stm> (laatst geconsulteerd op 22 april 2011).

gawu opnieuw kon worden hervat.³⁶ Dit gebeurde ook effectief op 8 februari. Zowel Noord-Korea als de Verenigde Staten leken hun harde standpunten te laten vallen. Noord-Korea ging akkoord met een sluiting van het nucleair complex in Yongbyon in ruil voor de levering van 50 000 vaten ruwe olie en onmiddellijke noodhulp. Naast deze belofte werd een actieplan opgesteld met daarin een aantal maatregelen die ervoor moesten zorgen dat de stoeve diplomatieke relaties tussen Noord-Korea en de Verenigde Staten respectievelijk Japan werden gestroomlijnd.^{37 38}

35 - Tijdens de volgende vergadering in maart ontstond er echter een dispuut over bevroren Noord-Koreaanse fondsen op rekeningen bij Chinese banken, waardoor de gesprekken opnieuw tijdelijk werden opgeschort. In de zomer kwam er een nieuwe bijeenkomst waarbij de kwestie over de Noord-Koreaanse fondsen werd opgelost en Noord-Korea aangaf dat de activiteiten in het Yongbyon-complex waren stopgezet. Dit werd gecontroleerd door inspecteurs van het IAEA en op 18 juli ook als dusdanig bevestigd.³⁹ De Amerikaanse president versoepelde in een reactie hierop een aantal sancties tegen het land, maar stelde als voorwaarde dat Noord-Korea nu ook snel aan zijn andere verplichtingen moest voldoen.⁴⁰

36 - Noord-Korea maakte vervolgens in november 2007 een inventaris van zijn nucleaire activiteiten over aan China, de informele voorzitter van het Zeslandenoverleg.

37 - In april 2009 lanceerde Noord-Korea een satelliet. Volgens de Verenigde Staten mislukte de lancering en was de raket in de Stille Oceaan gestort. Op 13 april veroordeelde de VN Veiligheidsraad de test met de mededeling dat het een schending van resolutie 1718 betrof.⁴¹ Noord-Korea reageerde hierop door zich definitief terug te trekken uit het Zeslandenoverleg, de eerder gedane beloftes op te zeggen en alle wapeninspecteurs het land uit te zetten. Het Zeslandenoverleg is sedertdien niet meer opnieuw opgestart.

³⁶ J. BORGER, "US claims credit as North Korea softens line on nuclear talks", <http://www.guardian.co.uk/world/2007/jan/23/northkorea> (laatst geconsulteerd op 13 april 2011).

³⁷ J. WATTS, "Washington poised for climbdown as Korea nuclear talks near deal", <http://www.guardian.co.uk/world/2007/feb/09/usa.northkorea> (laatst geconsulteerd op 13 april 2011).

³⁸ Noord-Korea kende in 2006 een van de ergste overstromingen in zijn geschiedenis. Noord-Koreaanse bronnen spraken over minstens vijfhonderd doden, buitenlandse persagentschappen en hulporganisaties hadden het over tienduizenden doden. Hulp van de Verenigde Naties werd geweigerd. Ook in 2007 werd het land getroffen door ernstige overstromingen. Deze keer vroeg het zelf om buitenlandse steun. Zie ook <http://www.guardian.co.uk/world/2006/aug/03/northkorea> en <http://www.guardian.co.uk/world/2007/aug/16/naturaldisasters.weather> (laatst geconsulteerd op 9 februari 2011).

³⁹ "IAEA Team Confirms Shutdown of DPRK Nuclear Facilities", <http://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/2007/prn200712.html> (laatst geconsulteerd op 20 juli 2011).

⁴⁰ P. CRAWL, "North Korea Delivers Nuclear Declaration", http://www.armscontrol.org/act/2008_07-08/NorthKorea (laatst geconsulteerd op 23 mei 2011).

⁴¹ Statement by the President of the Security Council (13 april 2009), *UN Doc. S/PRST/2009/7* (2009).

38 - Een maand later volgde een nieuwe test. Deze keer ging het om de ondergrondse ontploffing van een kernwapen. Opnieuw werd de test door vrijwel alle staten in de wereld afgekeurd.⁴² Als reactie werd in de VN Veiligheidsraad unaniem resolutie 1874 aangenomen, waarbij verdere economische maatregelen werden getroffen en waarbij aan de lidstaten de mogelijkheid werd geboden om -in overeenstemming met de regels van internationaal recht- ongeacht de locatie binnen hun jurisdictie Noord-Koreans vrachtvervoer te controleren op de aanwezigheid van goederen die het maken van kernwapens kunnen faciliteren.⁴³ In die zin is de resolutie gelijkaardig aan de bewoordingen van het Proliferation Security Initiative (zie *infra*).

39 - Het voorgaande heeft geleid tot het eindpunt van de multilaterale gesprekken. Dit alles betekent dat het IAEA momenteel geen enkele vorm van controle kan uitoefenen op wat er in de nucleaire installaties gebeurt. Gedurende lange tijd waren er ook geen tekenen dat Noord-Korea bereid is om opnieuw in dialoog te treden met de internationale gemeenschap. Het regime wilde eerst directe gesprekken met de Verenigde Staten aanknopen vooraleer opnieuw deel te nemen aan het Zeslandenoverleg.

40 - Dit had als gevolg dat de internationale politiek en bijgevolg ook de impact van het internationaal recht zich ten aanzien van Noord-Korea in een patstelling bevond. Er is immers geen internationale conferentie of een ander gestructureerd overlegorgaan dat zich over deze specifieke kwestie buigt. De maatregelen die betrekking hebben op Noord-Korea hebben momenteel vooral een *ad hoc*-karakter, zoals bvb. de resoluties van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.

41 - Een dergelijke resolutie kwam er opnieuw in juni 2010. In resolutie 1928 stelt de Veiligheidsraad allereerst dat massavernietigingswapens (zowel nucleair, chemisch of biologisch) en de technologie om ze te gebruiken een bedreiging vormen voor de internationale vrede en veiligheid. Verder worden de economische sancties tegen Noord-Korea gehandhaafd voor een periode van een jaar.⁴⁴ Deze sancties werden in 2011 nogmaals verlengd door resolutie 1985.⁴⁵

⁴² J. R. CROOK, "North Korea rejects past nuclear commitments, test another nuclear weapon and provokes additional UN sanctions", *American Journal of International Law*, vol. 103, nr. 3, p. 597.

⁴³ Resolutie 1874 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (12 juni 2009), *UN Doc. S/RES/1874* (2009).

⁴⁴ Resolutie 1928 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (7 juni 2010), *UN Doc. S/RES/1928* (2010).

⁴⁵ Resolutie 1985 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (10 juni 2011), *UN Doc. S/RES/1985* (2011).

42 - Toch is er sinds korte tijd opnieuw toenadering tussen Noord-Korea en de internationale gemeenschap, en vooral met Zuid-Korea in het bijzonder. Onlangs, in juli 2011, waren er in Bali gesprekken tussen diplomaten uit beide Korea's en dit voor het eerst sinds 2008. Dit gebeurde in de marge van een *ASEAN*-topbijeenkomst van Aziatische ministers van Buitenlandse Zaken.⁴⁶ De Zuid-Koreaanse gezant noemde de ontmoeting "constructief en bruikbaar". De Noord-Koreaanse afvaardiging had het over het een poging om "het Zeslandenoverleg zo snel als mogelijk te hervatten". Noord-Korea zou bereid zijn het kernwapenprogramma stop te zetten indien de Verenigde Staten een vredesverdrag willen sluiten en het economische steun en internationale erkenning krijgt, waarmee het eigenlijk de vorige standpunten herhaalde. Volgens sceptische Amerikaanse diplomaten is een en ander te wijten aan het feit dat Noord-Korea nieuwe buitenlandse hulp en een afzwakking van de economische sancties wil en de gesprekken wil gebruiken om tijd te winnen om zijn nucleaire technologie op punt te stellen.⁴⁷ Desalniettemin bezocht een Noord-Koreaanse gezant eind juli New York op uitnodiging van de Verenigde Staten om daadwerkelijk gesprekken te voeren over het hervatten van het Zeslandenoverleg. Voorafgaand werd al duidelijk gemaakt dat er geen sprake van kon zijn dat Noord-Korea beloofd zou worden omwille van het loutere feit dat het bereid was om opnieuw aan de onderhandelingstafel te verschijnen.⁴⁸ Zuid-Korea stelt dan weer als voorwaarde dat de DPRK eerst internationale inspecteurs toelaat om toe te zien op de effectieve stopzetting van de activiteiten in zijn nucleaire installaties.⁴⁹ Op het moment van schrijven was er nog geen substantiële vooruitgang in deze gesprekken.

HOOFDSTUK 2: WAAROM WIL NOORD-KOREA KERNWAPENS?

43 - De directe aanleiding van de bewindvoerders in de Noord-Koreaanse hoofdstad Pyongyang om een arsenaal nucleaire wapens te onplooien is niet direct aanwijsbaar. Een combinatie van factoren maakt dat Noord-Korea zijn toevlucht heeft genomen tot het opstarten en actief onderhouden van een kernwapenprogramma, wel wetende dat het hierdoor in een permanent conflict zou belanden met de Verenigde Naties en met een aantal staten die

⁴⁶ ASEAN (Association of Southeast Nations) is een organisatie van tien landen in Zuidoost-Azië. Deze intergouvernementele organisatie werd opgericht in 1967 en beoogt de onderlinge samenwerking op politiek, economisch en cultureel niveau te bevorderen. Zie ook <http://www.asean.org/20024.htm>

⁴⁷ C. SANG-HUN, "Chief Nuclear Negotiators From North and South Korea Meet for First Time Since 2008", <http://www.nytimes.com/2011/07/23/world/asia/23korea.html> (laatst geconsulteerd op 24 juli 2011).

⁴⁸ C. SANG-HUN, "North Korean Envoy to Visit U.S. for Nuclear Talk", <http://www.nytimes.com/2011/07/25/world/asia/25korea.html> (laatst geconsulteerd op 27 juli 2011).

⁴⁹ C. SANG-HUN EN S. L. MYERS, "Seoul Sets Terms for Resuming Talks With North Korea", <http://www.nytimes.com/2011/07/30/world/asia/30korea.html> (laast geconsulteerd op 2 augustus 2011).

liever geen nieuwe kernmachten zien opstaan. Vanuit het standpunt van de rechtseconomie zouden we kunnen stellen dat deze *trade-off* voor de DPRK voorsnog nog steeds in het voordeel van kernwapens uitdraait ten nadele van doorgedreven diplomatie.

44 - Zonder exhaustief te kunnen zijn lijken de objectieven van Noord-Korea toch te herleiden tot een aantal mogelijkheden.⁵⁰

AFDELING 1: MILITAIRE MACHTSONTPLOOIING EN PRESTIGE

45 - Noord-Korea is een zelfverklaarde autarchische staat die de *Juche*-doctrine als nationale ideologie aanhoudt. Deze leer houdt in dat Noord-Korea zich economisch volledig onafhankelijk opstelt van andere landen, men van de eigen kracht uitgaat en zo veel als mogelijk aan zelfvoorziening doet. Dit impliceert tevens dat men militair sterk wil staan ten opzichte van de staten die als vijand worden beschouwd. De leer plaatst Noord-Korea op gelijke voet met staten zoals de Verenigde Staten, Rusland en China. In die zin is een nucleair wapen een middel tot vergroten van het prestige van het regime in binnen- en buitenland. Een en ander heeft tot gevolg dat het militaire voorgaat op alle andere aspecten van het leven in Noord-Korea. Dit impliceert dat de hongersnoden en het gebrek aan afdoende energie in het land veroorzaakt worden door deze allocatie van overheidsmiddelen.⁵¹

46 - Bovendien voelt de DPRK zich in zijn bestaan bedreigd door de bilaterale as die na de Koreaanse Oorlog is ontstaan tussen enerzijds Zuid-Korea en anderzijds de Verenigde Staten. De Verenigde Staten hebben in het verleden reeds herhaaldelijk gewaarschuwd dat desnoods gewapenderhand zal worden ingegrepen wanneer het een te grote bedreiging ervaart vanwege Noord-Korea, desnoods zonder goedkeuring van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties.⁵² Door het ontwikkelen van eigen kernwapens verzekert Noord-Korea zich ervan dat andere staten niet lichtzinnig op een gewapend treffen zullen aansturen. Dit is een vertaling van de *MAD*-doctrine (*Mutual Assured Destruction*), i.e. een militaire strategie die de tegenpartij verhindert om een grootscheepse nucleaire aanval aan te vatten omdat men zelf even hard zal terugslaan, met destructieve gevolgen.

⁵⁰ M. I. ABRAMOWITZ, J. T. LANEY EN E. HEGINBOTHAM, *Meeting the North Korean nuclear challenge: report of an independent task force*, New York, Council on Foreign Relations, 2003, p. 8.

⁵¹ P. FRENCH, *North Korea: the paranoid peninsula - a modern history*, Londen, Zed Books, 2007, p. 31-33.

⁵² S. PARRISH EN J. DU PREEZ, "Nuclear-Weapon-Free Zones: Still a Useful Disarmament and Non-Proliferation Tool?", <http://www.blixassociates.com/wp-content/uploads/2011/03/No6.pdf> (laatst geconsulteerd op 26 juni 2011).

AFDELING 2: NUCLEAIR MATERIAAL ALS INKOMSTENBRON

47 - Noord-Korea heeft, mede door de talrijke embargo's die het land opgelegd werden, weinig inkomsten uit export. Het kampt al jaren met een groot gebrek aan voedsel en grondstoffen. Bovendien is het industrieel patrimonium erg verouderd en gebeuren investeringen vooral in militair materieel. Mislukkingen van de oogst zijn schering en inslag.⁵³ Het land geldt als straatarm en moest lange tijd rekenen op voedselhulp vanwege de Verenigde Naties.

48 - Nucleair materiaal en gerelateerde technologie is zeer gegeerd door een aantal staten die om diverse redenen zelf kernwapens ter beschikking willen hebben. Deze staten nemen dikwijls een loopje met hun verplichtingen onder het internationaal recht. Zij voelen zich geenszins gehinderd hierdoor en gaan dan ook clandestien de handel aan in dergelijk gevoelig wapentuig. Ook terroristische groeperingen zijn hierin geïnteresseerd. Meestal worden die niet rechtstreeks geïmporteerd door het volkenrecht.⁵⁴ Aldus vertegenwoordigt dit een belangrijke economische waarde voor Noord-Korea, die allicht zelfs groter is dan die van om het even welk ander product dat geproduceerd wordt in deze staat.

49 - Het regime van Kim Jong Il heeft reeds verschillende malen nucleaire wapens aangeboden aan verschillende staten en het heeft vermoedelijk ook verrijkt uranium verkocht aan Libië. Daarnaast heeft het ballistische raketten verkocht aan Iran en Syrië. Door experts wordt vooral gevreesd dat Noord-Korea kernwapens zou verkopen aan terroristen, die ze op hun beurt zullen gebruiken tegen westerse landen.⁵⁵

AFDELING 3: INVLOED OP LANDEN IN DE REGIO EN OP DE INTERNATIONALE GEMEENSCHAP MAXIMALISEREN

50 - Staten met kernwapens spelen een belangrijke strategische rol in geopolitieke beslissingen. De reden hiervoor is tweeledig en situeert zich eigenlijk op het vlak van de discussie tussen de voor- en tegenstanders van nucleaire wapens. Enerzijds betogen de voorstanders dat meer nucleaire wapens leiden tot een verhoogde *cost of conflict*, waardoor vijandige staten minder geneigd zullen zijn om de wapens op te nemen tegen een staat die

⁵³ “The CIA World Factbook: North Korea”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kn.html> (laatst geconsulteerd op 31 maart 2011).

⁵⁴ Een uitzondering hierop is de Conventie inzake de bestrijding van nucleaire terreur, aangenomen door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, die staten er onder andere toe aanzet samen te werken in de strijd tegen het verkrijgen van nucleair materiaal door terroristen. Noord-Korea is geen verdragspartij. Conventie inzake de bestrijding van nucleaire terreur, 13 april 2005, in werking getreden op 7 juli 2007, United Nations, *Treaty Series*, vol. 2445, p. 89.

⁵⁵ R. MILLER EN R. BRATSPIES, *Progress in international law*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, p. 666.

over deze wapens beschikt. Aldus zouden zij een positief effect hebben op de internationale verstandhouding en als vanzelf gewapende conflicten vermijden.⁵⁶

Tegenstanders van kernwapens daarentegen argumenteren dat dergelijke wapens een negatieve factor zijn in de relaties tussen landen die sowieso al op gespannen voet met elkaar leven. Zij stellen dat méér massavernietigingswapens in het bezit van méér staten het risico op preventieve oorlogen, kernrampen en politieke instabiliteit verhoogt.⁵⁷

51 - Noord-Korea zal, wanneer het daadwerkelijk over kernwapens zou beschikken, een factor worden in Azië waarmee rekening dient te worden gehouden. Dit is althans de filosofie van het regime in Pyongyang. Men denkt, met het kernwapenarsenaal achter de hand, een grotere rol van betekenis te kunnen spelen ten opzichte van andere landen en vooral dan ten opzichte van Zuid-Korea, van wie het reeds herhaaldelijk heeft beweerd een “marionet van de Verenigde Staten” te zijn.⁵⁸

AFDELING 4: PROLIFERATIE BEVORDEREN

52 - Dit is eigenlijk slechts een secundaire reden voor het aanhouden van een nucleair arsenaal aangezien Pyongyang er zelf weinig belang bij heeft dat andere staten een nucleair programma opzetten. Het lijkt er evenwel op dat dit toch een logisch gevolg kan zijn van de dreiging die uitgaat van kernwapens. Immers, wanneer Noord-Korea kernwapens ter beschikking heeft kan dit andere staten ertoe aanzetten om deze ook te verwerven met aldus een nieuwe wapenwedloop tot gevolg.

53 - Noordoost-Azië is een belangrijke terrein op het gebied van de globale wapenindustrie. De Verenigde Staten, China, Rusland en Japan hebben er elk aanmerkelijke belangen te verdedigen. Samen met de 2 staten op het Koreaanse schiereiland zijn zij goed voor maar liefst 65% van de militaire uitgaven op wereldniveau.⁵⁹

54 - Hoewel het als dusdanig weinig belang heeft voor Noord-Korea of de proliferatie van kernwapens nu al dan niet toeneemt, kan het dit wel gebruiken als een drukkingsmiddel op de internationale gemeenschap. Nagenoeg alle staten van de Verenigde Naties hebben zich immers al herhaaldelijk uitgesproken over de proliferatie van deze wapens en er is een

⁵⁶ K. N. WALTZ, “The spread of nuclear weapons: more may better”, *Adelphi Papers*, 1981, nr. 171, p. 4.

⁵⁷ M. KROENIG, “Beyond optimism and pessimism: the differential effects of nuclear proliferation”, *Managing the Atom Working Paper*, nr. 2009-14, p. 1.

⁵⁸ “North Korea country profile”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/country_profiles/1131421.stm (laatst geconsulteerd op 3 maart 2011).

⁵⁹ J. FEFFER, “Asian arms race gathers speed”, <http://www.atimes.com/atimes/China/JB14Ad02.html> (laatst geconsulteerd op 7 juli 2011).

algemene consensus dat zij zo snel als mogelijk dienen te verdwijnen. Dit gebeurde eerst in 1959 met resolutie 1380 (XIV) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties.⁶⁰

55 - Bovendien is een gevolg van de toenemende nucleaire proliferatie ook dat het internationaal recht inzake kernwapens in een aanzienlijk zwakkere positie komt te staan. Het Non-proliferatieverdrag wordt op die manier aan de kant geschoven, hetgeen ervoor zorgt dat het een minder gezagdragende tekst wordt om Noord-Korea tot een ander beleid te dwingen.

AFDELING 5: DE BEWEEGREDEKENEN WEGNEMEN

56 - Het is, zoals verderop zal blijken, moeilijk om binnen de context van het internationaal recht een oplossing voor te stellen die met alle deze bovenstaande facetten rekening houdt en bovendien op de goedkeuring kan rekenen van alle betrokken staten. Sommigen stellen dat er vermoedelijk zelfs geen echte oplossing mogelijk is, gezien in het verleden reeds gebleken zou zijn dat Noord-Korea zich bijzonder wispelturig gedraagt en weinig voeling heeft met het respecteren van het internationaal recht. De *Juche*-doctrine die het land beheerst is daarvoor allicht als oorzaak aan te wijzen.

57 - Bovendien zullen de machtsverhoudingen in de regio ongetwijfeld anders liggen nadat het dispuut een definitieve beslechting krijgt, vooral dan de positie van de Verenigde Staten en hun militaire rol op het Koreaanse schiereiland. Wanneer men rekening houdt met de achterliggende beweegredenen van de andere betrokken staten komt men tot de conclusie dat deze dikwijls moeilijk verzoenbaar zijn.

58 - Omwille van die verschillende belangen zijn de hoofdrolspelers op het internationale toneel het dikwijls onderling niet eens, waardoor een krachtdadige oplossing uitblijft. Ondertussen is ook reeds gebleken dat het bestaande pakket van klassieke instrumenten van het internationaal recht tekortschiet om de redenen die de DPRK ertoe bewegen het nucleaire programma te handhaven, weg te nemen.

⁶⁰ Resolutie 1380 (XIV) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (20 december 1995), *UN Doc. A/RES/1380(XIV)* (1995).

DEEL 3: HET INTERNATIONAALRECHTELIJK KADER

HOOFDSTUK 1: NUCLEAIR RECHT

59 - Het zogeheten nucleair recht omvat naast de regels in verband met nucleaire aansprakelijkheid, veiligheid etc. ook tal van internationaalrechtelijke normen. Nucleaire energie is immers bij uitstek een onderwerp waarvoor de internationale gemeenschap belangstelling heeft en dit niet in het minst omwille van de destructieve gevolgen die zich kunnen voordoen wanneer atoomgeheimen in verkeerde handen terecht zouden komen. Naast de talrijke vreedzame toepassingen van nucleaire energie (opwekking van elektriciteit, medische behandelingen, ...) kan kerntechnologie immers ook gebruikt worden als massavernietigingswapen. Daarenboven heeft het gebruik van atoomenergie soms (gewild of ongewild) grensoverschrijdende gevolgen die de rechten van andere staten aantasten.

60 - Concreet omvat het internationaal recht dan ook een omvangrijk arsenaal aan verdragen die over dit onderwerp handelen, controlerende instanties die over de naleving van deze verdragen waken en daarnaast natuurlijk ook nog de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die met resoluties de toon kan zetten voor verder internationaalrechtelijk handelen. Bovenal is er het gezaghebbende advies inzake kernwapens van het Internationaal Hof van Justitie. Al deze internationaalrechtelijke instrumenten hebben de bedoeling de hoeveelheid kernwapens in meer of mindere mate te verminderen, bepaalde regio's in de wereld kernwapenvrij te maken of de uitwisseling van informatie te vereenvoudigen.⁶¹

61 - Tot op heden heeft de Veiligheidsraad reeds tien resoluties aangenomen met betrekking tot Noord-Korea en zijn nucleaire aspiraties. Het regime in Pyongyang beschouwt deze resoluties stevast als inbreuken op zijn soevereiniteit en dreigt ermee verdere stappen te zetten in zijn kernwapenprogramma, eventueel zelfs met het ontketenen van een kernoorlog als gevolg.

62 - Na het lezen van dit deel zal het evenwel duidelijk zijn dat het internationaal recht, niettegenstaande het grote aantal rechtsinstrumenten, tot op heden niet voldoende middelen aanreikt om het hoofd te bieden aan staten die een kernwapen willen verkrijgen. In een volgend deel worden dan ook een aantal andere pistes verkend die het internationaal recht een nieuwe impuls kunnen bezorgen op dit gebied.

⁶¹ M. BOSSUYT EN J. WOUTERS, *Grondlijnen van internationaal recht*, Antwerpen, Intersentia 2005, p. 528.

63 - In dit verband worden hierna achtereenvolgens behandeld: het Non-proliferatieverdrag (1968), het Kernstopverdrag (1996), het *Agreed Framework*, het *Proliferation Security Initiative* (2002), het werk van het IAEA, het Kernwapens-advies van het Internationaal Hof van Justitie (1996) en de Kernproef-cases (1974).

HOOFDSTUK 2: NON-PROLIFERATIEVERDRAG

64 - Het Verdrag inzake de niet-verspreiding van kernwapens (kortweg Non-proliferatieverdrag of NPV) is een internationaal verdrag dat tot doel heeft de verspreiding van nucleaire wapens tegen te gaan. Het verdrag trad in werking in 1970 en zou aanvankelijk tot 1995 van kracht zijn. In 1995 werd, tijdens de vijfjaarlijkse conferentie die door artikel 8 van het verdrag in het leven werd geroepen, beslist om de werking van het NPV onvoorwaardelijk en voor onbepaalde duur te verlengen.

AFDELING 1: TOTSTANDKOMING EN OPZET

65 - Het NPV wordt beschouwd als het basisverdrag wanneer het gaat om het internationaal recht inzake kernwapens.⁶² De vroegste wortels van het NPV zijn te situeren in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog, toen de Verenigde Staten aan de Verenigde Naties voorstelde een tekst aan te nemen waarbij alle staten overeen zouden komen het gebruik van nucleaire wapens af te wijzen en waarbij elk gebruik van nucleaire energie onder toezicht zou worden geplaatst van een internationaal orgaan.⁶³

66 - In de loop van de jaren '60 werd de nood aan een omvattend verdrag met betrekking tot nucleaire wapens dringend. Verschillende staten hadden in die periode hun oog laten vallen op wat "de nucleaire optie" wordt genoemd. Op aangeven van Ierland werd de tekst van het NPV opgesteld, dat uiteindelijk het basisverdrag zou worden voor alles wat met de ontwikkeling van kernwapens te maken heeft.

67 - Het NPV werd opgesteld vanuit de loutere aanname dat na de inwerkingtreding van het verdrag er geen andere kernmachten meer zouden zijn dan diegene die een nucleair wapen

⁶² Verzake inzake de non-proliferatie van nucleaire wapens, 1 juli 1968, in werking getreden op 5 maart 1970, United Nations, *Treaty Series*, vol. 729, p. 161, hierna kort: Non-proliferatieverdrag.

⁶³ F. NOCERA, *The legal regime of nuclear energy: a comprehensive guide to international and European Union law*, Antwerpen, Intersentia, 2005, p. 545.

hadden getest voor 1 januari 1967.⁶⁴ De werkingsduur ervan werd aanvankelijk vastgelegd op 25 jaar.⁶⁵

68 - Het opzet van het NPV valt samen te vatten in drie pijlers:

- de non-proliferatie van nucleaire wapens: behalve de vijf staten die door het NPV erkend worden als kernmachten (*nuclear weapon states*, NWS), i.e. de vijf permanente leden van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties, mag geen enkel ander land over kernwapens beschikken. De Verenigde Staten, China, Rusland, Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk beschikken aldus over het exclusieve recht op nucleair wapentuig. Deze kernmachten mogen hun eigen wapens op geen enkele manier verhandelen. De niet-kernmachten (*non nuclear weapon states*, NNWS) moeten zich ervan onthouden dergelijke wapens te zullen ontwikkelen en stellen hun nucleaire installaties open voor controle door het IAEA nadat hierover een akkoord in de vorm van een *safeguards agreement* is gevonden.⁶⁶

- ontwapening: kernmachten moeten alles in het werk stellen opdat hun voorraad kernwapens kan worden afgebouwd. Zij dienen hiertoe te goeder trouw onderhandelingen met elkaar op te starten zodat de wapenwedloop op korte termijn een halt kan worden toegeroepen. Bovendien moet ook gewerkt worden aan een toekomstig verdrag dat de definitieve en wereldwijde nucleaire ontwapening kan bewerkstelligen onder strikt toezicht van de internationale gemeenschap.⁶⁷

- het recht op vreedzaam gebruik van kernenergie: verdragspartijen kunnen hun nucleaire kennis en technologieën aan elkaar overdragen wanneer kan worden aangetoond dat deze zullen worden aangewend voor vreedzame doeleinden, met name het opwekken van energie voor burgerlijke toepassingen. Staten

⁶⁴ J. SIMPSON, "The nuclear non-proliferation regime: back to the future?", <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2015.pdf> (laatst geconsulteerd op 8 juli 2011).

⁶⁵ Art. X Non-proliferatieverdrag.

⁶⁶ Art. I-II Non-proliferatieverdrag.

⁶⁷ Art. VI Non-proliferatieverdrag.

beschikken hiertoe over het onvervreembare recht tot onderzoek en ontwikkeling voor zover aan artikel I en II van het verdrag is voldaan.⁶⁸

AFDELING 2: POSITIE VAN NOORD-KOREA

69 - Noord-Korea werd verdragspartij bij het NPV op 12 december 1985. Er wordt algemeen aangenomen dat dit gebeurde onder druk van de Sovjet-Unie, die van de toetreding een voorwaarde maakte voor de levering van nucleaire reactoren. Noord-Korea wou deze inzetten als eerste stap in een kernenergieprogramma.

70 - Artikel III.4 van het NPV voorziet dat een staat die toetreedt tot het verdrag binnen de 18 maanden na toetreding een zogeheten *safeguards agreement* afsluit met het IAEA, waarbij vastgesteld wordt hoe de nieuwe verdragspartij aan de verplichtingen van het NPV zal voldoen en hoe dit gecontroleerd kan worden door het IAEA. Aanvankelijk verzuimde Noord-Korea dit te doen en het land probeerde toegevingen en voorwaarden te verkrijgen, zonder succes evenwel. Uiteindelijk stelde Noord-Korea in 1992 toch een *safeguards agreement* in werking.

71 - De inwerkingtreding van een dergelijk document heeft als gevolg dat een staat zich onderwerpt aan controles door het Internationaal Atoomenergieagentschap. Het IAEA slaagde er aanvankelijk niet in om met Noord-Korea tot een akkoord te komen aangaande deze controles. In 1992, nadat het dispuut rond het *safeguards agreement* was beslecht, kregen IAEA-inspecteurs toch de toelating om bepaalde installaties te bezoeken. In totaal werden zes inspecties uitgevoerd. Hierbij kwamen aanvankelijk geen onregelmatigheden aan het licht. Toen echter de proefstalen uit de Noord-Koreaanse kerninstallaties in de laboratoria van het IAEA werden onderzocht, stootte men op verontrustende anomalieën. De organisatie wou overgaan tot bijkomende inspecties, maar het bestuur in Pyongyang wou aan de wapeninspecteurs geen toegang geven tot een aantal sites die het IAEA als verdacht bestempelde (zie *supra*). Ondanks internationale druk ging de DPRK niet in op de herhaaldelijke vraag van het IAEA om toegang te verschaffen.⁶⁹ Op 12 maart 1993 bracht Noord-Korea het IAEA dan ook op de hoogte van zijn intentie om het NPV op te zeggen. Hierop werd in de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties een resolutie aangenomen.⁷⁰ In deze resolutie werd Noord-Korea opgeroepen zijn voornemen te herzien. In de bepalingen

⁶⁸ Art. IV-V Non-proliferatieverdrag.

⁶⁹ E. Y. J. LEE, "The Complete Denuclearization of the Korean Peninsula: Some Considerations under International Law", *Chinese Journal of International Law*, vol. 9, nr. 4, p. 799-819.

⁷⁰ Resolutie 825 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (11 mei 1993), *UN Doc. S/RES/825* (1993).

van de resolutie zijn echter geen sancties opgenomen. Het lag dan ook in de lijn der verwachtingen dat de effectiviteit minimaal zou blijken; Noord-Korea bleef testen ondernemen met raketten die mogelijks kernkoppen konden dragen. Het IAEA heeft sindsdien elk jaar -in zijn rapport aan de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties- vastgesteld dat het land niet voldeed aan de bepalingen van het *safeguards agreement*.⁷¹

72 - Na bilaterale onderhandelingen met de Verenigde Staten in de zomer van 1993 werd uiteindelijk tot een akkoord gekomen. Noord-Korea zou zich niet terugtrekken uit het NPV en liet in beperkte mate weer wapeninspecties toe. In 1994 kwam een *Agreed Framework* tot stand, waarbij Noord-Korea zich opnieuw inschreef in de logica van het *safeguards agreement*. De reactoren waar plutonium werd verwerkt zouden worden gesloten, in ruil daarvoor kreeg Noord-Korea van de Verenigde Staten en Zuid-Korea de toezegging dat het hulp zou ontvangen bij het bouwen van zogeheten lichtwatercentrales. Daarnaast werd ook nog olie beloofd (zie *infra*).

73 - Uit de hierboven beschreven episode kunnen we alvast de conclusie trekken dat op die manier een crisis werd vermeden en dit door overleg met de Verenigde Staten. Het is precies dit soort overleg dat Noord-Korea beoogt. Het wil immers au serieux genomen worden door de voor hen relevante supermacht, de Verenigde Staten. Door bilaterale gesprekken aan te gaan toont het zich als een gesprekspartner met een rol van betekenis. De Verenigde Staten zijn hier steeds beducht voor geweest, Washington wil geen al te groot platform verschaffen aan de machthebbers in Noord-Korea. Tegelijkertijd doet het *Agreed Framework* vragen rijzen over de inherente kwaliteiten van het NPV. Immers, geen enkele bepaling in het verdrag biedt voldoende concrete hefboomen om een staat onder formele druk te zetten wanneer zij op verdoken wijze de NPV-bepalingen met de voeten treden, de wapeninspecteurs de toegang weigeren tot nucleaire installaties of dreigen met terugtrekking uit het verdrag.⁷²

74 - Uiteindelijk trok Noord-Korea zich op 10 januari 2003 na een nieuw meningsverschil met het Internationaal Atoomenergieagentschap per direct terug uit het NPV en achtte het zich niet langer gebonden door het *safeguards agreement*. Artikel 26 stipuleert immers dat de

⁷¹ R. MILLER EN R. BRATSPIES, *Progress in international law*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, p. 667.

⁷² S. J. EN J. C. MOLTZ, *Nuclear weapons and nonproliferation: a reference handbook*, Santa Barbara (CA), ABC-Clio Contemporary World Issues, 2008, p. 21.

overeenkomst in werking blijft zolang Noord-Korea lid is van het NPV.⁷³ Onder artikel X van het NPV is het mogelijk dat een staat zich terugtrekt uit het verdrag wanneer die van oordeel is dat zijn hogere belangen geschaad kunnen worden. Als reden gaf Noord-Korea aan dat de veiligheid van zijn grondgebied niet langer gegarandeerd was en dit omwille van de vijandige opstelling van de Verenigde Staten.

AFDELING 3: ANALYSE

75 - Aan de oorsprong van het Non-proliferatieverdrag liggen twee basisgedachten. De eerste is dat meer kernwapens in de handen van meer staten leiden tot een meer gevaarlijke wereld. De tweede premisse stelt dat ontwapening door kernmachten en de onthouding tot proliferatie door niet-kernmachten leidt en meer veilige wereld. Over deze basisgedachten heerst nog steeds een grote internationale consensus.⁷⁴

76 - Desondanks is in de rechtsleer veel kritiek te horen op het NPV. De aangehaalde gebreken zijn divers: het gebrek aan universaliteit, het onderscheid tussen kernmachten en niet-kernmachten, het gebrek aan objectieve criteria om nucleaire dreiging te constateren, het feit dat het verdrag geen bepalingen bevat over nucleair terrorisme enzovoort.⁷⁵

77 - Sommige “hiaten” in het NPV zijn evenwel reeds van meet af aan zo bedoeld. De specifieke reden hiertoe is dat er discussie bestaat over het antwoord op de vraag of het nu de nucleaire wapens zijn die de nucleaire dreiging uitmaken, dan wel het bezit ervan door een aantal specifieke staten.⁷⁶ De drie pijlers waarop het NPV rust (zie *supra*) zijn alledrie om bepaalde redenen in aanzienlijke mate defectief geconcipieerd.

78 - Eerst en vooral moet vastgesteld worden dat het NPV opgesteld werd in een tijd waarin slechts een beperkt aantal staten kernwapens ter beschikking hadden. Deze vijf staten zijn dan ook de enige die volgens het verdrag gerechtigd zijn deze wapens te bezitten. Alle andere staten die verdragspartij zijn bij het NPV verbinden zich ertoe deze niet te verkrijgen. Het komt enigszins bevreemdend over dat een aantal staten in deze logica zijn meegegaan,

⁷³ F. KIRGIS, “North Korea’s withdrawal from the nuclear nonproliferation treaty”, <http://www.asil.org/insigh96.cfm> (laatst geconsulteerd op 2 februari 2011).

⁷⁴ H. BLIX ET AL., *Weapons of terror: freeing the world of nuclear, biological and chemical arms*, Stockholm, Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), 2006, p. 63.

⁷⁵ R. THAKUR, J. BOULDEN EN T. WEISS, “Can the NPT Regime be fixed or should it be abandoned?”, *Friedrich Ebert Stiftung Occasional Paper*, 2008, nr. 40, p. 15, te consulteren op <http://library.fes.de/pdf-files/iez/global/05760.pdf>.

⁷⁶ N. BAJEMA EN C. SAMII, “Weapons of mass destruction and the United Nations: diverse threats and collective responses”, http://www.ipacademy.org/media/pdf/publications/weapons_of_mass_dest.pdf (laatst geconsulteerd op 9 juni 2011).

aangezien zij op dat moment zelf de kennis en techniek in huis hadden om kernwapens te ontwikkelen. Een eigen nucleair arsenaal had hen op dat ogenblik ongetwijfeld veel prestige opgeleverd. Doordat er geen specifiek mechanisme bestaat om als niet-kernmacht te kunnen “evolueren” naar een kernmacht in de zin van het NPV kan deze historische indeling ook niet worden veranderd zonder aan de essentie van het verdrag te raken. Dat bijvoorbeeld India niet als NPV-kernmacht wordt beschouwd kan gerust een ongeluk van de geschiedenis worden genoemd. Bovendien verantwoordden de kernmachten hun geprivilegieerde status door het feit dat zij hun kernwapens aanhielden in het belang van hun eigen veiligheid. Logischerwijze zou wat geldt voor de een ook voor de ander moeten gelden, maar dit is dus niet het geval.⁷⁷

79 - Dit is in zekere mate te verklaren doordat de vijf landen bepaalde toezeggingen deden aan de rest van de verdragspartijen. Zo zouden zij hun kernwapens niet inzetten tegen landen zonder deze wapens. Verder hanteert China de *no first use policy*, die aldus impliceert dat het nooit als eerste een kernwapen zal gebruiken tegen een andere staat. De vier andere NPV-kernmachten sluiten dit eerste gebruik niet uit en beschouwen hun kernwapens als een laatste middel in uiterste nood.⁷⁸ Daarnaast waren veel staten gewoonweg niet geïnteresseerd in een eigen kernwapen omdat hun veiligheid gegarandeerd werd door bondgenoten. Andere staten hadden er de kennis en capaciteit niet voor en nog andere staten wezen atoomwapens categoriek af.⁷⁹

80 - Bovendien werd op de lange termijn het vooruitzicht gecreëerd op permanente nucleaire ontwapening, vervat in artikel VI van het verdrag:

“Each of the Parties to the Treaty undertakes to pursue negotiations in good faith on effective measures relating to cessation of the nuclear arms race at an early date and to nuclear disarmament, and on a treaty on general and complete disarmament under strict and effective international control.”

81 - Op deze manier werd voorzien dat het gunstregime dat ten voordele van de vijf kernmachten vervat ligt in het NPV van voorbijgaande aard zou zijn en dat uiteindelijk elke staat op dezelfde manier zou worden behandeld. Het lijkt ook dit artikel te zijn dat gezorgd heeft dat in de voorbije decennia nauwelijks vooruitgang werd geboekt wanneer het gaat over

⁷⁷ M. B. MAERLI EN S. LODGAARD (EDS.), *Nuclear proliferation and international security*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2007, p. 50.

⁷⁸ W. L. HUNTLEY, M. KUROSAWA EN K. MIZUMOTO (EDS.), *Nuclear disarmament in the twenty-first century*, Hiroshima, Hiroshima Peace Institute, 2004, p. 381.

⁷⁹ H. BLIX ET AL., *Weapons of terror: freeing the world of nuclear, biological and chemical arms*, Stockholm, Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), 2006, p. 62.

het definitief uit de wereld helpen van kernwapens. De oude vijanden uit de Koude Oorlog wensden immers niet zwakker te staan ten opzichte van elkaar. Er kan dus gesteld worden dat dit artikel met een zekere bijbedoeling op een dergelijke wijze is geformuleerd. Het artikel lijkt bovendien enkel geformuleerd als een middelenverbintenis, concrete resultaten worden niet verplicht. Staten moeten luidens het artikel enkel “te goeder trouw” onderhandelen over ontwapening. Dit geldt trouwens voor elke verdragspartij, niet louter alleen voor de kernmachten. De interpretatie van artikel VI was overigens een groot punt van discussie op vorige herzieningsconferenties van het NPV en is nog steeds niet uitgeklaard, hoewel het Internationaal Hof van Justitie in zijn advies duidelijk heeft vermeld dat het wel degelijk om een resultaatsverbintenis gaat.⁸⁰

82 - Om aan de bepaling van artikel VI te kunnen voldoen is het dus noodzakelijk dat de kernmachten onderling afspraken maken om hun respectievelijke arsenalen te beperken en uiteindelijk volledig te ontmantelen. Op het gebied van het limiteren van het aantal kernwapens is dit in het verleden reeds gebeurd, o.a. ingevolge het START-verdrag (zie *supra*).

83 - Het onderscheid tussen de vijf staten met kernwapens en de rest van de verdragspartijen van het NPV lijkt bovendien arbitrair te zijn. Problematisch is dat een dergelijk onderscheid ook moeilijk verenigbaar is met resolutie 2625 (XXV) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties uit 1970. Deze resolutie legt de algemene beginselen van het internationaal recht vast. Een van de basisprincipes die in de resolutie vervat liggen is de juridische gelijkheid van elke staat. Elke staat heeft dezelfde rechten en plichten en moet die naar eigen inzichten kunnen gebruiken. Het NPV treedt deze bepaling met de voeten omdat het bezit van nucleaire wapens exclusief toegewezen wordt aan een beperkt aantal staten.⁸¹ Een dergelijke benadering is ook problematisch wanneer men de tekst van het Verdrag wil wijzigen. De vijf staten met privileges zullen deze niet willen opgeven, staten die er zelf willen bekomen zullen moeilijkheden ondervinden van derde staten met wie ze op gespannen voet leven.

84 - Een ander punt van kritiek is dat de interpretatie van het verdrag te wensen overlaat en dat er geen overkoepelend orgaan is die richting kan geven aan de implementatie ervan. Zo bestaan er binnen de Noord-Atlantische Verdragsorganisatie (NAVO) afspraken rond het delen van nucleaire wapens. Dit houdt concreet in dat kernwapens van de Verenigde Staten

⁸⁰ M. B. MAERLI EN S. LODGAARD (EDS.), *Nuclear proliferation and international security*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2007, p. 51.

⁸¹ M. N. SHAW, *International law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, p. 192.

opgesteld zijn in andere NAVO-lidstaten, waaronder België. Deze tactische opstelling is ontstaan tijdens de Koude Oorlog, waarbij de Verenigde Staten hun kernwapens bij Europese partners hadden ondergebracht om, wanneer het nodig zou zijn, de Sovjet-Unie te kunnen treffen. Als gevolg daarvan wou de Sovjet-Unie kernwapens op Cuba positioneren, een beslissing die in 1962 zou uitdraaien op de Cubaanse raketten crisis.⁸²

85 - Technisch gezien zou dit volgens een bepaalde interpretatie een schending kunnen uitmaken van de artikelen I en II van het NPV. De Verenigde Staten transfereren hiermee immers fysiek nucleaire wapens naar een andere staat die ze op zijn beurt accepteert. Binnen de NAVO wordt deze interpretatie niet gevolgd. Men betoogt dat, hoewel ze inderdaad fysiek verplaatst worden, de wapens binnen het territorium van de NAVO-lidstaten nog steeds onder het beheer en de controle vallen van de Verenigde Staten.

86 - Een specifieke bepaling over dergelijke akkoorden had de discussie hieromtrent kunnen wegnemen. Ten tijde van het opstellen van het NPV was het bestaan van deze NAVO-akkoorden echter niet bekend bij de meeste verdragspartijen in spe. Deze situatie binnen de NAVO is bovendien vergelijkbaar met die van de Amerikaanse kernwapens die lange tijd in Zuid-Korea waren opgesteld. Er kan met zekerheid worden gesteld dat deze een belangrijke factor waren bij het opstarten van het Noord-Koreaanse kernwapenprogramma. Doordat de tekst van het NPV geen absolute duidelijkheid schept over het opstellen van wapens van kernmachten in derde landen werkt het dus onrechtstreeks de proliferatie van deze wapens in andere landen in de hand, iets wat door de Cubaanse raketten crisis is aangetoond.

87 - Een ander punt van kritiek op het NPV handelt over nucleaire brandstof. Er moet worden vastgesteld dat geen enkel artikel in het Non-proliferatieverdrag specifiek de verrijking van splijtstoffen verbiedt. Noord-Korea heeft dus in principe op dat punt gelijk wanneer het stelt dat dit recht op basis van het verdrag niet kan worden ontnomen aan een staat. Het probleem met de verrijking van splijtstoffen is dat dit een absolute noodzaak is om deze te gebruiken voor civiele toepassingen. Met dezelfde installaties kunnen echter ook splijtstoffen worden verrijkt tot het zeer hoge niveau dat nodig is voor het gebruik in nucleaire wapens.

88 - Ook de controle op de naleving van het verdrag door het IAEA laat te wensen over. Al te vaak is immers gebleken dat staten hun nucleaire installaties gebruiken voor militaire doeleinden onder het mom van het gebruik voor wetenschap of elektriciteitsvoorziening (zie

⁸² K. KOSTER, "An uneasy alliance: NATO Nuclear Doctrine & The NPT", <http://www.acronym.org.uk/49npt.htm> (laatst geconsulteerd op 23 juni 2011).

hiervoor de situatie in Iran, *infra*). Elke staat heeft immers het recht om nucleaire kennis aan te wenden voor vredelievende doeleinden. De stap naar militaire aanwending van die kennis is snel gemaakt. Zonder medewerking van de geviseerde staat is het IAEA niet voldoende bij machte om staten waarvan men het schenden van het NPV of een *safeguards agreement* vermoed daadwerkelijk en efficiënt te controleren.⁸³ Een ander mechanisme implementeren is evenwel moeilijk denkbaar: staten beschikken immers over een soevereiniteitsrecht en kunnen principieel de toegang weigeren aan internationale controleurs.

89 - Wanneer door het IAEA een overtreding van het Non-proliferatieverdrag wordt vastgesteld kan dit op basis van het verdrag zelf niet worden gesanctioneerd. Een sanctioneringssysteem ontbreekt immers. Om de niet-naleving van het verdrag te bestraffen dient een omweg te worden gemaakt via de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Deze methode laat veel ruimte open voor appreciatie en kan resulteren in een ongelijke behandeling.

90 - De mogelijkheid voor een verdragspartij om zich terug te trekken uit het verdrag zorgt ervoor dat staten er niet meer door gebonden zijn wanneer zij naar eigen inzicht tot het besluit zijn gekomen dat het verdrag hun handelen in te grote mate belemmert. Immers, aangezien Noord-Korea niet langer door het NPV gebonden is kan de internationale gemeenschap zich ook niet langer op dit verdrag beroepen voor wat betreft Noord-Koreaanse nucleaire activiteiten. Hoogstens kan druk worden uitgeoefend om opnieuw verdragspartij te worden. Hierop kan kritiek worden geleverd en dit gebeurde dan ook effectief nadat de DPRK zich uit het NPV had teruggetrokken, maar het ontbreken van een dergelijke clause zou er ongetwijfeld voor gezorgd hebben dat een aantal staten geen verdragspartij zouden zijn geworden. Hoogstens kon een moeilijkere procedure tot terugtrekking worden ingeschreven, hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan een speciale conferentie wanneer een staat het voornemen bekend maakt het verdrag op te zeggen.⁸⁴

91 - Bovendien kan het NPV de proliferatie van nucleaire wapens als het ware in de hand werken. Staten hebben immers, zoals hierboven aangehaald, een onvoorwaardelijk recht op nucleaire energie voor vreedzame doeleinden. Hiervoor hebben ze tevens recht op bijstand vanwege het IAEA. Eens de benodigde kennis en technieken vergaard zijn kan een staat zijn

⁸³ D. KRIEGER, *The challenge of abolishing nuclear weapons*, New Brunswick (New Jersey), Transaction Publishers, 2011, p. 172.

⁸⁴ H. BLIX ET AL., *Weapons of terror: freeing the world of nuclear, biological and chemical arms*, Stockholm, Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), 2006, p. 51.

engagement opzeggen en nucleaire wapens beginnen ontwikkelen. Een bepaling die in dergelijk geval het recht afneemt op het gebruik van de nucleaire technologie en de aanverwante goederen dewelke een staat heeft verkregen vanwege het IAEA zou dit kunnen verhinderen. Hoe dit in de praktijk dan moet worden afgedwongen blijft onduidelijk.⁸⁵

92 - We kunnen dus besluiten dat het NPV een verdragsrechtelijke reus op lemen voeten lijkt: het volstaat om zich terug te trekken uit het verdrag (of het überhaupt al niet te ratificeren) en daarna kan een staat zijn militaire nucleaire ambities beginnen waarmaken, wars van wat er ook in het NPV moge bepaald zijn. Bovendien is het verdrag zodanig opgesteld dat het voor interpretatie vatbaar is en dat het geen specifieke sancties in het leven roept.⁸⁶

Dit alles heeft ervoor gezorgd dat op dit ogenblik slechts weinig geloof meer heerst in de capaciteit van het Non-proliferatieverdrag om de noodzakelijke synergie te creëren tussen nucleaire ontwapening enerzijds en non-proliferatie anderzijds.⁸⁷

HOOFDSTUK 3: KERNSTOPVERDRAG

93 - Kernproeven spelen een belangrijke rol bij het ontwikkelen van nucleaire wapens. Daarnaast geeft de staat die een dergelijke proef uitvoert aan de buitenwereld te kennen dat het over de mogelijkheden beschikt een nucleair wapen tot ontploffing te doen brengen.⁸⁸

94 - De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties nam het Kernstopverdrag (*Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty*, CTBT) aan in september 1996.⁸⁹ Het verdrag werd opgemaakt binnen de Conferentie voor Ontwapening (*Conference on Disarmament*, COD) in Genève en werd meteen ondertekend door 71 staten, waarvan 5 kernmachten. Het is een aanvulling op het Beperkt Kernstopverdrag (*Limited Nuclear-Test-Ban Treaty*, LTBT) uit 1963.⁹⁰

⁸⁵ H. BLIX ET AL., *Weapons of terror: freeing the world of nuclear, biological and chemical arms*, Stockholm, Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), 2006, p. 51.

⁸⁶ G. CORNELIS EN G. EGGERMONT, *Nucleaire terreur: reflecteren over voorzorg en ethiek*, Gent, Academia Press, 2006, p. 57.

⁸⁷ H. BLIX ET AL., *Weapons of terror: freeing the world of nuclear, biological and chemical arms*, Stockholm, Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), 2006, p. 64.

⁸⁸ H. BLIX ET AL., *Weapons of terror: freeing the world of nuclear, biological and chemical arms*, Stockholm, Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), 2006, p. 105.

⁸⁹ Resolutie 50/245 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (17 september 1996), *UN Doc. A/RES/50/245* (1996).

⁹⁰ De Conferentie voor Ontwapening (*Conference on Disarmament*, COD) werd opgericht in 1978 en is een door de Verenigde Naties ondersteund forum dat door de internationale gemeenschap in principe als enig permanent multilateraal platform inzake ontwapening wordt gebruikt. Op het moment van het schrijven van deze masterproef is Noord-Korea voorzitter van de Conferentie voor Ontwapening.

95 - Het Kernstopverdrag verbiedt nucleaire testen te verrichten, zowel voor militaire als burgerlijke doeleinden. Onder het regime van het Beperkt Kernstopverdrag was dit nog toegelaten voor zover het ging om ondergrondse kernproeven. Om controle te kunnen uitvoeren op de naleving van de bepalingen van het verdrag wordt de oprichting van de *Comprehensive Test Ban Treaty Organization* (CTBTO) in het vooruitzicht gesteld. In afwachting van de inwerkingtreding van het verdrag worden de werkzaamheden van het CTBTO uitgeoefend door een voorbereidingscommissie. Deze commissie heeft een wereldwijd systeem uitgewerkt dat atoomproeven kan detecteren.

96 - Momenteel hebben meer dan 150 staten het verdrag geratificeerd. Tot op heden is het Kernstopverdrag evenwel nog niet in werking getreden, aangezien 44 staten uit Annex 2 van het verdrag de tekst eerst dienen te ratificeren. Deze 44 zijn de staten die op het moment van het opstellen van het CTBT over nucleaire reactoren beschikken. Hiertoe behoort ook de DPRK. Noord-Korea heeft het verdrag, net zoals India en Pakistan, niet ondertekend. De Verenigde Staten en China, de twee staten waarop Noord-Korea doorgaans zijn koers afstelt, hebben het verdrag wel ondertekend maar niet geratificeerd. Alle andere staten die vermeld zijn in Annex 2 hebben het verdrag reeds geratificeerd.⁹¹

97 - Door de strikte voorwaarden die opgelegd zijn in verband met het aantal ratificaties en van wie ze moeten worden verkregen, is er weinig perspectief op een spoedige inwerkingtreding van het Kernstopverdrag. Deze strikte voorwaarden kwamen er op aandringen van een aantal staten en dit precies omwille van het feit dat het Kernstopverdrag ook gevolgen zou hebben voor Noord-Korea, India en Pakistan, drie staten die *de facto* over kernwapens beschikken. Deze drie staten zijn immers niet (meer) gebonden door het NPV. Een test met een nucleair wapen zou inderdaad ook een schending uitmaken van artikel II van het NPV. Het Kernstopverdrag zou daar dus weinig aan toevoegen, maar -belangrijk- het onderscheid tussen kernmachten en niet-kernmachten ontbreekt in dit verdrag. Elke staat wordt op dezelfde manier onderworpen aan de bepalingen. Door een objectief criterium te gebruiken (i.e. de ratificatie van 44 staten die over nucleaire reactoren beschikken) werd vermeden dat de regering van een staat zich geviseerd kon voelen. Aldus werd een argument om het verdrag niet te aanvaarden aan de drie voorvermelde staten ontnomen.

⁹¹ G. DEN DEKKER, *The law of arms control: international supervision and enforcement*, Martinus Nijhoff Publishers, 2001, p. 308.

98 - Toch hebben zowel Noord-Korea, India en Pakistan het CTBT tot op heden geen belangstelling getoond verdragspartij te worden. Unaniem vinden zij dat het CTBT hun belangen schaadt.⁹²

99 - Om het verdrag toch in werking te doen treden kan de ratificatie door de Verenigde Staten als katalysator dienen. In 1999 is het hieromtrent tot een stemming gekomen in de Amerikaanse Senaat, maar deze leverde geen gunstig resultaat op, mede doordat de relatie tussen president Clinton en de Republikeinse senatoren vertroebeld was ingevolge o.a. de *impeachment*-procedure tegen Clinton. Zonder Amerikaanse ratificatie is het weinig waarschijnlijk dat China en -daarbij aansluitend- India dit zullen doen. Zolang India niet ratificeert zal Pakistan dat ook zeker niet doen. De ratificatie door de Verenigde Staten kan dus een domino-effect creëren. De Noord-Koreaanse ratificatie lijkt er evenwel enkel te kunnen komen nadat de relaties met de Verenigde Staten zijn genormaliseerd.⁹³

100 - Hoewel de juridische impact van het Kernstopverdrag op het eerste zicht onbestaande lijkt, kan deze stelling toch niet worden bijgetreden. Het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht stelt immers dat een staat die een verdrag dat nog niet in werking is getreden heeft ondertekend, zich dient te onthouden van handelingen die de geest en het doel van het verdrag zouden kunnen negeren.⁹⁴ Dit is een regel die voordien reeds zijn basis vond in het internationaal gewoonterecht. Een atoomproef uitvoeren wanneer men het CTBT heeft ondertekend zou dus als typevoorbeeld van een negatie van het verdrag kunnen worden beschouwd.⁹⁵

101 - Ondanks het feit dat het Kernstopverdrag tot op heden niet effectief in werking is getreden, hebben de vijf kernmachten onder het NPV sinds 1996 een vrijwillig moratorium ingesteld op kernproeven. In 1998 sloten zowel India als Pakistan zich aan bij dit moratorium, nadat ze zelf elk eerst kernproeven hadden uitgevoerd. Een dergelijk moratorium houdt

⁹² R. AKHTAR, "Should Pakistan sign the CTBT?", <http://www.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=104394> (laatst geconsulteerd op 29 april 2011).

⁹³ W. L. HUNTLEY, M. KUROSAWA EN K. MIZUMOTO (EDS.), *Nuclear disarmament in the twenty-first century*, Hiroshima, Hiroshima Peace Institute, 2004, p. 296-296.

⁹⁴ Art. 18 van het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht, 23 mei 1969, in werking getreden op 27 januari 1980, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1155, p. 331.

⁹⁵ M. E. VILLIGER, *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2009, p. 249.

uiteraard geen verplichtende verbintenis in, zodat dit slechts een zeer zwak instrument is in de strijd tegen nucleaire proliferatie.⁹⁶

HOOFDSTUK 4: AGREED FRAMEWORK

102 - Niettegenstaande het feit dat men in Washington geen voorstander is om de denuclearisering van het Koreaanse schiereiland te bewerkstelligen op bilaterale wijze, werden er in het verleden toch gesprekken gevoerd tussen Noord-Korea en de Verenigde Staten. Tot op heden heeft dit slechts één omvangrijk akkoord opgeleverd: op 21 oktober 1994 ondertekenden de Verenigde Staten en Noord-Korea het *Agreed Framework*. Dit kwam tot stand nadat duidelijk werd dat de DPRK zijn traditionele steun in Moskou en Beijing aan het verliezen was omwille van zijn voornemen om het NPV te verlaten.

103 - In deze tekst gaat Noord-Korea akkoord om de activiteiten in een aantal kernreactoren, waarvan wordt gedacht dat ze ingezet worden in een geheim wapenprogramma, stop te zetten en de reactoren te ontmantelen. In ruil zouden de Verenigde Staten een aantal economische sancties tegen de DPRK laten vallen en Noord-Korea ondersteunen bij de bouw van twee nieuwe lichtwatercentrales. Met deze nieuwe centrales zou op het gebied van kernwapenontwikkeling weinig kunnen worden aangevangen. Om de periode tussen het sluiten van de oude centrales en de ingebruikstelling van de nieuwe te overbruggen kreeg Noord-Korea de toezegging dat de Verenigde Staten zouden instaan voor de levering van brandstoffen. Zodoende zou de productie van energie op peil blijven.⁹⁷ Om dit geheel van maatregelen te superviseren werd een internationaal consortium opgericht, genaamd KEDO (*Korean Peninsula Energy Development Organization*).⁹⁸

104 - In oktober 2002 besliste het bestuursorgaan van KEDO de leveringen van brandstof stop te zetten, dit als gevolg van de geheime verrijking van uranium door Noord-Korea. Daaropvolgend werd beslist om ook de bouw van de lichtwatercentrales tijdelijk op te schorten. Uiteindelijk werd KEDO in 2005 opgedoekt, nadat ook het *Agreed Framework* al was opgegeven als basistekst voor de verhoudingen tussen Noord-Korea en de Verenigde

⁹⁶ J. F. MURPHY, *The evolving dimensions of international law: hard choices for the world community*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 196.

⁹⁷ M. MANYIN EN M. NIKITIN, *Assistance to North Korea*, Washington, Congressional Research Service, 2009, p. 4.

⁹⁸ Bij oprichting bestond KEDO uit vertegenwoordigers van de Verenigde Staten, Noord-Korea en Japan. Nadien traden ook de Europese Unie, Nieuw-Zeeland, Australië, Canada, Indonesië, Chili, Argentinië, Polen, Tsjechië en Oezbekistan toe. Meer informatie op http://kedo.org/au_history.asp.

Staten op het gebied van kernenergie.⁹⁹ Noord-Korea heeft aangegeven dat het de werken aan de lichtwaterreactoren zelfstandig zal verderzetten, hetgeen ondertussen ook is gebeurd.

105 - Het *Agreed Framework* heeft aldus niet de resultaten opgeleverd die werden beoogd. Dit is opmerkelijk gezien de verregaande tegemoetkomingen vanwege de Verenigde Staten. De kanttekening moet hierbij wel worden gemaakt dat de Verenigde Staten, onder toenmalig president Clinton, hadden gehoopt dat het regime in Noord-Korea zou vallen na de dood van Kim Il Sung. Indien dat scenario zou zijn uitgekomen was er voor de Verenigde Staten geen reden meer om het akkoord nog uit te voeren. Dit gebeurde evenwel niet en het Amerikaanse Congres nam impliciet afstand van het akkoord.¹⁰⁰ Als gevolg van de uitblijvende goedkeuring door de Amerikaanse politiek werden slechts mondjesmaat fondsen beschikbaar gesteld, met als gevolg dat de levering van brandstoffen problematisch verliep en dat later de constructiewerken aan de lichtwaterreactoren grote vertraging opliepen. De Noord-Koreaanse overheid was bovendien niet te spreken over het feit dat de Amerikaanse economische sancties niet werden opgeheven. Dit was inderdaad niet gebeurd, opnieuw omwille van een gebrek aan consensus in het Congres.

106 – De specifieke aard van het *Agreed Framework* dient hier ook nog kort te worden besproken. Het gaat hier niet om een formeel verdrag dat de beide staten bindt, maar eerder om een vorm van samenwerkingsakkoord waarbij politieke toezeggingen gebeurden.¹⁰¹ Een dergelijke overeenkomst is dus eerder gebaseerd op basis van wederzijds vertrouwen dan om het puur juridische aspect ervan. Dit valt te betreuren, aangezien dit volgens vele juristen de hoofdoorzaak is dat het *Agreed Framework* is mislukt. Wanneer er in de tekst een vorm van institutionalisering zou voorzien zijn, i.e. een overkoepelend orgaan dat op de implementatie ervan zou toezien, was het waarschijnlijker geweest dat het *Agreed Framework* volledige uitwerking zou krijgen. Desalniettemin is het een belangrijk document dat, wanneer alle

⁹⁹ *Ibid.*

¹⁰⁰ E. TAN, “Paths to Diplomacy with North Korea”, http://www.cdi.org/program/document.cfm?DocumentID=4476&from_page=../index.cfm (laatst geconsulteerd op 20 mei 2011).

¹⁰¹ Een samenwerkingsakkoord of memorandum van overeenstemming wordt door de Verenigde Naties gedefinieerd als een internationaal instrument van een minder formele aard. Het bevat meestal feitelijke en technische regelingen. Doorgaans gaat het hierbij om één document en vereist het geen ratificatie. Samenwerkingsovereenkomsten kunnen worden aangegaan door staten of door internationale organisaties. Zie hiervoor ook http://treaties.un.org/pages/Overview.aspx?path=overview/definition/page1_en.xml#memoranda

bepalingen ervan waren uitgevoerd, mogelijks een definitieve oplossing had betekend voor de Noord-Koreaanse nucleaire kwestie.¹⁰²

HOOFDSTUK 5: PROLIFERATION SECURITY INITIATIVE

107 - De directe aanleiding voor het oprichten van het *Proliferation Security Initiative* was de ontdekking in 2002 door schepen van de Spaanse marine van een aanzienlijke hoeveelheid middellange-afstandsraketten van Russische makelij (type *Scud*) op het Noord-Koreaanse vrachtschip *So San* in de Indische Oceaan. Op basis van informatie van Amerikaanse inlichtingendiensten was men op de hoogte van de lading van het schip. Het vrachtschip bevond zich op dat moment op de volle zee, voerde geen vlag en had geen kentekens. Het Zeerechtverdrag bepaalt dat een schip in de volle zee onder de exclusieve jurisdictie valt van de vlaggenstaat. In principe is het voor de bemanning van een marineschip van een andere staat dus niet toegestaan het schip te enteren. Een uitzondering is de situatie waarbij het schip zonder nationaliteit is, i.e. geen vlag voert of niet op een andere manier kan worden geïdentificeerd als behorend tot de rechtsbevoegdheid van een bepaalde staat. Het tot stand brengen van de *So San* was dus in overeenstemming met het internationaal recht.¹⁰³

108 - Het geschut was verborgen onder zakken cement, hetgeen verdacht leek. Ook op de vrachtdocumenten was er geen melding gemaakt van de militaire lading. Deze raketten bleken naderhand bestemd voor Yemen. Onder internationaal recht was het niet mogelijk de wapens in beslag te nemen: het is niet verboden om wapens te vervoeren over de volle zee. Evenmin konden de raketten worden beschouwd als oorlogscontrabande: Yemen kon niet worden beschouwd als een belligerente staat die de wapens nodig had in een actueel conflict.¹⁰⁴

109 - Nadat de Yemenitische overheid de Verenigde Staten had verzekerd dat de wapens enkel zouden worden gebruikt voor defensieve doeleinden werden schip en lading vrijgegeven.¹⁰⁵

110 - Hierop werd onder leiding van de Verenigde Staten het *Proliferation Security Initiative* (PSI) opgericht. Het PSI is niet gebaseerd op een verdrag, wel op samenwerking. Het is

¹⁰² J. CHOO, "Strategic Implications of Six-Party Talks for East Asia's Future Security", *Tamkang Journal Of International Affairs*, vol. 8, nr. 4, p. 103.

¹⁰³ Art. 92 en art. 110 Internationaal Zeerechtverdrag, 10 december 1982, Montego Bay, in werking getreden op 16 november 1994, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1833, p. 3. Noord-Korea heeft het Zeerechtverdrag niet geratificeerd maar de meeste bepalingen ervan gelden als internationaal gewoonterecht.

¹⁰⁴ F. KIRGIS, "Boarding of North Korean Vessel on the High Seas", http://www.asil.org/insigh94.cfm#_edn3 (laatst geconsulteerd op 16 februari 2011).

¹⁰⁵ D. GUYLFOYLE, "The Proliferation Security Initiative: interdicting vessels in international waters to prevent the spread of weapons of mass destruction?", *Melbourne University Law Review*, vol. 29, nr. 3, p. 733-764.

gebaseerd op de verklaring van de staatshoofden van de leden van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties van 31 januari 1992, waarin zij de verspreiding van massavernietigingswapens als een bedreiging van de internationale vrede en veiligheid bestempelen. Dit werd nogmaals benadrukt in resolutie 1540 van de Veiligheidsraad (zie *supra*). Geïnteresseerde staten kunnen zich bij het project aansluiten, momenteel hebben een honderdtal staten dit reeds gedaan.¹⁰⁶

111 - De principes van de lidstaten van het PSI zijn vierledig:¹⁰⁷

- het verhinderen van het vervoer van massavernietigingswapens en gerelateerde ladingen.

- het aannemen van gestroomlijnde procedures voor een snelle uitwisseling van gegevens over verdachte transporten, het confidentieel omgaan met gegevens verkregen van andere lidstaten en het besteden van voldoende middelen aan de strijd tegen de proliferatie en het vervoer van massavernietigingswapens of gerelateerd materiaal.

- desnoods het eigen juridisch kader of de eigen instellingen hervormen om de doelstellingen van het PSI te verwezenlijken en medewerking verlenen aan eventuele toekomstige internationaalrechtelijke initiatieven die de voornoemde doelstellingen kunnen bewerkstelligen.

- specifiek actie ondernemen ten aanzien van ladingen van massavernietigingswapens of gerelateerd materiaal en dit in overeenstemming met de eigen verplichtingen volgens nationaal of internationaal recht.

112 - Het is vooral het laatste principe dat de meest concrete verplichtingen voor de lidstaten van het PSI in het leven roept.

113 - PSI-staten engageren zich ertoe geen massavernietigingswapens te vervoeren of dit vervoer te faciliteren, hetzij naar staten, hetzij naar terroristische organisaties of andere

¹⁰⁶ A. AUST, *Handbook of International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 293.

¹⁰⁷ "Proliferation Security Initiative", <http://www.state.gov/t/isn/c10390.htm> (laatst geconsulteerd op 8 april 2011).

actoren. Daarnaast verbindt men zich ertoe de schepen onder hun eigen vlag aan een controle te onderwerpen wanneer men vermoedens heeft of van een andere staat de informatie krijgt dat de lading verdacht is, weze het in de eigen interne wateren, territoriale wateren of buiten de territoriale wateren van andere staten.

114 - Verder wordt gevraagd dat staten zich soepel opstellen wanneer derde staten de toelating vragen om een van de schepen varend onder hun vlag aan een controle te onderwerpen teneinde massavernietigingswapens in beslag te nemen.

115 - Het voorgaande geldt ook in licht gewijzigde vorm voor het transport via de lucht.

116 - Het PSI is niet onbesproken. Ook Noord-Korea houdt vol dat het PSI een schending is van het internationaal recht, meer bepaald de vrijheid van de scheepvaart in internationale wateren.¹⁰⁸ De PSI-lidstaten zouden zich het recht toeëigenen schepen tot stand te houden waarvan men denkt dat ze massavernietigingswapens of een gerelateerde lading vervoeren. Dit standpunt kan echter niet volledig worden bijgetreden: de *interdiction principles*, die eigenlijk het basisdocument van het PSI uitmaken, stellen dat een optreden in het kader van het PSI slechts kan voor zover dat niet in strijd is met de eigen nationale wetgeving of de verplichtingen onder internationaal recht. In principe moet dus rekening worden gehouden met de klassieke internationale rechtsregels van de vrijheid van de volle zee en de rechtsmacht van de vlaggenstaat.¹⁰⁹

HOOFDSTUK 6: INTERNATIONAAL ATOOMENERGIEAGENTSCHAP

117 - Voor omzeggens alles wat met nucleaire energie gerelateerd is bestaat er één overkoepelende instantie, het Internationaal Atoomenergieagentschap. Zij zet mede de bakens uit voor het internationaal recht aangaande deze materie en voert controles uit op het terrein.

AFDELING 1: ONTSTAAN EN TAKENPAKKET

118 - Het Internationaal Atoomenergieagentschap is de internationaalrechtelijke instantie belast met het bevorderen van het vredelievend gebruik van nucleaire technologie. De

¹⁰⁸ Art. 87 Internationaal Zeerechtverdrag, 10 december 1982, Montego Bay, in werking getreden op 16 november 1994, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1833, p. 3.

¹⁰⁹ N. KLEIN, *Maritime security and the law of the sea*, Oxford, Oxford University Press, 2011, p. 198-199.

organisatie werd opgericht in 1957 naar aanleiding van de *Atoms for peace*-toespraak van president Dwight D. Eisenhower en bestaat thans uit vijf afdelingen:^{110 111}

1) Departement voor nucleaire wetenschap en toepassingen

Dit departement staat in voor de bevordering van onderzoek en ontwikkeling van kerntechnologie teneinde de duurzame ontwikkeling te stimuleren in o.a. landbouw, gezondheidszorg, biodiversiteit en industriële toepassingen.

2) Departement voor nucleaire energie

Het departement voor nucleaire energie behartigt het efficiënt en veilig aanwenden van nucleaire technologie voor de opwekking van energie. Het doet dit door het verspreiden van kennis en informatie.

3) Departement voor nucleaire veiligheid en beveiliging

Dit departement heeft expertise op het gebied van de bescherming van mens en leefmilieu voor de potentieel schadelijke gevolgen van radioactieve straling. Het stelt technische voorschriften op die de veiligheid en beveiliging van nucleaire sites moeten garanderen.

4) Departement voor veiligheidscontrole

Het is dit departement dat verantwoordelijk is voor de controles op nucleaire installaties van het IAEA in het kader van het NPV. Het departement hanteert hiervoor de *safeguard agreements*. Het *safeguards*-systeem bestaat uit een geheel van technische checks waardoor het IAEA in staat is de correctheid en de volledigheid te controleren van de aangiftes van staten inzake hun nucleair materiaal en nucleaire activiteiten. Sinds april 2009 is dit departement van het IAEA niet meer actief in de DPRK ingevolge de beslissing van Noord-Korea om alle medewerking met het agentschap op te zeggen.

5) Departement voor technische samenwerking

¹¹⁰ P. GOLDSCHMIDT, "Is the Nuclear Non-proliferation Regime in crisis? If so, why? Are there remedies?", http://carnegieendowment.org/static/npp/Goldschmidt_CCFR_May_2006.pdf (laatst geconsulteerd op 9 januari 2011).

¹¹¹ "IAEA: our work", <http://www.iaea.org/OurWork/index.html> (laatst geconsulteerd op 5 april 2011).

Dit laatste departement heeft als taak de wetenschappelijke en technologische mogelijkheden te verbeteren van landen die nucleaire kennis wensen aan te wenden voor vreedzame doeleinden.

119 - Noord-Korea was een lidstaat van het IAEA van 1974 tot 1994, maar trok zich terug nadat er een conflict ontstond over het al dan niet naleven van het *safeguards agreement*. Dit had op dat moment evenwel geen gevolgen voor de werking van het *safeguards agreement*, noch voor de verplichtingen van de DPRK onder het Non-proliferatieverdrag. Beide regimes zijn immers niet onlosmakelijk met elkaar verbonden.

AFDELING 2: REGELGEVEND WERK

120 - Het IAEA heeft een aantal conventies met betrekking tot nucleaire technologie en het gebruik ervan opgesteld. Van die conventies is het Verdrag inzake nucleaire veiligheid relevant voor de Noord-Koreaanse nucleaire faciliteiten. Daarnaast is het belang van het Internationaal Atoomenergieschap vooral te situeren op het vlak van de *safeguards agreements* en het system van de additionele protocollen.

ONDERAFDELING 1: VERDRAG INZAKE NUCLEAIRE VEILIGHEID

121 - Het Verdrag inzake Nucleaire Veiligheid (*Nuclear Safety Convention*, NSC) werd aangenomen op 17 juni 1994 in Wenen.¹¹² Het opzet ervan is staten een set van uniforme regels op te leggen die gebaseerd zijn op internationale benchmarks, teneinde de veiligheid te garanderen van nucleaire installaties.

122 - De objectieven worden gestipuleerd in artikel 1:

- het bereiken en handhaven van een hoog niveau van nucleaire veiligheid over de gehele wereld door middel van verbetering van nationale maatregelen en internationale samenwerking, waaronder, indien van toepassing, technische samenwerking met betrekking tot veiligheid.
- het instellen en in stand houden van doeltreffende bescherming tegen mogelijke stralingsrisico's in kerninstallaties, teneinde personen, de samenleving en het milieu te behoeden voor de schadelijke gevolgen van ioniserende straling uit die installaties.

¹¹² Verdrag inzake nucleaire veiligheid, 17 juni 1994, in werking getreden op 24 oktober 1996, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1963, p. 293.

- het voorkomen van ongevallen met stralingsgevolgen en het beperken van de gevolgen, als dergelijke ongevallen zich toch voordoen.

123 - Noord-Korea is geen verdragspartij bij de NSC. Officieel heeft de staat dan ook geen operationele nucleaire sites. Het lijkt desalniettemin geen twijfel dat het land wel degelijk actief is op dit gebied, gezien de regelmatige berichten over nucleaire tests en de verklaring van het regime in 2005 dat het land een kernwapenstaat is (zie *supra*). Volgens een expert inzake nucleaire energie is de toestand zorgwekkend en wordt er slordig omgesprongen met radioactief materiaal. De meeste installaties zijn echter klein en bovendien op dit moment (officieel) niet in gebruik, zodat de kans op een onmiddellijk probleem uiterst minimaal is.¹¹³

124 - Met de recente ontwikkelingen in Japan in het achterhoofd, waarbij na de aardbeving van 11 maart 2011 de kerncentrale van Fukushima ernstig beschadigd raakte, kan men zich toch vragen stellen over de veiligheid van de Noord-Koreaanse nucleaire sites. De in aanbouw zijnde lichtwaterreactoren zijn krachtiger dan de oude reactoren die ondertussen zijn stilgelegd en mogelijks slechts een opstapje naar nog grotere kerncentrales. Of de veiligheid voldoende gewaarborgd is kan op dit moment niet met zekerheid gesteld worden. Het IAEA kan geen controles meer ondernemen en de toegang tot de sites wordt consequent geweigerd. In geval van een incident zoals dat in Fukushima is het quasi zeker dat Noord-Korea niet de logistieke middelen heeft om de schade te beperken, de omgeving te evacueren en de gecontamineerde zone te saneren.¹¹⁴

125 - In dit verband schiet het internationaal recht dus tekort, enerzijds omdat Noord-Korea zich niet door het Verdrag inzake Nucleaire Veiligheid gebonden weet, anderzijds omdat het ook elke inmenging vanwege het IAEA van de hand wijst. Gezien de ligging van het land kan een kernramp immers ook gevolgen hebben voor andere landen in de regio, niet in het minst voor de stad Seoul, de hoofdstad van Zuid-Korea, die een bevolking van ruim 25 miljoen inwoners telt en op een geografisch verwaarloosbare afstand ligt van de grens met Noord-Korea.

¹¹³ J. JAE-SUNG, "North Korean nuclear safety draws concern", <http://www.dailynk.com/english/read.php?cataId=nk00400&num=7519> (laatst geconsulteerd op 9 april 2011).

¹¹⁴ P. HAYES, "Fukushima's implications for Korea's nuclear dilemmas", <http://raws.adc.rmit.edu.au/~e81843/blog2/?p=439> (laatst geconsulteerd op 13 mei 2011).

ONDERAFDELING 2: SAFEGUARDS AGREEMENTS EN ADDITIONELE PROTOCOLLEN

126 - Hierboven werd reeds herhaaldelijk het belang van *safeguards agreements* aangehaald. Letterlijk vertaald kunnen we hier spreken over een veiligheidscontrole-overeenkomst. Dit betekent concreet dat het hier gaat om een overeenkomst tussen het Internationaal Atoomenergieagentschap en een staat, dewelke het IAEA toelaat het vreedzaam gebruik van kernenergie in die specifieke staat te controleren.

127 - Naast de *safeguards agreements* werd in 1993 ook het systeem van het zogeheten “additioneel protocol” uitgedacht, dat een aantal maatregelen bevat waardoor het IAEA uitgebreide middelen aangereikt krijgt om onderzoek te voeren naar nucleair materiaal dat niet werd aangemeld bij het agentschap.¹¹⁵ Dit additioneel protocol is een aanvullend document dat per staat afzonderlijk wordt afgesloten en een safeguards agreement aanvult. Het systeem kwam in voege nadat begin jaren '90 duidelijk werd dat Irak en Noord-Korea clandestien aan een geheim kernwapenprogramma hadden gewerkt. Op vraag van het agentschap is ook in de mogelijkheid voorzien dat staten die geen lid (meer) zijn van het NPV een additioneel protocol kunnen aangaan. Noord-Korea heeft evenwel nooit een dergelijk protocol afgesloten met het IAEA. Men zou dus kunnen zeggen dat de reikwijdte van het systeem slechts beperkt is tot de staten die vrijwillig instemmen met de bepalingen in het protocol en hoogstwaarschijnlijk toch niets te verbergen hebben.¹¹⁶

HOOFDSTUK 7: KERNWAPENS-ADVIES VAN HET INTERNATIONAAL HOF VAN JUSTITIE

128 - Wanneer men spreekt over nucleair recht moet er gewag gemaakt worden van het zogeheten *Nuclear Weapons*-advies van het Internationaal Hof van Justitie uit 1996.¹¹⁷ Dit advies kwam er op vraag vanwege de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, vervat in resolutie 49/75 K van 15 december 1994.¹¹⁸ Voordien was een verzoek tot advies reeds

¹¹⁵ Model protocol additional to the agreement(s) between state(s) and the International Atomic Energy Agency for the application of safeguards, IAEA, INF/CIRC/540 (1997).

¹¹⁶ S. KHAN, M. SAEED MULLA EN S. QAYYUM, “IAEA Safeguards in Pakistan and Emerging Issues/Challenges”, <http://www.iaea.org/OurWork/SV/Safeguards/Symposium/2010/Documents/PapersRepository/077.pdf> (laatst geconsulteerd op 9 maart 2011).

¹¹⁷ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, advisory opinion, ICJ Reports 1996, p. 226.

¹¹⁸ Een dergelijk verzoek wordt gebaseerd op de bepaling in artikel 65 van het Statuut van het Internationaal Hof van Justitie. Dit artikel geeft aan elk orgaan dat door of overeenkomstig het Handvest van de Verenigde Naties daartoe gemachtigd is de mogelijkheid inzake elke relevante rechtsvraag advies te verzoeken aan het Internationaal Hof van Justitie.

aangevraagd door de Wereldgezondheidsorganisatie (*World Health Organization*, WHO), maar het Hof oordeelde toen dat de WHO hiervoor geen bevoegdheid had.

AFDELING 1: INHOUD VAN HET ADVIES

129 - Het Hof toetst in het advies de bedreiging met kernwapens en het gebruik ervan aan het Handvest van de Verenigde Naties. Aansluitend gaat het na of deze twee handelingen een rechtvaardiging kunnen vinden in het recht inzake gewapende conflicten. Het Hof hield hiervoor rekening met de regels van internationaal gewoonterecht en met internationale verdragen. Specifiek werd ook ingegaan op de vraag of het humanitair recht en het neutraliteitsrecht implicaties hebben voor wat betreft het bedreigen met of het gebruiken van kernwapens.

130 - De rechters van het Hof stellen in het advies unaniem dat er geen enkele internationaalrechtelijke regel -hetzij uit een verdrag, hetzij uit het internationaal gewoonterecht- bestaat die op zich (!) het gebruik van of de dreiging met kernwapens toelaat. Met elf tegen drie besloot het Hof dat er ook geen dergelijke regel is die dit verbiedt.¹¹⁹ De regels van het internationaal gewoonterecht kunnen voor wat betreft dit deel van het advies dus niet van toepassing worden gevonden.

140 - Dit is niet zo voor wat het humanitaire recht en het neutraliteitsrecht aangaat. Twee algemene rechtsbeginselen die deel uitmaken van het *ius cogens* hebben immers directe relevantie wanneer een staat een kernwapen wil inzetten. De eerste regel houdt in dat staten zich ervan moeten onthouden wapens te gebruiken tegen burgers. Aldus mag ook geen wapen gebruikt worden dat geen onderscheid kan maken tussen burgers en militairen. De tweede regel impliceert dat door belligerente staten geen onnodig lijden mag worden toegebracht. De keuze van de bewapening moet dus steeds proportioneel zijn. Het gebruik maken van kernwapens zou doorgaans, volgens het Hof, dus veeleer een schending uitmaken van het internationale humanitaire recht.¹²⁰ Daarenboven stelt het Hof dat de grensoverschrijdende effecten van de ontploffing van een kernwapen ernstige schade kunnen toebrengen aan een neutrale staat. Aldus wordt haast onvermijdelijk het neutraliteitsrecht van deze staat aangetast.

141 - Bovendien zijn de twee handelingen in kwestie steeds illegitiem wanneer ze niet in overeenstemming zijn met artikel 2.4 van het Handvest van de Verenigde Naties en met artikel 51 van ditzelfde Handvest. Deze artikelen handelen over het principe van het

¹¹⁹ G. L. COOLEN, *Humanitair oorlogsrecht*, Zwolle/Den Haag, W.E.J. Tjeenk Willink/Kluwer, 1998, p. 167.

¹²⁰ M. BOSSUYT EN J. WOUTERS, *Grondlijnen van internationaal recht*, Antwerpen, Intersentia, 2005, p. 530.

respecteren van de territoriale integriteit en de politieke onafhankelijkheid van een staat en het recht op zelfverdediging.

142 - Wanneer een staat zich genoodzaakt ziet om zich van een kernwapen te bedienen in het geval van zelfverdediging kan het Hof niet uitsluiten dat dit wel degelijk legitiem is. Dit laatste advies kwam slechts tot stand na een stemming van zeven tegen zeven, waarbij de stem van de voorzitter de doorslag gaf. De voorzitter gaf in de toelichting bij zijn stem blijk van de bereidheid om vroegere rechtspraak van het Internationaal Hof van Justitie te herzien. Immers, in de *Lotus*-zaak uit 1929 oordeelde het Hof dat een handeling die niet expliciet door het internationaal recht wordt verboden bijgevolg is toegestaan. In het voorliggende advies wordt deze redenering niet langer gevolgd: indien iets door het internationaal recht niet uitdrukkelijk is verboden omdat er -zoals in dit geval- ter zake geen rechtsregels over bestaan (de situatie van *non liquet*), betekent dat niet dat de handeling daarom is toegestaan.

143 - Ten slotte komt het Hof tot het besluit dat op elke verdragspartij bij het Non-proliferatieverdrag de verplichting rust om te goeder trouw te onderhandelen en dit met de bedoeling een verdrag inzake algemene ontwapening te bekomen om de wapenwedloop een halt toe te roepen. Het Hof beschouwt dit daadwerkelijk als een resultaatsverbintenis, niet als een middelenverbintenis.¹²¹

AFDELING 2: TOEPASSING VAN HET ADVIES OP DE DPRK

144 - Gezien de uitspraak van het Internationaal Hof van Justitie louter een advies was kan er weinig precedentiële waarde aan worden toegekend. Toch kan worden geargumenteed dat het Hof in een effectieve zaak omtrent de kernwapens van Noord-Korea eenzelfde logica zou aanhouden. Het advies kwam er immers op vraag van de Verenigde Naties, een organisatie die per definitie een groot aantal staten vertegenwoordigt, en het maakt een synthese van de bestaande juridische regelen inzake kernwapens. Indien Noord-Korea ooit daadwerkelijk voor het Internationaal Hof van Justitie zou worden gedaagd, zal het Hof volgens sommige juristen op basis van de *Martens*-clausule allicht tot dezelfde conclusie komen. Het eigen advies zou

¹²¹ G. VERMEULEN, “De rechtmatigheid van de bedreiging met of het gebruik van kernwapens in het licht van de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996”, <http://www.ircp.org/uploaded/kernwapenadvies.pdf> (laatst geconsulteerd op 18 juni 2011).

dan immers beschouwd kunnen worden als een bron van internationaal gewoonterecht.¹²² Deze interpretatie wordt echter betwist door de Verenigde Staten.¹²³

145 - In het licht van het advies van het Hof kan alvast opgemerkt worden dat de DPRK de dreiging met kernwapens te lichtzinnig opvat. Er lijken onvoldoende redenen aanwezig te zijn die een dergelijke dreiging kunnen rechtvaardigen. Het gebruiken van kernwapens zou dan ook *a fortiori* ongerechtvaardigd zijn. Noord-Korea kan er ook van beschuldigd worden zijn verplichting om te goeder trouw te ontwapenen, te ontwijken. Dit is evenwel een verwijt dat ook aan de vijf NPV-kernmachten kan worden tegengeworpen.

HOOFDSTUK 8: AUSTRALIË V. FRANKRIJK EN NIEUW-ZEELAND V. FRANKRIJK (KERNPROEF-CASES)

AFDELING 1: FEITEN EN BESCHIKKING VAN DE CASES

146 - Noord-Korea is niet de eerste staat die een nucleair testwapen tot ontploffing heeft gebracht. Inzake het testen van nucleaire wapens heeft het Internationaal Hof van Justitie in 1974 twee arresten geveld die beiden de Franse bovengrondse kernproeven in Frans Polynesië in de periode van 1966 tot 1972 tot voorwerp hadden. Bij deze testen kwam radioactief materiaal in de atmosfeer terecht. Zowel Australië als Nieuw-Zeeland namen hier aanstoot aan en brachten de zaak elk afzonderlijk voor het Hof, hoewel Frankrijk op dat moment reeds verzekerd had dat het geen verdere kernproeven meer zou ondernemen. Het oordeel van het Hof is in de beide zaken gelijklopend.¹²⁴

147 - In de arresten gaat het Hof niet in op de vraag of nucleaire proeven al dan niet in overeenstemming zijn met de regels van het internationaal recht. Wel wordt het belang van de goede trouw in de interstatelijke relaties onderstreept: staten moeten erop kunnen vertrouwen dat een andere staat zich ook gedraagt naar hoe het in het verleden heeft gehandeld en wat het in het verleden heeft verklaard .

148 - In de arresten wordt dit op de volgende manier geformuleerd:

“One of the basic principles governing the creation and performance of legal

¹²² M. COGEN, *Handboek Internationaal Recht*, Mechelen, Kluwer, 2003, p. 441-442.

¹²³ M. LILES, “Did Kim Jong-Il break the law? A case study on how North Korea highlights the flaws of the non-proliferation regime.”, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, nr. 33, p. 123-128.

¹²⁴ *Nuclear Tests (Australia v. France)*, judgment., ICJ Reports 1974, p. 253 en *Nuclear Tests (New Zealand v. France)*, judgment., ICJ Reports 1974, p. 457.

obligations, whatever their source, is the principle of good faith. Trust and confidence are inherent in international co-operation, in particular in an age when this co-operation in many fields is becoming increasingly essential. Just as the very rule of pacta sunt servanda in the law of treaties is based on good faith, so also is the binding character of an international obligation assumed by unilateral declaration. Thus interested States may take cognizance of unilateral declarations and place confidence in them, and are entitled to require that the obligation thus created be respected.”

149 - Dit komt neer op de procesrechtelijke regel van de *estoppel*, die inhoudt dat een staat geen argument kan opwerpen dat in tegenspraak is met zijn voorgaande handelingen of verklaringen.¹²⁵ Concreet betekende dit in de litigieuze kwestie dat het Hof Frankrijk erop wees dat de unilaterale verklaring waarbij voor de toekomst kernproeven werden afgezworen ook juridische implicaties met zich meebracht en dat in de toekomst met deze verklaring rekening zou dienen te worden gehouden.

AFDELING 2: TOEPASSING VAN DE CASES OP DE DPRK

150 - Wanneer we dit principe uit het arrest van het Hof *mutatis mutandis* toepassen op de Noord-Koreaanse case, zien we dat er mogelijk inderdaad door de DPRK de schijn is gewekt dat het zich zou onthouden van nucleaire proeven. Deze schijn wordt voor het eerst geconcretiseerd in 1994 met de ondertekening van het *Agreed Framework*, waarbij Noord-Korea er zich toe verbond zijn kernwapenprogramma te bevriezen. Hoewel deze bilaterale overeenkomst niet langer nageleefd wordt door de beide partijen, is ze ook nooit opgezegd. Een nucleair testwapen tot ontploffing brengen zou betekenen dat het zich aan de verbintenis uit het *Agreed Framework* onttrekt. Ook de belofte uit 2005 om de *safeguards* met het IAEA opnieuw te honoreren is een verklaring die erop wijst dat de DPRK geen atoomwapens zou testen. Desalniettemin ondernam het zowel in 2006 als in 2009 een atoomproef. De vraag stelt zich aldus of Noord-Korea het principe van de goede trouw waar in de voorliggende cases door het Hof op werd gewezen al dan niet met de voeten heeft getreden.

151 - Dit punt kan men slechts beantwoorden nadat men onderzoekt of het Noord-Korea was dat als eerste de verbintenissen uit het *Agreed Framework* niet meer nakwam. Als dit echter tot de conclusie zou leiden dat het de Verenigde Staten waren die als eerste de overeenkomst hebben geschonden, dan kan de DPRK zich beroepen op de *exceptio non adimpleti*

¹²⁵ M. COGEN, *Handboek Internationaal Recht*, Mechelen, Kluwer, 2003, p. 7.

contractus. Deze figuur uit het privaatrecht kan immers ook in het internationaal recht toegepast worden: ze is terug te vinden in het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht.¹²⁶ Indien deze exceptie kan worden ingeroepen toont de DPRK aan dat het ondanks de uitgevoerde kernproeven toch het principe van de goede trouw heeft nageleefd. Effectief onderzoek naar welke staat verantwoordelijkheid draagt bij het mislukken van het *Agreed Framework* is een werk dat vooral afhankelijk is van interpretatie en een definitieve conclusie valt hieruit niet te trekken.¹²⁷

¹²⁶ Art. 60 van het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht, 23 mei 1969, in werking getreden op 27 januari 1980, United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331.

¹²⁷ M. LILES, "Did Kim Jong-Il break the law? A case study on how North Korea highlights the flaws of the non-proliferation regime.", *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, nr. 33, p. 128-133.

DEEL 4: VERGELIJKING MET GELIJKAARDIGE CASES

152 - Noord-Korea is lang niet de enige staat die zich op al dan niet clandestiene wijze toegang heeft verschaft tot nucleaire technologie. Integendeel, een aantal landen die niet als kernmachten te kwalificeren zijn onder de bepalingen van het NPV bezitten toch een aanzienlijk aantal kernkoppen of hebben een actief kernwapenprogramma. Dit werd en wordt soms oogluikend toegestaan door staten die Noord-Korea nu op de vingers tikken.

153 - Soms is er ook sprake van een zekere correlatie tussen de verschillende cases. Zo is het bijvoorbeeld duidelijk dat de Verenigde Staten aansturen op een akkoord rond de Koreaanse nucleaire kwestie omdat het niet op twee fronten tegelijk wil geconfronteerd worden met een vijandige staat die over kernwapens beschikt. Ook Iran werkt immers aan nucleair arsenaal. Aldus wordt de denuclearisering van het Koreaanse schiereiland ook enigszins beïnvloed door de gebeurtenissen in het Midden-Oosten en *vice versa*.¹²⁸

154 - In dit deel worden een aantal van deze andere cases rondom kernwapens besproken. De dubbelzinnige houding van een aantal staten in deze cases maakt meteen voor een stuk duidelijk waarom het gezag van het internationaal recht met betrekking tot Noord-Korea zo pover is.

155 - De succesvolle denuclearisering van Zuid-Afrika, Brazilië, Argentinië en Roemenië wordt hier niet behandeld omdat zij vooral het gevolg zijn van interne politieke verwickelingen.

HOOFDSTUK 1: HET MIDDEN-OOSTEN

AFDELING 1: ISRAËL

156 - Officieel bevestigt noch ontkent Israël dat het beschikt over nucleaire wapens. Het stelt dat het niet de eerste staat zal zijn die nucleaire wapens zal introduceren in het Midden-Oosten. Door gepubliceerde documenten van Amerikaanse inlichtingendiensten is echter zo goed als zeker dat Israël ten laatste in 1975 een kernwapen ter beschikking had. Sommige

¹²⁸ K. R. HOLMES, "North Korea Nuclear and Missile Issues: what's the solution", *Heritage Lectures*, nr. 993, p. 1-4.

schattingen gaan ervan uit dat Israël momenteel enkele honderden van deze wapens aanhoudt. De staat Israël is geen verdragspartij bij het Non-proliferatieverdrag.¹²⁹

157 - Het kernprogramma zou direct na de oprichting van de Israëlische staat in 1948 zijn opgestart. Hiervoor kon het lange tijd op de geheime medewerking van Frankrijk rekenen. De Franse overheid, onder leiding van de Franse president De Gaulle, werd echter ongerust over de ware bedoelingen van Israël en realiseerde begin zich begin jaren '60 dat de kwestie grote internationale reputatieschade zou berokkenen eens ze aan het licht kwam. De Gaulle vroeg daarop aan Israël om zijn nucleair project openbaar te maken en het open te stellen voor inspecties. Israël maakte hierop zijn nucleaire capaciteit publiek bekend maar ging niet in op de vraag naar inspecties en verklaarde dat het met zijn kernprogramma enkel vreedzame doeleinden nastreefde.¹³⁰

158 - De daaropvolgende decennia rezen er verschillende keren vermoedens dat Israël wel degelijk splijtstoffen gebruikte voor militaire doeleinden. Amerikaanse inlichtingendiensten beschikten over duidelijke gegevens die hadden kunnen aantonen dat Israël aan kernwapens werkte, maar door een samenloop van verschillende factoren werd die informatie niet als dusdanig geïnterpreteerd. Dit had dan ook als gevolg dat er slechts weinig reactie kwam vanuit de internationale gemeenschap.

159 - Het mag vreemd voorkomen dat Israël nooit gesanctioneerd is door de Verenigde Naties voor het ontwikkelen van zijn kernwapens. Het kreeg nooit economische sancties opgelegd vanwege de Veiligheidsraad, daar waar dit in het geval van Iran reeds herhaaldelijk is gebeurd (zie *infra*). Nochtans is Iran wel een NPV-verdragspartij en heeft het in het verleden zijn installaties wel opengesteld voor inspecties. De staat Israël is wel voorstander van een kernwapenvrije zone in het Midden-Oosten.¹³¹

160 - De situatie in het Midden-Oosten is in de praktijk goed vergelijkbaar met die op het Koreaanse schiereiland. In beide gevallen is er één staat met een nucleaire capaciteit die door een specifiek buurland als een bedreiging wordt ervaren. Toch worden deze niet op dezelfde manier behandeld. Een cruciaal verschil met de andere staten die beschikken over kernwapens is het feit dat Israël tot op heden nooit heeft bedreigd met het gebruiken van die wapens.

¹²⁹ H. BLIX ET AL., *Weapons of terror: freeing the world of nuclear, biological and chemical arms*, Stockholm, Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), 2006, p. 36.

¹³⁰ "Israël and nuclear weapons", <http://www.fas.org/nuke/guide/israel/nuke/> (laatst geconsulteerd op 9 juli 2011).

¹³¹ J. STEINBACH, "Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs", *Washington Report on Middle East Affairs*, juli 2011, p. 34-36.

Bovendien geldt de kernwapenstaat in het Midden-Oosten, Israël, als bondgenoot van de Verenigde Staten en bij uitbreiding de Westerse landen. De bondgenoot op het Koreaanse schiereiland is Zuid-Korea, dat dan weer niet over kernwapens beschikt. Dit is een niet onbelangrijke nuance, die duidelijk de ambigue en politieke kant van het ganse atoomwapendebat aantoont.

AFDELING 2: IRAN

161 - Het is reeds geruime tijd een vaststaand feit dat ook Iran een actief kernwapenprogramma uitvoert. Hoewel de geostrategische positie van Iran van een andere aard is dan die van Noord-Korea, vallen er toch wat parallellen te trekken tussen de beide staten. Beide voelen zich bedreigd door een staat in de onmiddellijke omgeving: Iran focust zich op Israël, de DPRK op een Zuid-Korea. Zowel Israël als Zuid-Korea gelden als bondgenoten van de Verenigde Staten. Het begin van hun respectievelijke nucleaire programma's is ongeveer rond dezelfde tijd te situeren. Daarnaast zijn beiden reeds het voorwerp geweest van sancties vanwege de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. In tegenstelling tot Noord-Korea is Iran evenwel nog steeds gebonden door het NPV. Bovendien heeft Noord-Korea zelf aangegeven over kernwapens te beschikken. De inspanningen van de internationale gemeenschap zijn er dan ook vooral op gericht om Noord-Korea vrijwillig te doen ontwapenen. Van Iran daarentegen wordt vermoed dat het nog steeds werkt aan de ontwikkeling van een atoomwapen. De rol van de internationale gemeenschap in deze kwestie is er een die Iran wil beletten dergelijke wapens te verkrijgen.¹³² Anders dan de bedoelingen van de DPRK lijkt Iran vooral op zoek naar een middel om zijn buurlanden te bedreigen. De Iraanse president heeft reeds herhaaldelijk gedreigd "Israël van de kaart te zullen vegen". Bovendien zijn er aanwijzingen dat de Libanese *Hezbollah*-beweging, die door een aantal staten beschouwd wordt als terroristische organisatie, actief gesteund wordt door de Iraanse regering. Er wordt gevreesd dat Iran in de toekomst kernwapens aan deze groepering zou verkopen.

162 - In de jaren '60 schafte Iran, toen nog onder het bewind van de sjah, zich een nucleaire reactor aan voor onderzoeksdoeleinden. Deze reactor liet toe om beperkte hoeveelheden plutonium te produceren. In 1968 ondertekende Iran het NPV en dit verdrag werd twee jaar later ook daadwerkelijk geratificeerd. Iran is geen kernmacht onder het NPV. In 1974 werd een *safeguards agreement* in werking gesteld. Door de revolutie in 1979 veranderde de

¹³² J. F. MURPHY, *The evolving dimensions of international law: hard choices for the world community*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 192.

situatie in Iran echter: veel landen stonden wantrouwig tegenover de nieuwe machthebbers en besloten investeringen in Iran op te schorten.¹³³

163 - Iran heeft in de loop der tijd nog diverse andere installaties gebouwd, waaronder een aantal centrifuges waarmee nucleair materiaal kan worden opgewerkt naar een niveau geschikt voor kernwapens. Het bestaan van deze centrifuges was niet bekend bij het IAEA en kwam slechts aan het licht door documenten van een Iraanse verzetsgroep. Hierna werd er druk uitgeoefend om een additioneel protocol (zie *supra*) te ondertekenen, hetgeen ook geschiedde eind 2003. Hierop startte het IAEA grondige inspecties, inspecties waarbij opnieuw een aantal discrepanties werden vastgesteld tussen wat Iran had aangegeven bij het agentschap en wat ter plaatse werd aangetroffen. Na een tussenkomst van de Europese diplomatie werd een vergelijk getroffen waarbij Iran zich engageerde de verrijking van splijtstoffen tijdelijk te stoppen in ruil voor economische gunsten.¹³⁴ Nadat een definitieve oplossing uitbleef ging Iran terug verder met de verrijking van nucleaire splijtstof, hetgeen geen schending uitmaakt van het Non-proliferatieverdrag maar wel dient te worden bekendgemaakt aan het IAEA. Het geheim karakter van het verrijkingsprogramma kan als oorzaak worden beschouwd van de bezorgdheid van de internationale gemeenschap.

164 - Resolutie 1696 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties riep Iran in juli 2006 dan ook op de verrijking van uranium te staken, ingevolge de onduidelijkheid over wat de intenties ermee waren. VN-lidstaten werd verzocht geen nucleair materiaal of gerelateerde technologie aan Iran over te maken.¹³⁵ Toen Iran tegen eind 2006 geen aanstalten had gemaakt om tegemoet te komen aan deze resolutie nam de Veiligheidsraad een nieuw initiatief. In resolutie 1737 werd Iran opgeroepen om binnen de 60 dagen een einde te maken aan een aantal “verdachte activiteiten”. Dit ging gecombineerd met de blokkering van Iraanse fondsen die gerelateerd kunnen worden aan het nucleaire programma.¹³⁶ Iran ging niet in op

¹³³ “Nuclear safeguards regimes: how voluntary is the additional protocol?”, <http://www.articlesbase.com/regulatory-compliance-articles/nuclear-safeguards-regimes-how-voluntary-is-the-additional-protocol-infirc540-3692697.html> (laatst geconsulteerd op 15 maart 2011).

¹³⁴ G. CORNELIS EN G. EGGERMONT, *Nucleaire terreur: reflecteren over voorzorg en ethiek*, Gent, Academia Press, 2006, p. 57.

¹³⁵ Deze resolutie werd unaniem aangenomen, met de uitzondering van Qatar. De gezant van Qatar bij de Verenigde Naties verantwoordde zijn tegenstem door te stellen dat zijn land ten volle betrokken was bij de strijd tegen de proliferatie van kernwapens maar dat het Iran de tijd wilde geven om zijn standpunt te verduidelijken. Resolutie 1696 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (31 juli 2006), *UN Doc. S/RES/1696* (2006).

¹³⁶ Resolutie 1737 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (23 december 2006), *UN Doc. S/RES/1737* (2006).

de de vraag van de Veiligheidsraad en bij middel van twee andere resoluties werd nogmaals aangedrongen op het stoppen van de verrijking van uranium.¹³⁷

165 - Het IAEA stelde in 2009 vast dat Iran de bepalingen van het *safeguards agreement* niet had nageleefd, nadat de staat zelf het agentschap op de hoogte had gebracht van de constructie van nieuwe verrijkingsinstallaties.

166 - Resolutie 1929 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties is voorlopig de laatste maatregel tegen het nucleaire programma van Iran. In deze resolutie wordt vastgesteld dat Iran niet aan de eisen die werden geformuleerd in de vorige resoluties is tegemoetgekomen. De sancties uit de vorige resoluties worden gehandhaafd. De Iraanse president dreigde op voorhand met het beëindigen van elke onderhandeling indien de Veiligheidsraad de resolutie zou aannemen.¹³⁸ Ook de Europese Unie heeft inmiddels diverse economische sancties opgelegd.

HOOFDSTUK 2: ZUID-AZIË

167 - Ook India en Pakistan hebben sedert een aantal jaren de beschikking over een nucleair arsenaal. Beide landen zijn geen verdragspartij bij het NPV en zijn het ook nooit geweest. Daarenboven liggen zij geografisch in dezelfde regio als Noord-Korea en is ook hier de Chinese invloed van groot belang.

AFDELING 1: INDIA

168 - India is vandaag een van de staten die beschikt over kernwapens maar geen lid is van het NPV. In die zin is hun huidige situatie enigszins vergelijkbaar met die van Noord-Korea. De reden waarom India in de loop der jaren kernwapens heeft ontwikkeld is nochtans van een gans andere strekking. Het land leeft al jaren op gespannen voet met het buurland Pakistan. Daarnaast ervaart het ook de toenemende Chinese invloed in de regio als een bedreiging. Als dusdanig is het een schoolvoorbeeld van hoe nucleaire proliferatie ontstaat: een staat die zich bedreigd voelt doordat een andere staat nucleaire wapens bezit (of zal bezitten in de nabije toekomst) zal proberen zelf ook een nucleaire capaciteit op te bouwen als er geen andere middelen zijn om op het gebied van militaire slagkracht op gelijke voet te komen. Er moet hier volledigheidshalve wel de kanttekening worden gemaakt dat ook enkele interne factoren

¹³⁷ Resolutie 1747 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (24 maart 2007), *UN Doc. S/RES/1747* (2007) en resolutie 1803 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (3 maart 2008), *UN Doc. S/RES/1803* (2008).

¹³⁸ Resolutie 1929 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (9 juni 2010), *UN Doc. S/RES/1929* (2010).

aan de basis lagen van het Indische kernwapenprogramma maar in de context van deze masterproef doen zij minder ter zake.¹³⁹

169 - Eerst in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog, meer bepaald vanaf 1947, begonnen Indische wetenschappers aan het vergaren van de kennis en de techniek die nodig is om een nucleair wapen te kunnen ontwikkelen. Deze onderzoeksfase werd in 1974 afgerond met het uitvoeren van een proef waarbij een kernwapen tot ontploffing werd gebracht. Vreemd genoeg kreeg deze succesvolle proef geen verder gevolg en India zag -hoewel het de kennis en de technologie in huis had- om diverse redenen af van het daadwerkelijk produceren van kernkoppen. Niettegenstaande die terughoudende positie bleef het kernwapenprogramma wel actief. Onder meer als gevolg van interne politieke veranderingen kwam aan die periode een einde rond 1995. In 1998 voerde men opnieuw proeven uit met kernkoppen. Hierop kwamen reacties vanuit de internationale gemeenschap en de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties riep India in een resolutie op de kernproeven te staken.¹⁴⁰ India stelde in een reactie dat de Veiligheidsraad zich hier inliet met het soevereiniteitsrecht en dat de Indische regering zelf kan en mag beslissen over de maatregelen die nodig zijn om de nationale veiligheid te garanderen.¹⁴¹

170 - Ondanks deze test is er geen noemenswaardige internationale druk op India om op korte termijn te ontwapenen. In India is intussen een belangrijke industriële sector ontstaan die nucleair materiaal vervaardigt voor burgerlijke toepassingen. Bovendien heeft de *Nuclear Suppliers Group* (zie *supra*) in 2008 aan India de toestemming gegeven om nucleair materiaal te verkopen aan andere staten.

171 - Hoewel India geen verdragspartij is bij het NPV is het wel lid van het IAEA en een aantal van zijn nucleaire installaties vallen onder een *safeguards agreement*, waardoor het IAEA de kans heeft inspecties uit te voeren in deze specifiek bepaalde complexen.¹⁴²

172 - Internationaalrechtelijk gezien is India slechts door een beperkt aantal instrumenten gebonden. India is, net zoals de DPRK, een van de 44 staten die worden genoemd in Annex 2 van het Kernstopverdrag (zie *supra*). India heeft het verdrag niet ondertekend en kan als

¹³⁹ G. PERKOVICH, *India's nuclear bomb: the impact on global proliferation*, Berkeley/Los Angeles (California), University of California Press, 1999, p. 5.

¹⁴⁰ Resolutie 1172 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (6 juni 1998), *UN Doc. S/RES/1172* (1998).

¹⁴¹ "6 June Security Council Resolution, 8 June Indian Response & 6 June Pakistani Response",

<http://www.acronym.org.uk/spjune.htm> (laatst geconsulteerd op 3 juni 2011).

¹⁴² "IAEA Board Approves India-Safeguards Agreement",

<http://www.iaea.org/newscenter/news/2008/board010808.html> (laatst geconsulteerd op 3 februari 2011).

dusdanig zelfs de inwerkingtreding ervan tegenhouden aangezien de medewerking van deze 44 staten vereist is hiervoor. Het is wel een verdragspartij bij het Beperkt Kernstopverdrag, maar het essentiële van dit verdrag is dat het ondergrondse kernproeven niet verbiedt. Aangezien de Indische nucleaire proeven steeds ondergronds waren betekent dit dan ook dat het nooit een bepaling van dit verdrag heeft geschonden.¹⁴³

173 - India heeft zich uitgesproken over het aanwenden van hun kernwapens in de zin dat het niet als eerste kernwapens zal gebruiken indien een conflict zich voordoet. In zekere mate loopt dit gelijk met de stelling van Noord-Korea dat het zijn kernwapens enkel zal aanwenden voor defensieve doeleinden (zie *supra*).

AFDELING 2: PAKISTAN

174 - Ook Pakistan heeft de beschikking over een arsenaal nucleaire wapens. Het Pakistaanse wapenprogramma werd concreet op 24 januari 1972 opgestart door de toenmalige president Ali Bhutto. Pakistan had net een smadelijke nederlaag geleden in de Indo-Pakistaanse oorlog van 1971. Het land had overigens al lange tijd de beschikking over nucleaire technologie door het Amerikaanse *Atoms for peace*-project.

175 - Toen duidelijk werd dat India kernwapens probeerde te vervaardigen wou Pakistan niet achterblijven. Het Pakistaanse leger had grote verliezen geleden, zowel qua manschappen als qua materiaal. Tijdens de Indo-Pakistaanse oorlog was tevens duidelijk geworden dat hun strategische alliantie met China weinig voorstelde. De redenering van Bhutto was dat een eigen kernwapen de slagkracht van het leger minstens opnieuw op gelijke voet met dat van India moest brengen.

176 - Om dit doel te bereiken zocht Pakistan contact met Noord-Korea. In Pyongyang bleek men bereid Pakistan van draagraketten en ander wapentuig te voorzien. De relaties tussen beide staten zijn sindsdien verbeterd en er bestaat een samenwerking op verschillende vlakken, hetgeen vreemd overkomt aangezien Pakistan nog steeds als een bondgenoot wordt aanzien door de Verenigde Staten.¹⁴⁴

177 - In 1998 kwam het tot uitgebreide ondergrondse kernproeven, waarbij vijf nucleaire koppen tot ontploffing werden gebracht. In een reactie veroordeelde de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties deze tests en werd Pakistan, net zoals India, opgeroepen het nucleaire

¹⁴³ F. KIRGIS, "India's nuclear test", <http://www.asil.org/insigh18.cfm> (laatst geconsulteerd op 2 februari 2011).

¹⁴⁴ "Pakistan's nuclear weapon program: the beginning", <http://nuclearweaponarchive.org/Pakistan/PakOrigin.html> (laatst geconsulteerd op 9 juni 2011).

programma stop te zetten.¹⁴⁵ Pakistan verwees in een reactie naar de Indische kernproeven van een paar weken voordien en verklaarde dat het deze proeven als provocaties beschouwde. 178 - Daarom was het zijn taak om in “het hogere belang van de eigen nationale veiligheid de weg richting kernwapens in te slaan”.¹⁴⁶

179 - Waarnemers vrezen voor een toenemende politieke instabiliteit in het land en zijn ervoor beducht dat het land een regering krijgt die de kernwapens ook daadwerkelijk wil inzetten. Bovendien zou het een toevluchtsoord zijn voor radicalen die nucleair materiaal in handen willen krijgen. Terroristen vinden in Pakistan een staat die, net zomin als Noord-Korea, de Conventie inzake de bestrijding van nucleaire terreur niet heeft ondertekend.

HOOFDSTUK 3: LIBIË

180 - Libië werd een verdragspartij bij het NPV in 1975 en het *safeguards agreement* trad in werking op 8 juli 1980. Dit bleek evenwel geen beletsel voor het regime van kolonel Qadhafi om in het geheim te werken aan de ontwikkeling van nucleaire wapens.¹⁴⁷

181 - Er zijn aanwijzingen dat de Libische bewindvoerders al begin jaren ‘70 pogingen ondernamen om afgewerkte nucleaire wapens te verwerven van andere landen. Algemeen wordt aangenomen dat Libië zich wou bewapenen met atoomwapens omwille van het feit dat ook Israël over deze wapens beschikte. Deze methode leverde weinig op en daarop zocht Libië toenadering tot een aantal staten die over kerntechnologie beschikten in de hoop dat deze bereid zouden worden gevonden hun kennis en materiaal te delen onder het voorwendsel dat dit bestemd was voor burgerlijke doeleinden. Onder andere de Belgische regering werd benaderd, maar deze weigerde zijn medewerking. Desondanks slaagde het land er in de voorbije decennia toch herhaaldelijk in om kleine hoeveelheden uranium aan te kopen. De herkomst hiervan is niet steeds duidelijk, maar zeker is wel dat Pakistan nucleaire technologie heeft verschaft.

182 - In de jaren ‘80 werd door de Sovjet-Unie een nucleair onderzoekscentrum opgetrokken nabij de hoofdstad Tripoli. De controle over dit complex bleef in grote mate in handen van de Sovjet-Unie, zodanig dat het militair gebruik ervan nagenoeg onmogelijk was. Belangrijker

¹⁴⁵ Resolutie 1172 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (6 juni 1998), *UN Doc. S/RES/1172* (1998).

¹⁴⁶ “6 June Security Council Resolution, 8 June Indian Response & 6 June Pakistani Response”,

<http://www.acronym.org.uk/spjune.htm> (laatst geconsulteerd op 3 juni 2011).

¹⁴⁷ Implementation of the NPT Safeguards Agreement of the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya, IAEA, GOV/2004/12 (2004).

was echter de bouw van een (nooit afgewerkte) verrijkingsinstallatie die uranium kon opwerken. De constructie ervan ging door tot december 2003.

183 - Immers, eind 2003 bleek Libië toch bereid zijn nucleair wapenprogramma stop te zetten. Het bezorgde het IAEA alle gegevens over zijn voorraden en installaties en het gaf aan de Verenigde Staten de toestemming om al het aan kernwapens gerelateerde materiaal van zijn grondgebied te verwijderen.¹⁴⁸

184 - Het geval Libië geldt als een van de meest succesvolle voorbeelden van ontwapening, samen met de denuclearisering van Zuid-Afrika, Brazilië en Argentinië. De ontwapening kwam er evenwel niet door een verandering van politiek systeem zoals in deze laatste drie landen. De beslissing kwam er als gevolg van een langdurig samenwerken van verschillende actoren die de algemene relatie tussen Libië enerzijds en de westerse landen anderzijds aanzienlijk verbeterde. Deze was jarenlang vertroebeld door o.a. het bombardement van de Verenigde Staten op Libië in 1986, het Lockerbie-drama in 1988 etc.

185 - De ommekeer is desalniettemin hoofdzakelijk te wijten aan nieuwe inzichten van het Libische bewind, teweeg gebracht door jarenlange internationale sancties en het besef dat de welvaart in het land enkel kon verbeterd worden door samenwerking met de internationale gemeenschap. Deze bekommernis om interne problemen kan uitgelegd worden als een uiting van het eigenbelang van het regime van kolonel Qadhafi, het was immers de enige manier om het toen al toenemende ongenoegen in Libië in de kiem te smoren. Daarnaast had de Europese diplomatie een langdurige inspanning geleverd om het land te bewegen tot meer samenwerking met de internationale gemeenschap. Ook de ongerustheid van het Libische regime omwille van een mogelijke Amerikaanse inval in Libië, zoals die in Irak begin 2003, speelde vermoedelijk een rol.¹⁴⁹

186 - Het ontwapeningskader bevat een aantal verplichtingen voor Libië. Deze omvatten o.a. de volledige ontmanteling van alle chemische, biologische en nucleaire wapens en hun draagraketten, volledige medewerking met het IAEA met inbegrip van het afsluiten van een additioneel protocol en het stoppen van de steun aan terroristen. In ruil daarvoor werden de economische sancties die gehandhaafd werden door de Verenigde Staten en het Verenigd

¹⁴⁸ P. GOLDSCHMIDT, "Is the Nuclear Non-proliferation Regime in crisis? If so, why? Are there remedies?", http://carnegieendowment.org/static/npp/Goldschmidt_CCFR_May_2006.pdf (laatst geconsulteerd op 9 januari 2011).

¹⁴⁹ M. B. MAERLI EN S. LODGAARD (EDS.), *Nuclear proliferation and international security*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2007, p. 73.

Koninkrijk opgeheven en beloofden deze twee staten ook hun volle steun en medewerking bij de toetreding van Libië tot de Wereldhandelsorganisatie.¹⁵⁰ Tijdens het ontmantelingsproces werd duidelijk dat een deel van het radioactief materiaal afkomstig was uit Noord-Koreaanse nucleaire installaties.

¹⁵⁰ M. B. MAERLI EN S. LODGAARD (EDS.), *Nuclear proliferation and international security*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2007, p. 80.

DEEL 5: MAATREGELEN EN OPLOSSINGEN VAN HET INTERNATIONAAL RECHT

187 - De kwestie rond het Noord-Koreaanse kernwapenprogramma sleept al tientallen jaren aan. Mogelijke oplossingen voor het conflict van Noord-Korea met de internationale gemeenschap worden meestal dan ook reeds bij voorbaat sceptisch onthaald. In dit deel wordt onderzocht welke oplossingen er volkenrechtelijk mogelijk zijn en worden de voor- en nadelen op een rij gezet. De voorgestelde maatregelen kunnen we alvast onderscheiden op basis van hun aard, gaande van een preventieve controle op nucleair materiaal tot een actief - militair of economisch- ingrijpen, van unilaterale tot multilaterale strekking.

188 - Het mag al bij voorbaat duidelijk worden gesteld dat over geen enkel van de volgende voorgestelde uitwegen momenteel een algemene consensus heerst, laat staan dat één ervan de zaligmakende oplossing is. Vertegenwoordigers van het regime in Noord-Korea hebben al meermaals laten verstaan dat zij handelen om Noord-Korea als kernwapenstaat internationaal aanvaardbaar te maken, niet per se om het kernwapenprogramma op te doeken of aan banden te leggen. Dit bemoeilijkt de zaak uiteraard aangezien aan beide zijden van een verschillend uitgangspunt wordt vertrokken.¹⁵¹ Bovendien is Noord-Korea er steeds in geslaagd aan internationale druk te weerstaan.

189 - De zogeheten “*carrot-stick*”-strategie heeft tot op heden alvast gefaald. Deze strategie bestaat erin Noord-Korea economische voordelen of bijstand te beloven in ruil voor de ontmanteling van de nucleaire activiteiten.¹⁵² Het was deze strategie die gehanteerd werd ten tijde van het *Agreed Framework*. Zoals hierboven reeds aangehaald heeft dit raamakkoord om een aantal redenen gefaald. De Verenigde Staten zijn ook niet langer bereid om een dergelijk akkoord nogmaals te onderhandelen.

190 - De vraag welke rol er weggelegd is voor het internationaal recht in de kwestie rond de denuclearisering van Noord-Korea blijft hierbij dus van groot belang. Er kan alleszins niet aan de vaststelling worden ontsnapt dat verschillende resoluties van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties niet het beoogde resultaat hebben opgeleverd. Ook het Handvest van de

¹⁵¹ B. KLINGNER, “How should the US handle North Korea?”, <http://www.washingtontimes.com/news/2009/may/03/solutions-klingsner-how-should-us-handle-nkorea/> (laatst geconsulteerd op 21 februari 2011).

¹⁵² M. OKANO-HEIJMANS, “(Her)integratie van vijandige staten in het diplomatieke systeem: onderhandelingen met Noord-Korea”, *Vrede en Veiligheid*, nr. 37, p. 196.

Verenigde Naties heeft in de loop der jaren -gezien de vele schendingen- aan gezag ingeboet, in die mate dat het door bepaalde juristen, zoals de Amerikaanse professoren Mark Weisburd en Michael Glennon, zelfs in vraag wordt gesteld als bron van internationaal recht.¹⁵³ Om gezag te hebben als regels van internationaal recht is het van belang dat deze regels de gezamenlijke *opinio juris* vertegenwoordigen van alle ter zake doende landen en bovendien ook de statenpraktijk van deze landen beïnvloeden. Dit is de interpretatie van het Internationaal Hof van Justitie in de *North Sea Continental Shelf*-cases en de *Nicaragua*-case.¹⁵⁴ In dit deel gaan we na wat de internationale gemeenschap specifiek kan beslissen ten opzichte van Noord-Korea en zijn kernwapenprogramma. Zowel militaire als diplomatieke tussenkomsten worden besproken, net zoals multilaterale verdragen en oplossingen *sui generis* zoals de kernwapenvrije zone. Uiteraard kan er ook nog steeds parallel via de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties worden gewerkt.

HOOFDSTUK 1: OPGELEGD DOOR DE INTERNATIONALE GEMEENSCHAP

AFDELING 1: DE MILITAIRE INTERVENTIE

191 - Een militaire interventie is een van de mogelijkheden die kan worden aangewend om Noord-Korea in een andere richting te duwen. Of die militaire interventie al dan niet in overeenstemming zal zijn met het internationaal recht hangt af van een aantal factoren. Eerst en vooral moet duidelijk gesteld worden dat een militaire interventie nooit de preferente optie mag zijn. Deze regel werd door het Internationaal Hof van Justitie als internationaal gewoonterecht erkend in de hierboven reeds vermelde *Nicaragua*-case.¹⁵⁵

192 - In deze context moet ook het Handvest van de Verenigde Naties hier worden vermeld. Immers, in artikel 2.4 wordt gesteld:

“In hun internationale betrekkingen onthouden alle Leden zich van bedreiging met of het gebruik van geweld tegen de territoriale integriteit of de politieke onafhankelijkheid van een staat, en van elke andere handelwijze die onverenigbaar is met de doelstellingen van de Verenigde Naties.”

¹⁵³ A. C. AREND, “International law and the preemptive use of military force”, *The Washington Quarterly*, Spring 2003, p. 100-101.

¹⁵⁴ M. BOSSUYT EN J. WOUTERS, *Grondlijnen van internationaal recht*, Antwerpen, Intersentia 2005, p. 105-106.

¹⁵⁵ A. KACZOROWSKA, *Public international law*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2010, p. 622.

193 - In beginsel is een militaire interventie zonder aanleiding tegen Noord-Korea dus onrechtmatig. Het Handvest bevat evenwel twee artikels die een uitzondering vormen op deze regel. Artikel 42 laat toe om, wanneer zich een ernstige bedreiging voor de wereldvrede voordoet of indien reeds daden van agressie werden gesteld, strijdkrachten in te zetten teneinde een einde te stellen aan de onevenwichten. Hiervoor is een goedkeuring vereist van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Daarnaast biedt artikel 51 de mogelijkheid aan staten om zichzelf gewapenderhand te verdedigen wanneer zij zelf voordien reeds zijn aangevallen door een agressor.

194 - Het is ook mogelijk dat men verkiest over te gaan tot een preëemptief of preventief handelen. Beide begrippen worden nogal dikwijls door elkaar gehaald. Desondanks is er een fundamenteel volkenrechtelijk verschil tussen de twee termen. Een preëemptieve militaire operatie gericht tegen Noord-Korea zou betekenen dat men in de onmiddellijke toekomst een militaire aanval verwacht vanwege deze staat. De figuur van de preëemptieve aanval zou aldus vervangen kunnen worden door de meer duidelijke uitdrukking “anticiperende zelfverdediging”. Bij een preventieve militaire interventie treedt men enkel op tegen een potentiële bedreiging zonder concrete aanleiding voor een directe verdere escalatie van een conflict. Er wordt met andere woorden opgetreden om het niet zover te laten komen. Het juridische belang van dit onderscheid is niet gering. Immers, daar waar een preëemptieve aanval -zij het steeds controversieel- volgens verschillende juristen onder bepaalde omstandigheden kan worden gerechtvaardigd onder het internationaal recht, is dit allerm minst het geval wanneer het gaat om een louter preventieve militaire tussenkomst aangezien het dreigende karakter ontbreekt.¹⁵⁶

195 - Om op een gelegitimeerde manier tot een preëemptieve aanval over te kunnen gaan moet voldaan worden aan de regels die in het internationaal gewoonterecht hun ingang hebben gevonden sinds de *Caroline*-case uit 1837. Deze maatstaf houdt in dat een preëemptieve aanval ofte anticiperende zelfverdediging gelegitimeerd is als “de noodzaak van die zelfverdediging onmiddellijk en overweldigend is, er geen ander middel is en geen tijd meer voor verder overleg”. Bovendien moet het gebruik van het geweld aangepast zijn aan de aard van de dreiging. In de voormelde case werd het Amerikaans schip *Caroline*, dat ondersteuning bood aan Canadese opstandelingen, aangevallen door Britse troepen. De Amerikaanse *Secretary of*

¹⁵⁶ C. L. SRIRAM, O. MARTIN-ORTEGA EN J. HERMAN, *War, Conflict and Human Rights: theory and practice*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2009, p. 142.

State Daniel Webster vroeg daarop in een brief aan de Britse ambassadeur aan te tonen dat een aantal voorwaarden vervuld waren om deze aanval te rechtvaardigen.

*“Under these circumstances, and under those immediately connected with the transaction itself, it will be for her majesty's government to show upon what state of facts and what rules of national law, the destruction of the ‘Caroline’ is to be defended. It will be for that government to show a necessity of self-defense was instant, overwhelming, leaving no choice of means, and no moment of deliberation. It will be for it to show, also, that the local authorities of Canada, even supposing the necessity of the moment authorized them to enter the territories of the United States at all, did nothing unreasonable or excessive; since the act, justified by the necessity of self-defense, must be limited by that necessity, and kept clearly within it.”*¹⁵⁷

196 - In dit geval zou er dan toch overeenstemming kunnen worden gevonden met het Handvest van de Verenigde Naties.¹⁵⁸

197 - Geen van de twee voorgaande figuren lijkt bruikbaar te zijn voor wat betreft de denuclearisering van Noord-Korea. Het louter bezitten van een nucleair arsenaal lijkt geen voldoende dringende bedreiging uit te maken om een preëemptieve aanval te rechtvaardigen, niettegenstaande dat dit argument in 2003 wel deels door de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk als voorwendsel werd gebruikt om Irak aan te vallen.

198 - Toch zijn er stemmen opgegaan die pleiten voor een herziening van de rechtsfiguur van de preëemptieve aanval in het geval van nucleaire proliferatie. Sommige rechtsgeleerden betogen dat het Handvest van de Verenigde Naties opgesteld is in een tijd -met de Tweede Wereldoorlog nog vers in het geheugen- waarin de gevaren voor de internationale gemeenschap van een andere aard waren dan tegenwoordig en aldus niet meer aangepast is aan de hedendaagse uitdagingen. Hierbij valt dan te denken aan terrorisme maar ook aan massavernietigingswapens. Het Handvest biedt in hun optiek onvoldoende hefboomen om hier efficiënte maatregelen tegen te nemen. Een versoepeling van de *Caroline*-criteria lijkt echter gevaarlijke implicaties met zich mee te brengen: wanneer het louter bezit van kernwapens (al dan niet toegelaten onder het NPV) volstaat om van een voldoende ernstige dreiging te

¹⁵⁷ D. WEBSTER, *The diplomatic and official papers of Daniel Webster, while secretary of state*, New York, Harper & Brothers Publishers, 1848, p. 110.

¹⁵⁸ M. W. DOYLE, *Striking first: preemption and prevention in international conflict*, Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 2008, p. 12-13.

spreken zet dit de deur op een kier voor een heleboel internationale conflicten. Niets zou dan immers beletten dat een aantal staten elkaar louter op basis van subjectieve criteria aanvallen. Een valabel nieuw instrument om deze lacunes in het volkenrecht op te vangen is er echter nog niet.¹⁵⁹

199 - De recente geschiedenis in het Midden-Oosten heeft alvast aangetoond dat een militaire interventie succesvol kan zijn om een regimewissel tot stand te brengen. Los van de juridische obstakels en bezwaren tegen een gewapende (internationale) troepenmacht moeten immers nog een paar andere belangrijke factoren in rekening worden gebracht. De situatie in Noord-Korea is van een gans andere aard dan die in Afghanistan of Irak. Het Noord-Koreaanse leger beschikt immers over een enorme reserve aan manschappen en materiaal. Zo zou binnen geen tijd de miljoenenstad Seoul in Zuid-Korea kunnen worden getroffen door Noord-Koreaanse raketten, met alle gevolgen vandien.¹⁶⁰ Een zuiver militaire aanval kan gans de regio destabiliseren en mogelijks ook de gespannen relatie tussen India en Pakistan beïnvloeden. Hoewel vele Amerikaanse politici het idee genegen zijn om het regime in de DPRK op een snelle manier ten val te brengen, rijzen er dus toch een aantal bezwaren. Bovendien wil de Zuid-Koreaanse regering zich tegen geen enkele prijs engageren in een dergelijk scenario.¹⁶¹

200 - Het ligt voor de hand dat na een militaire interventie een regimewissel zal plaatsvinden. Een van de onvermijdelijke gevolgen daarvan is dat men daarna een nieuw economisch systeem zal moeten introduceren. Het *Juche*-model is alvast nefast gebleken voor Noord-Korea. Welk nieuw systeem dit zal worden zal afhankelijk zijn van wat er staatkundig met Noord-Korea zal gebeuren. Er zijn een aantal opties denkbaar: de beide Korea's kunnen zich opnieuw verenigen, Noord-Korea kan als onafhankelijke staat verdergaan... (zie ook *infra*).

201 - Aldus zou een en ander ook gevolgen hebben voor de staatkundige verhoudingen op het Koreaanse schiereiland. Vooral China is geen grote voorstander van een herenigd Korea.

202 - Na een gewapende interventie zal allicht het juridisch concept van het tijdelijk internationaal bestuur moeten worden toegepast. Dit is een concept dat de laatste jaren reeds meerdere malen is gebruikt wanneer het bestuur van een "mislukte staat" is verdwenen. Het is de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties die een dergelijk tijdelijk internationaal bestuur

¹⁵⁹ A. C. AREND, "International law and the preemptive use of military force", *The Washington Quarterly*, Spring 2003, p. 97-98.

¹⁶⁰ "After Iraq: A Military Solution in North Korea?", <http://www.aph.gov.au/library/pubs/rn/2002-03/03rn29.pdf> (laatst geconsulteerd op 24 februari 2011).

¹⁶¹ M. I. ABRAMOWITZ, J. T. LANEY EN E. HEGINBOTHAM, *Meeting the North Korean nuclear challenge: report of an independent task force*, New York, Council on Foreign Relations, 2003, p. 32.

legitimiteit verschaft. Dit bestuur bestuurt de staat tot zolang de plaatselijke bevolking de macht kan overnemen en heeft de plicht om de democratie in te voeren. Een voorbeeld van een tijdelijk internationaal bestuur is dat over Kosovo. De Veiligheidsraad van de Verenigde Naties plaatste Kosovo onder internationaal bestuur in 1999 door middel van resolutie 1244. Ook een bestuursvorm *sui generis* behoort tot de mogelijkheden. Dit gebeurde bijvoorbeeld in Bosnië-Herzegovina in de jaren '90 van de vorige eeuw ingevolge het Dayton-akkoord: Bosnië-Herzegovina werd toen onder het gezamenlijk bestuur van de Verenigde Naties en nationale overheden geplaatst.¹⁶²

AFDELING 2: ECONOMISCHE SANCTIES

203 - Economische sancties worden door de internationale gemeenschap vaak aangewend om balorige staten terug in het gareel te doen lopen. In wezen zijn die sancties bedoeld om de kosten-batenafweging van de geviseerde staat te manipuleren. Immers, wanneer dergelijke maatregelen hun doel kunnen bereiken nemen de nadelen van het gecontesteerde beleid de bovenhand op de voordelen. Ze zijn dus een doeltreffend middel om de DPRK de stap te doen zetten naar denuclearisering. De economie zorgt immers voor de financiële en industriële hefboomen die nodig zijn voor de dure productie van kernwapens.

204 - Zuid-Korea is lange tijd geen voorstander geweest van economische sancties of andere interventies tegen zijn buurland. Het beleid werd vertaald in de zogenoemde “zonnenschijnpolitiek”, wat concreet inhield dat men zo min mogelijk probeerde om de DPRK te bedreigen. Zuid-Korea argumenteerde dat de jarenlange sancties Noord-Korea steeds verder in het verweer hebben geduwd en dat elke slaagkans op hereniging van het Koreaanse schiereiland zo werd geminimaliseerd. Deze doctrine is echter verlaten: een Zuid-Koreaans overheidsrapport stelde vast dat de zonnenschijnpolitiek geen merkbare verbetering heeft gebracht in de relaties met Noord-Korea.

205 - Bovenal is het systeem van de economische sancties een alternatief voor een drastischere oplossing, met name een militaire interventie. In het verleden werden zo -zij het met wisselend succes- economische sancties opgelegd aan o.a. Cuba, Iran en recent nog aan Libië.¹⁶³

¹⁶² M. COGEN, *Handboek Internationaal Recht*, Mechelen, Kluwer, 2003, p. 90-103.

¹⁶³ S. VAN DER MEER, “Economische sancties tegen Iran: successen en tegenvallers”, *Internationale Spectator*, september 2008, nr. 9, p. 451-453.

206 - Doorgaans worden deze economische sancties, omwille van het brede draagvlak, opgelegd door de Verenigde Naties. Dit gebeurt door een beroep op artikel 41 van het Handvest van de Verenigde Naties, nadat eerst (op basis van artikel 39) is vastgesteld dat er een bedreiging voor de internationale vrede en/of veiligheid is ontstaan.

207 - In de praktijk blijkt de besluitvorming via de Veiligheidsraad evenwel problematisch te zijn.¹⁶⁴ Dit is ook zo voor de resoluties met betrekking tot Noord-Korea. China en Rusland, allebei landen met vetorecht, hebben meer dan eens te kennen gegeven dat zij economische sancties niet opportuun of zelfs contraproductief vinden. In het geval van Rusland is dat vooral omwille van economische belangen. Het is immers een publiek geheim dat heel wat nucleaire technologie in Noord-Korea zijn oorsprong kent in Rusland. Voor wat betreft China is het verhaal nog iets gecompliceerder. China vreest dat, wanneer de economische sancties hun effect niet missen, het Noord-Koreaanse regime plots zal imploderen en/of dat de beide Korea's opnieuw herenigd zullen worden. Dit zou mogelijks een vluchtelingenstroom richting China in gang zetten. Daarnaast is Beijing ervoor beducht dat die nieuwe Koreaanse staat te veel onder de invloed zou staan van de Verenigde Staten, eventueel gepaard met een permanente militaire aanwezigheid op het Koreaanse schiereiland.¹⁶⁵ Deze Chinese positie speelt uiteraard een rol van betekenis bij elk mogelijk vergelijk. Toch zijn het net Rusland en China die omwille van die economische belangen druk kunnen uitoefenen op Noord-Korea, zij zijn immers de belangrijkste handelspartners. Het aandeel van de Verenigde Staten in de globale handel met Noord-Korea is quasi nihil.

208 - De Verenigde Staten legden eerst economische sancties op aan Noord-Korea op 28 juni 1950, drie dagen na het uitbreken van de Koreaanse Oorlog. Het ging toen om een handelsembargo dat alle export naar Noord-Korea onmogelijk maakte, en dit op basis van de *Export Control Act* van 1949. Hoewel dit weinig effect heeft gehad op de opstelling van de regering in Pyongyang, namen ook de Verenigde Naties in de loop der jaren verschillende resoluties aan die de handel met Noord-Korea bemoeilijkten.¹⁶⁶ Dit heeft als vreemd gevolg dat de bijkomende hefboomen die economische sancties doorgaans creëren in dit geval quasi onbestaand geworden zijn. Immers, wanneer een land nauwelijks nog handel voert met een ander land kan die niet meer op significante wijze verder worden beperkt. Als bijkomende

¹⁶⁴ *Ibid.*

¹⁶⁵ T. G. CARPENTER, "Why China and Russia balk at sanctions against North Korea and Iran", *Nuclear Proliferation Update*, maart 2010, p. 1.

¹⁶⁶ S. KIM EN S. CHANG, *Economic sanctions against a nuclear North Korea: an analysis of United States and United Nations actions since 1950*, Jefferson (North Carolina), McFarland Publishers, 2007, p. 1.

vorm van bestraffing is dit dus een weinig effectief middel geworden. Het opheffen van sancties kan daarentegen wel als incentive gebruikt worden.¹⁶⁷

209 - Resolutie 1695 werd aldus door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties aangenomen na tests met langeafstandsraketten in juni 2006 (zie *supra*). Naast een veroordeling van de tests bevat de resolutie ook de verplichting voor alle VN-lidstaten om geen rakettechnologie met Noord-Korea te delen.

210 - De impact van resolutie 1695 bleef beperkt. Toen Noord-Korea in oktober 2006 zijn eerste nucleaire kop testte besloot de Veiligheidsraad doortastender op te treden. Resolutie 1718 gaat veel verder dan resolutie 1695. De Veiligheidsraad roept hierin op tot het doorzoeken van vracht afkomstig uit Noord-Korea en legt een reisverbod op aan Noord-Koreanen die verantwoordelijk zijn voor het ontwikkelen van massavernietigingswapens. Ook worden de VN-lidstaten opgeroepen de financiële activa te bevriezen van personen of instellingen die worden gelinkt aan Noord-Koreaanse massavernietigingswapens.¹⁶⁸

211 - De economische sancties hebben er tot op heden niet voor gezorgd dat de DPRK zijn kernwapenarsenaal heeft afgebouwd. De effectiviteit ervan kan dus in vraag worden gesteld, maar in het geval van Libië (zie *supra*) hebben ze wel degelijk resultaat opgeleverd.

HOOFDSTUK 2: DOOR ONDERHANDELINGEN OF DOOR VERDRAGEN

212 - Uiteraard is een oplossing op militaire wijze nooit verkieslijk. We refereren hier nogmaals aan het Handvest van de Verenigde Naties, meer bepaald aan artikel 2.3 dat stelt:

“Alle Leden brengen hun internationale geschillen langs vreedzame weg tot een oplossing, op zodanige wijze dat de internationale vrede en veiligheid en de gerechtigheid niet in gevaar worden gebracht.”

213 - De denuclearisering van Noord-Korea kan aldus op preferente wijze bekomen worden door multilaterale onderhandelingen. Ook meer algemene verdragen kunnen een rol van betekenis spelen maar hierbij is wel problematisch dat een verdrag niet kan opgelegd worden aan een staat, zodat de uitwerking ervan op het terrein beperkt blijft indien deze staat geen

¹⁶⁷ G. C. HUFBAUER, *Economic sanctions reconsidered*, Washington D.C., Peterson Institute for International Economics, 2007, p. 143.

¹⁶⁸ S. KIM EN S. CHANG, *Economic sanctions against a nuclear North Korea: an analysis of United States and United Nations actions since 1950*, Jefferson (North Carolina), McFarland Publishers, 2007, p. 2.

verdragspartij wordt.¹⁶⁹ Bovendien gaan zij veelal voorbij aan de specificiteit van het probleem, waardoor bepaalde deelaspecten van de kwestie niet worden behandeld en bijgevolg toch nog op een andere manier moeten worden opgelost.

214 - Noord-Korea heeft in het verleden reeds herhaaldelijk de bereidwilligheid getoond om zichzelf via onderhandelingen beperkingen op te leggen en zijn nucleaire activiteit -weze het dan tijdelijk- stop te zetten. Problematisch is wel dat het ook al even herhaaldelijk heeft bewezen dat het gemaakte afspraken niet honoreert en resoluties van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties van de hand wijst.

215 - De veelzijdigheid van het probleem kan echter niet genoeg worden benadrukt. Noord-Korea beschouwt nucleaire dreiging veeleer als een middel dan als een doel op zich. Het hoopt hiermee niet alleen militair maar ook economisch en politiek sterker te staan. Omwille van die complexiteit zal een onderhandeld akkoord zeker aan een aantal basisvoorwaarden moeten voldoen.¹⁷⁰

- Eerdere toezeggingen moeten gehonoreerd blijven of worden. Dit betekent concreet dat er geen nucleair-gerelateerde activiteiten meer zullen plaatsvinden in het Yongbyon-complex, dat de verrijking van plutonium en uranium wordt stopgezet en dat Noord-Korea informatie geeft aan het IAEA over zijn voorraad nucleaire splijtstof.
- Noord-Korea zal moeten bevestigen dat het geen andere massavernietigingswapens zal ontwikkelen. Bovendien moet er ook aangetoond worden dat men de tests met ballistische raketten en de productie ervan zal stopzetten.
- Teneinde een niet-aanvalsact te kunnen bekomen zullen vertrouwenswekkende maatregelen moeten worden genomen. Hierbij kan worden gedacht aan het terugtrekken van de militaire machtsontplooiing rond de gedemilitariseerde zone.
- Noord-Korea zal moeten beloven dat de fondsen die het ontvangt vanwege internationale hulporganisaties ook daadwerkelijk goed besteed worden en bereid zijn zich hiervoor ook te onderwerpen aan controles.
- Tenslotte moet ook een haalbare deadline worden afgesproken zodat de kwestie binnen een afzienbare termijn een definitief einde zal kennen.

¹⁶⁹ Dit volgt uit de aard van het begrip “verdrag” zelf: volgens art. 2 van het Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht is een verdrag immers bij uitstek een overeenkomst.

¹⁷⁰ K. R. HOLMES, “North Korea Nuclear and Missile Issues: what’s the solution”, *Heritage Lectures*, nr. 993, p. 1-4.

216 - Uiteraard kan dit alles gepaard gaan met eventuele steunmaatregelen vanwege de internationale gemeenschap.

AFDELING 1: EEN STERKERE ROL VOOR DE DIPLOMATIE

217 - Om dit alles te bewerkstelligen zal er op diplomatiek niveau intenser moeten worden samengewerkt. Op dit moment is het zo dat het al dan niet onderhouden van diplomatieke gesprekken met Noord-Korea veeleer gebruikt wordt als een middel tot belonen of bestraffen, naargelang de situatie. Veelal wil men pas rond de tafel gaan zitten als aan een aantal voorwaarden zijn voldaan. Dit illustreert ook ten dele waarom het Zeslandenoverleg tot op heden is mislukt. Nochtans zou een normalisering van de diplomatieke relaties tussen Noord-Korea enerzijds en vooral de Verenigde Staten anderzijds een belangrijke stap zijn in de richting van een oplossing. Een zekere mentaliteitswijziging van de Verenigde Staten zal hiervoor noodzakelijk zijn. Het tolereren van en contacten onderhouden met een regime houdt immers niet noodzakelijk in dat men ook akkoord gaat met het beleid van datzelfde regime. Er is geen enkele aantoonbare reden waarom een dialoog tussen de Verenigde Staten en Noord-Korea een vervolg van het Zeslandenoverleg in de weg zou staan. Beide kunnen elkaar perfect aanvullen. Het feit dat Noord-Korea steeds meer geïsoleerd raakt van China en Rusland, van oudsher ideologische partners van Kim Jong Il, kan hierbij als hefboom worden gebruikt.¹⁷¹

218 - De diplomatieke optie biedt bovendien nog een aantal bijkomende mogelijkheden om de DPRK rechtstreeks of onrechtstreeks onder druk te zetten. Hierbij kan worden gedacht aan:

- het verder aanmoedigen van lidstaten van de Verenigde Naties om resolutie 1718 van de Veiligheidsraad te implementeren in zijn beleid;
- daarbij aansluitend het bevriezen van fondsen van Noord-Koreaanse instellingen die aan het nucleaire programma verwant zijn;
- de toetreding van China en Zuid-Korea tot het *Proliferation Security Initiative* zodat zij ook actief zullen deelnemen aan het doorzoeken van verdachte cargo afkomstig van of bestemd voor Noord-Korea;
- de regulering voor hulpprogramma's, zoals het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties, in die zin verstrengen dat de fondsen van deze programma's niet langer kunnen aangewend worden voor bestemmingen waar ze niet voor bedoeld zijn;

¹⁷¹ M. OKANO-HEIJMANS, "(Her)integratie van vijandige staten in het diplomatieke systeem: onderhandelingen met Noord-Korea", *Vrede en Veiligheid*, nr. 37, p. 206.

- het ondertekenen van vrijhandelsakkoorden met Zuid-Korea, zodat aan Noord-Korea duidelijk wordt gemaakt dat economische samenwerking meer resultaten oplevert dan nucleaire dreiging. Vooral voor de Verenigde Staten zou dit een interessant perspectief openen: het zijn namelijk vooral Amerikaanse bedrijven die getroffen worden door de economische sancties tegen Noord-Korea, want andere landen beschouwen het nog steeds als een handelspartner.¹⁷²

219 - Naast deze diplomatieke maatregelen bestaan er nog andere hefboomen, zoals het toelaten van de DPRK tot internationale instellingen als de Aziatische Ontwikkelingsbank, de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds. Een speciaal fonds binnen deze organisaties, bestemd voor de economische reconversie van Noord-Korea, zou dan kunnen worden opgericht teneinde de economie weer op de rails te krijgen. Hiervoor is dan wel vereist dat Noord-Korea statistieken, financiële gegevens en andere parameters beschikbaar stelt, hetgeen tot op heden nog niet is gebeurd.¹⁷³

AFDELING 2: ZESLANDENOVERLEG

220 - Het Zeslandenoverleg hervatten lijkt momenteel de enige werkbare oplossing om tot een duurzaam ontwapeningsakkoord te kunnen komen. Hiervoor zal het evenwel noodzakelijk zijn dat elke deelnemer aan dit overleg de eigen standpunten in zekere mate verlaat. Daarom is het van belang dat men de stellingen van de deelnemende staten kent. De keuze die door deze staten moet gemaakt worden is die tussen wat in managementstermen *positional and principled negotiation* heet. Wanneer men op een positionele manier onderhandelt probeert men, nadat men een openingsvoorstel heeft gedaan, te negocieren totdat de andere partij ook voldoende van zijn standpunten heeft afgezwakt. Op die manier bereikt men elkaar ergens tussen beide standpunten in en wordt er dikwijls een weinig efficiënt akkoord gesloten.

221 - Voor wat betreft het Zeslandenoverleg lijkt het interessanter om te kiezen voor de weg van de principiële onderhandeling. Wanneer men op deze manier onderhandelt begrijpt men eerst onderling wat de wederzijdse belangen zijn. Onderhandelingen op basis van posities zijn

¹⁷² K. R. HOLMES, "North Korea Nuclear and Missile Issues: what's the solution", *Heritage Lectures*, nr. 993, p. 1-4.

¹⁷³ D. K. NANTO EN E. CHANLETT-AVERY, *North Korea: Economic Leverage and Policy Analysis: CRS Report for Congress*, Washington, Congressional Research Service, 2010, p. 51-52.

doorgaans moeizaam, terwijl die op basis van belangen vlotter kunnen verlopen omdat er doorgaans ook wederzijdse belangen kunnen worden gevonden.¹⁷⁴

222 - Noord-Korea focust zich nog steeds grotendeels op de Verenigde Staten, het ziet voor zichzelf weinig meerwaarde in multilaterale onderhandelingen: de DPRK wil immers een vredesverdrag bekomen want technisch gezien zijn beiden nog steeds in staat van oorlog. De Verenigde Staten zijn zelf bezorgd over de internationale stabiliteit en zien het liefst het Noord-Koreaanse communistische regime verdwijnen. Met Japan heeft de DPRK twistpunten over het koloniaal verleden en over de ontvoering van een aantal Japanse staatsburgers door Noord-Koreaanse spionnen in de jaren '70 en '80. De banden met China zijn vriendschappelijk zonder dat Noord-Korea evenwel altijd de Chinese standpunten deelt. De contacten met Rusland zijn minder hecht maar in hen vinden ze een partner die de invloed van de Verenigde Staten in de wereld niet nog meer wil laten toenemen. De relatie met Zuid-Korea is voor wat betreft het Zeslandenoverleg minder van belang, aangezien beide staten in juni 2000 hebben verklaard dat zij hun disputen die niet gerelateerd zijn aan kernwapens op bilaterale wijze zullen regelen.¹⁷⁵ Daarnaast zijn er nog andere belangrijke gevoeligheden. Zo voelt Japan zich in toenemende mate militair bedreigd door Noord-Korea. Het kan immers gemakkelijk worden getroffen door Noord-Koreaanse raketten. China is dan weer bezorgd om zijn eigen economische ontwikkeling en wil daarom ook een politiek stabiel hinterland.¹⁷⁶

223 - Zonder toegevingen van zowel Noord-Korea als de Verenigde Staten lijkt er geen akkoord mogelijk. Voor de Verenigde Staten is de DPRK een onbetrouwbare en ongeloofwaardige onderhandelingspartner. Noord-Korea verwijt de Verenigde Staten dat het niet als een evenwaardige staat wordt behandeld. Een akkoord in het kader van het Zeslandenoverleg zal dus slechts tot stand kunnen komen wanneer Noord-Korea bewijst dat het zijn verplichtingen zal nakomen en wanneer de Verenigde Staten de normalisatie van de diplomatieke relaties met de DPRK zal bewerkstelligen. Aansluitend kan dan een akkoord worden gemaakt dat de hierboven reeds aangehaalde elementen zal bevatten, aangevuld met eventuele compensaties ten gunste van Noord-Korea. Hierbij valt te denken aan een niet-aanvals-pact met de Verenigde Staten, waardoor de ultieme reden voor het aanhouden van een kernwapenarsenaal zou wegvallen.

¹⁷⁴ B. RUSSETT, H. STARR EN D. KINSELLA, *World Politics: the menu for choice*, Boston, Wadsworth Publishers Cengage Learning, 2010, p. 130.

¹⁷⁵ K. DE CEUSTER EN J. MELISSEN (EDS.), *Ending the North Korean nuclear crisis: six parties, six perspectives*, Den Haag, Netherlands institute of international relations, 2008, p. 34.

¹⁷⁶ M. I. ABRAMOWITZ, J. T. LANEY EN E. HEGINBOTHAM, *Meeting the North Korean nuclear challenge: report of an independent task force*, New York, Council on Foreign Relations, 2003, p. 8.

AFDELING 3: EXPORTCONTROLE

224 - Massavernietigingswapens vinden de weg naar hun afnemers in ruime mate via de normale kanalen van de internationale handel. De affaire rond Abdul Qadir Khan, de Pakistaanse atoomgeleerde die kerntechnologie en know-how aan een aantal landen - waaronder ook Noord-Korea- heeft verkocht, toonde dit in belangrijke mate aan.¹⁷⁷

225 - Noord-Korea zal allicht een dissidente factor blijven vormen in de internationale gemeenschap wanneer men geen effectieve exportcontrole uitvoert. De kans bestaat immers dat het Noord-Koreaanse regime nucleair of gerelateerd materiaal doorverkoopt, hetzij aan andere staten, hetzij aan terroristische groeperingen.¹⁷⁸ Noord-Korea is immers geen partij van de Nucleaire Leveranciersgroep. Daarnaast zijn nog een aantal andere landen geen lid van voornoemde instantie, hetgeen de effectiviteit uiteraard in belangrijke mate ondermijnt.

226 - Er moet natuurlijk wel op worden gewezen dat het zwarte circuit, ondanks internationale afspraken, waarschijnlijk nooit volledig buitenspel zal kunnen worden gezet. Ook dit heeft het verleden immers reeds in ruime mate aangetoond.

227 - De Nucleaire Leveranciersgroep (*Nuclear Suppliers Group*, NSG) is een internationaal orgaan dat als doelstelling heeft de uitvoer en overdracht te beperken van grondstoffen en andere materialen die kunnen worden gebruikt om nucleaire wapens te ontwikkelen.¹⁷⁹ Deze instelling werd opgericht in 1974 na een Indische nucleaire test. Deze test was gebaseerd op atoomtechnologie die eigenlijk voor burgerlijke doeleinden was ontworpen.¹⁸⁰

228 - Hierop besloten de overheden van Tsjechoslovakije, Frankrijk, de Duitse Democratische Republiek, Japan, Polen, Zwitserland, de Sovjet-Unie, de Verenigde Staten, Canada en Zweden de NSG op te richten. Op 11 januari 1978 werd het IAEA in kennis gesteld van het initiatief en bij deze werden ook de NSG-richtlijnen bekendgemaakt. Deze stellen onder andere dat geen handel in nucleair materiaal mag worden gedreven met staten die het NPV niet hebben ondertekend.

229 - Momenteel telt de NSG 45 leden. Grofweg kunnen we stellen dat het vooral gaat om Westerse landen. Dit impliceert dat landen zoals Pakistan, waarvan men weet dat het op

¹⁷⁷ D. JOYNER, *Non-proliferation export controls: origins, challenges and proposals for strengthening*, Hampshire, Ashgate Publishing Ltd., 2006, p. vii.

¹⁷⁸ E. DIEZ, T. CLARK EN C. ZAW-MON, "Global Risk of Nuclear Terrorism", *Journal of Strategic Security*, vol. 3, nr. 1, p. 22-25.

¹⁷⁹ M. BOSSUYT EN J. WOUTERS, *Grondlijnen van internationaal recht*, Antwerpen, Intersentia, 2005, p. 530.

¹⁸⁰ "History of the NSG", <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/01-history.htm> (laatst geconsulteerd op 8 maart 2011).

bepaalde tijdstippen in de geschiedenis nucleair materiaal heeft geleverd aan Noord-Korea, hierdoor niet gebonden zijn.¹⁸¹

230 - Problematisch is wel dat de NSG niet bij machte is om krachtdadig op te treden wegens gebrek aan een afdoend sanctioneringsmechanisme. Zo leverde Rusland in januari 2001 splijtstoffen aan de Terapur-kernreactor in India. Hoewel 32 van de (toentertijd) 34 leden van mening waren dat dit een overtreding was van de NSG-richtlijnen, bleek er geen manier voorhanden om dit te bestraffen.¹⁸²

231 - Het is een algemeen bekend feit dat met name in Rusland een gigantische hoeveelheid nucleaire erts te vinden is. Bovendien is het schering en inslag dat er nucleair materiaal verdwijnt in Russische nucleaire installaties. Naar schatting van de CIA was er in 2005 voldoende nucleaire brandstof ontvreemd om een kernwapen te ontwikkelen.¹⁸³

232 - Dit is volgens specialisten grotendeels te wijten aan het feit dat Rusland gedurende lange tijd de eigen interne economische ontwikkeling prioritair achtte op de internationale veiligheid. Onder het *Wassenaar Arrangement* (1996) is de Russische Federatie er nochtans toe gehouden transparantie te betonen in de overdracht van materiaal dat als wapen kan worden gebruikt.¹⁸⁴ In 1999 nam Rusland een nieuwe wetgeving aan op de uitvoer van dit materiaal en werd aansluitend een controlecommissie in het leven geroepen die de export aan banden moest leggen. Nochtans is men er tot op heden schijnbaar niet geslaagd dit strengere regime ook effectief uit te voeren.¹⁸⁵

233 - In deze context moet ook het Zangger-comité worden vermeld. Dit is een informele groep van landen die zich beroept op artikel III.2 van het NPV om onderling een aantal niet-bindende afspraken te maken met betrekking tot nucleaire export.¹⁸⁶

234 - Artikel III.2 stelt:

¹⁸¹ DAVID E. SANGER, "Pakistan Leader Confirms Nuclear Exports," *New York Times*, 13 september 2005, p. A10.

¹⁸² D. JOYNER, *Non-proliferation export controls: origins, challenges and proposals for strengthening*, Hampshire, Ashgate Publishing Ltd., 2006, p. 233.

¹⁸³ "Official: Enough Material Missing From Russia to Build a Nuke", <http://abcnews.go.com/WNT/story?id=506177&page=1> (laatst geconsulteerd op 4 april 2011).

¹⁸⁴ Het *Wassenaar Arrangement on export controls for conventional arms and dual-use goods and technologies* is een multilateraal platform waarbij regels inzake exportcontrole voor conventionele wapens worden afgesproken. Het beschikt over een permanent secretariaat in Wenen. Zie ook <http://www.wassenaar.org/introduction/index.html> (laatst geconsulteerd op 7 mei 2011).

¹⁸⁵ J. NICHOL, *Russian President Putin's Prospective Policies: Issues and Implications*, Washington, Congressional Research Service, 2000, p. 6.

¹⁸⁶ In zekere zin werkt het comité parallel met de Nucleaire Leveranciersgroep.

“Each State Party to the Treaty undertakes not to provide: (a) source or special fissionable material, or (b) equipment or material especially designed or prepared for the processing, use or production of special fissionable material, to any non-nuclear-weapon State for peaceful purposes, unless the source or special fissionable material shall be subject to the safeguards required by this Article.”

235 - Het comité houdt een lijst (de zogeheten *trigger list*) bij met daarop nucleair gerelateerd materiaal dat enkel mag worden geëxporteerd indien aan bepaalde waarborgen is voldaan door de ontvanger. De *trigger list* wordt uitgegeven door het IAEA, die het document als referentie gebruikt.

HOOFDSTUK 3: NIEUWE PERSPECTIEVEN VOOR HET INTERNATIONAAL RECHT

236 - Zoals in deze masterproef al herhaaldelijk is gebleken, is het huidige gamma aan regels van internationaal recht niet afdoende om voldoende hefboomen te bieden die een staat op een vreedzame manier ertoe kunnen bewegen nucleair te ontwapenen. In het geval van Noord-Korea lijkt dit alvast zeer duidelijk. De benadering van de DPRK is fundamenteel anders dan die van de internationale gemeenschap, met de Verenigde Staten als grootste antagonist. Bovendien is het NPV op zich een te gebrekkig instrument gebleken om de denuclearisering van Noord-Korea te bekomen, laat staan van de ganse wereld. Het Kernstopverdrag is nog niet in werking getreden en voorlopig zal dat ook niet snel gebeuren.

237 - Daarom zijn er in de rechtsleer en door pragmatici een aantal voorstellen gedaan om nieuwe verdragen in het leven te roepen die beter afgestemd zijn op de hedendaagse werkelijkheid dan het NPV. Hierin kan in het bijzonder worden gedacht aan de modellen voor een Anti-Kernwapenverdrag en een Verdrag inzake het verbod op de productie van splijtstoffen. Daarnaast kan er ook gebruik gemaakt worden van het systeem van de atoomwapenvrije zones. Toch is voor elk van deze voorstellen de medewerking nodig van Noord-Korea. Het valt te betwijfelen dat dit snel zal gebeuren zolang er een dispuut bestaat met de Verenigde Staten.

AFDELING 1: EEN VERSTERKT NON-PROLIFERATIEVERDRAG?

238 - Sommigen argumenteren dat het Non-proliferatieverdrag, ondanks de gebreken, een te waardevol instrument is om het concept ervan volledig te verlaten.

239 - De vijfjaarlijkse herzieningsconferentie lijkt het uitgelezen platform om de versterking van het verdrag en de definitieve nucleaire ontwapening die het in het vooruitzicht stelt te bewerkstelligen. De conferentie gaat na hoe de implementatie van het NPV verloopt en hoe problemen kunnen worden opgelost.

240 - Tijdens de conferentie in 2005 slaagde men er niet in een consensus te vinden en kon aldus ook geen slotverklaring worden aangenomen. Aan de orde voor wat betreft de Noord-Koreaanse nucleaire kwestie was onder andere dat ook Japan niet langer een eigen nucleair wapenprogramma uitsluit als de DPRK op lange termijn niet bereid wordt gevonden tot ontwapening. Dit zou betekenen dat ook Japan zijn engagement in het NPV opzegt. In dat geval is de kans groot dat ook Zuid-Korea zijn beleid omtrent kernwapens zal heroverwegen. Een dergelijk scenario zorgt ervoor dat het gezag van het NPV en het IAEA in de regio aanzienlijk zal verminderen.

241 - In 2010 werd de meest recente herzieningsconferentie georganiseerd. Deze keer werd wel een slotverklaring aangenomen. Er werden een aantal actieplannen opgesteld rond ontwapening en vredelievend gebruik van nucleaire energie. Concrete wijzigingen aan het verdrag kwamen er echter niet.¹⁸⁷ Het feit op zich dat men tot een slotverklaring kon komen werd reeds als een grote stap beschouwd.

242 - Daarnaast zou ook de inwerkingtreding van het Kernstopverdrag een versterkende werking hebben voor het NPV, maar dit lijkt slechts mogelijk voor zover de Verenigde Staten -als eerste van de nog resterende staten die het NPV niet hebben geratificeerd- de ratificatie goedkeuren. Mogelijks ontstaat er dan een domino-effect waardoor het Kernstopverdrag snel in werking kan worden gesteld.

AFDELING 2: ANTI-KERNWAPENVERDRAG

243 - De internationale gemeenschap realiseert zich al geruime tijd dat een nieuw omvattend verdrag over de proliferatie en het gebruik van nucleaire wapens zich opdringt. De maatschappelijke context waarin het NPV zijn wortels vond is in de loop der jaren dan ook grondig gewijzigd. Bovendien is uit de feiten gebleken dat het verdrag niet bij machte is

¹⁸⁷ D. CHOUBEY, "Understanding the 2010 NPT Review Conference", <http://carnegieendowment.org/2010/06/03/understanding-2010-npt-review-conference/594> (laatst geconsulteerd op 28 februari 2011).

geweest de proliferatie van kernwapens terug te dringen. Integendeel, sinds de inwerkingtreding van het NPV zijn er nucleaire spelers bijgekomen.

244 - Een van de denkpistes die zich in een nieuwe richting situeert is een Anti-kernwapenverdrag (*Nuclear Weapons Convention*, NWC). Dit verdrag zou complementair zijn bij het NPV en het zou de ontwikkeling, het testen, de productie alsook het gebruik van kernwapens aan banden moeten leggen. Dit alles met het uiteindelijke doel om de bestaande arsenalen te ontmantelen. Het zou bovendien aansluiten bij het Verdrag inzake Biologische Wapens (*Biological Weapons Convention*) en het Verdrag inzake Chemische Wapens (*Chemical Weapons Convention*): op die manier zou er een alomvattend juridisch kader ontstaan over elk vorm van massavernietigingswapens.¹⁸⁸ In het hierboven reeds vermelde Kernwapens-advies van het Internationaal Hof van Justitie wordt bovendien opgeroepen tot het opstellen van een dergelijk verdrag. Het Hof is van mening dat op de internationale gemeenschap de plicht rust om tot een definitief en omvattend verdrag te komen:

*“There exists an obligation to pursue in good faith and bring to a conclusion negotiations leading to nuclear disarmament in all its aspects under strict and effective international control.”*¹⁸⁹

245 - Deze conclusie kan reeds in de tekst van het Non-proliferatieverdrag teruggevonden worden in artikel VI:

“Each of the Parties to the Treaty undertakes to pursue negotiations in good faith on effective measures relating to (...) a Treaty on general and complete disarmament under strict and effective international control.”

246 - In 1997 werd een modelverdrag opgesteld door het Amerikaanse *Lawyers Committee on Nuclear Policy*. Datzelfde jaar nog werd dit modelverdrag door Costa Rica op de tafel van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties gebracht. In 2007 werd een bijgewerkte versie ervan op de agenda geplaatst van de vijfjaarlijkse herzieningsconferentie van het NPV, opnieuw door Costa Rica. Het modelverdrag sluit op het gebied van controle en handhaving in grote mate aan bij de voornoemde verdragen inzake biologische en chemische wapens.¹⁹⁰

¹⁸⁸ D. KRIEGER, *The challenge of abolishing nuclear weapons*, New Brunswick (New Jersey), Transaction Publishers, 2011, p. 175.

¹⁸⁹ *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, advisory opinion, ICJ Reports 1996, p. 226.

¹⁹⁰ D. KRIEGER, *The challenge of abolishing nuclear weapons*, New Brunswick (New Jersey), Transaction Publishers, 2011, p. 102-103.

247 - Opmerkelijk is dat het tweesporenbeleid uit het NPV in het modelverdrag wordt opgegeven en dat elke staat gelijk wordt behandeld. Daarnaast voorziet deze proeftekst in een volledig verbod op het ontwikkelen, testen, produceren en gebruiken van kernwapens. Voor de staten die de beschikking hebben over kernwapens wordt voorzien in een gefaseerde ontmanteling van hun arsenaal. Draagraketten moeten ook ontmanteld worden of alleszins onbruikbaar gemaakt voor het lanceren van kernkoppen. Bovendien wordt bepaald dat verdragspartijen in hun nationale wetgeving een sanctioneringsmechanisme dienen te creëren dat individuele personen kan bestraffen indien zij inbreuken begaan op wat het verdrag voorschrijft.¹⁹¹

248 - De posities van de verschillende staten over het Anti-kernwapenverdrag kunnen worden afgeleid uit de stemming in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties over het Kernwapen-advies van het Internationaal Hof van Justitie. Onder andere India, Pakistan en ook Noord-Korea zijn voorstander van het Kernwapenverdrag.¹⁹² Op voorwaarde dat de DPRK zijn verdragsverplichtingen ook daadwerkelijk naleeft (net zoals de andere verdragspartijen dit moeten doen), kan dit een belangrijke stap zijn in de denuclearisering van Noord-Korea. Het principe van de reciprociteit en de gelijkheid van staten lijkt aldus het sleutelement te zijn voor een nieuw internationaalrechtelijk kader.¹⁹³

249 - Desalniettemin heeft, van de vijf NPV-kernmachten, enkel China zich reeds formeel als voorstander uitgesproken. Groot-Brittannië erkent dat een nieuw initiatief nodig is, maar het officiële standpunt is dat er eerst aan een aantal andere voorwaarden dient te worden voldaan vooraleer op langere termijn het Anti-kernwapenverdrag kan worden goedgekeurd. Zowel de Verenigde Staten als Rusland hebben de actieve ondersteuning van het Anti-kernwapenverdrag niet opgenomen in hun diplomatieke roadmap. Ook Frankrijk, dat na de Verenigde Staten en Rusland over het grootste nucleaire arsenaal beschikt, heeft dit tot heden niet gedaan.

250 - Op dit moment is er dus weinig perspectief op een snelle goedkeuring van een Anti-kernwapenverdrag. Vooral het gebrek aan medewerking van Israël, dat officieel niet over kernwapens beschikt, lijkt problematisch. Er wordt wel geargumenteed dat men kan

¹⁹¹ D. KRIEGER, *The challenge of abolishing nuclear weapons*, New Brunswick (New Jersey), Transaction Publishers, 2011, p. 102-103.

¹⁹² Israël, de vierde staat die over kernwapens beschikt zonder NPV-verdragspartij te zijn, is tegen het voorstel gekant.

¹⁹³ "Talking Points on a Nuclear Weapons Convention", <http://www.ippnw.org/pdf/2010ICANTalkingpoints.pdf> (laatst geconsulteerd op 4 maart 2011).

overgaan tot definitieve onderhandelingen over het verdrag zonder de medewerking van al deze landen. In het verleden zijn de onderhandelingen over het NPV ook gestart zonder de medewerking van China en Frankrijk.

AFDELING 3: VERDRAG INZAKE HET VERBOD OP DE PRODUCTIE VAN SPLIJTSTOFFEN

251 - Kernwapens worden vervaardigd door middel van splijtstoffen (i.e. plutonium en hoogverrijkt uranium). Dit zijn chemische elementen die in hun kern gesplitst worden en zodoende een kettingreactie in gang zetten waarbij een grote hoeveelheid energie vrijkomt. Op basis van de kwaliteit van de splijtstof kan dikwijls uitgemaakt worden voor welke doeleinden het zal worden aangewend. Het IAEA neemt tijdens controles om deze reden ook stalen van de nucleaire brandstof die wordt aangetroffen.

252 - Reeds midden de jaren '90 werd de nood aan een verdrag die de productie van splijtstoffen zou verbieden aangevoeld. Dit Verdrag inzake het verbod op de productie van splijtstoffen (*Fissile Material Cut-off Treaty*, FMCT) zou op een niet-discriminatoire wijze een compleet verbod inhouden voor staten om splijtstof te vervaardigen bestemd voor gebruik in nucleaire wapens en andere explosieve tuigen en zou complementair werken ten opzichte van het NPV en het Kernstopverdrag. Het idee werd bij resolutie reeds goedgekeurd door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1993.¹⁹⁴ De internationale gemeenschap besloot het te concretiseren in het kader van de Conferentie voor Ontwapening in Genève, dat jaarlijks rapporteert aan de Algemene Vergadering.¹⁹⁵

253 - Tot op de dag van vandaag is er evenwel nog geen vooruitgang geboekt op dit vlak. Ook op de vijfjaarlijkse herzieningsconferentie van het NPV in 2000 werd nochtans geconcludeerd dat het bereiken van een akkoord hieromtrent noodzakelijk is. Een van de moeilijkheden is onder andere dat er geen consensus bestaat rond het feit of ook bestaande voorraden van splijtstof in het verdrag mogen worden opgenomen. Ook de positie van de staten in de Conferentie is verschillend. De meeste NPV-kernmachten zijn al gestopt met het vervaardigen van splijtstof voor kernwapens en hebben dus geen bezwaar tegen een nieuw verdrag. India en Pakistan willen principieel niet weten van een verbod op het aanmaken van

¹⁹⁴ Resolutie 48/75 L van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (16 december 1993), *UN DOC. A/RES/48/75* (1993).

¹⁹⁵ M. B. MAERLI EN S. LODGAARD (EDS.), *Nuclear proliferation and international security*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2007, p. 236.

splijtstof aangezien zij nog niet over dezelfde hoeveelheden beschikken.¹⁹⁶ Samen met Noord-Korea en Israël zijn het de enige twee staten die momenteel nog plutonium produceren. Rusland staat dan weer weigerachtig tegenover het verdrag omdat het transparantie zal moeten verschaffen en controles toestaan in bepaalde installaties. De Verenigde Staten zijn ten slotte geen voorstander van de teksten die momenteel voorliggen in de Conferentie voor Ontwapening. Volgens het Amerikaanse standpunt is het onmogelijk om efficiënt te verifiëren of de bepalingen van een dergelijk verdrag wel worden nageleefd. Aangezien de Conferentie voor Ontwapening werkt bij unanimiteit is het dan ook nodig dat hierover eerst een vergelijk wordt gevonden.¹⁹⁷

AFDELING 4: SPLIJTSTOFFEN ONDER INTERNATIONALE CONTROLE

254 - Een voorstel dat onder verschillende vormen door een aantal experts werd uitgewerkt is het creëren van een nieuwe internationale instelling die verantwoordelijk wordt voor de productie van uranium. Op die manier zou een staat de garantie krijgen dat het in alle omstandigheden kan beschikken over nucleaire brandstof zolang het de internationaalrechtelijke verplichtingen onder het NPV en andere verdragen naleeft. De bedoeling hiervan is dat een staat niet zelf installaties begint te ontwikkelen waarmee splijtstoffen kunnen worden verrijkt en dat er dus ook geen hoogverrijkt uranium kan worden ontwikkeld voor het gebruik ervan in kernwapens.

255 - Een van die voorstellen is het oprichten van een *International Nuclear Fuel Agency* (INFA). Dit agentschap zou aanvullend werken met en rapporteren aan het Internationaal Atoomenergieagentschap. De opdracht van een dergelijke nieuwe instelling zou er volgens het voorstel in moeten bestaan wereldwijd alle huidige installaties waarin uranium kan worden verrijkt onder zijn toezicht te nemen en er ook de exploitatie van te voorzien. Het eigendomsrecht op deze installaties zou aan de respectievelijke staten of de oorspronkelijke operatoren behouden blijven. Het INFA kan op die manier controleren welke splijtstoffen er opgeleverd worden.

256 - Een andere suggestie in de richting van de zogeheten “multilateralisering van de nucleaire brandstofcyclus” werd in 2003 gedaan door het toenmalige hoofd van het Internationaal Atoomenergieagentschap, Mohamed el-Baradei, op de Algemene Vergadering van het IAEA. Hij argumenteerde toen dat de internationale gemeenschap dient te overwegen

¹⁹⁶ C. W. HENDERSON, *Understanding international law*, Chichester, Wiley-Blackwell, 2010, p. 194.

¹⁹⁷ M. B. MAERLI EN S. LODGAARD (EDS.), *Nuclear proliferation and international security*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2007, p. 237-238.

om het gebruik van hoogverrijkt uranium en plutonium onder strikte internationale controle te plaatsen. In de lijn met het INFA-voorstel zouden bestaande en toekomstige nucleaire faciliteiten onder het beheer van een internationale instelling worden geplaatst.¹⁹⁸

257 - Het concept werd in het verleden reeds met zoveel woorden ondersteund door een aantal kernmachten, maar het krijgt tegenkating van hoofdzakelijk ontwikkelingslanden. Zij vrezen dat een dergelijk initiatief hun recht om voor vreedzame doeleinden eigen nucleaire technologie te verwerven, zal ondermijnen. Daarenboven bestaat bij hen de vrees dat zo'n "nucleaire brandstofbank" onder westerse controle zal staan en aangewend zal worden voor politieke doeleinden.¹⁹⁹

AFDELING 5: KERNWAPENVRIJE ZONE

258 - Het systeem van de kernwapenvrije zones (*Nuclear Weapon Free Zones*, NWFZ) werd voor het eerst ter sprake gebracht in de jaren '50 van de vorige eeuw en leek lange tijd een utopische en vooral scholastieke benadering van het probleem rond de afbouw van het aantal kernwapens. Desalniettemin zijn er op dit moment vijf regionale kernwapenvrije zones die ongeveer de helft van alle staten van de wereld omvatten. Al deze kernwapenvrije zones bevinden zich op het zuidelijk halfrond.

259 - Daarnaast zijn er ook een aantal algemene kernwapenvrije zones. Zij worden omschreven in specifieke verdragen.²⁰⁰ Eerst en vooral is er een kernwapenvrije zone op Antarctica. Het Zuidpoolverdrag uit 1959 bevat een bepaling die elke nucleaire activiteit op het Antarctische continent verbiedt.²⁰¹ Dit is ook zo bepaald voor wat betreft de zeebodem in het Zeebodemverdrag.²⁰² Het Ruimteverdrag verbiedt nucleaire wapens in een baan om de aarde of op hemellichamen te plaatsen.²⁰³ In het Maanverdrag wordt dit nogmaals herhaald.²⁰⁴

¹⁹⁸ "The future of nuclear energy to 2030 and its implications for safety, security and nonproliferation", http://www2.carleton.ca/cctc/ccms/wp-content/ccms-files/nef_part4.pdf (laatst geconsulteerd op 23 mei 2011).

¹⁹⁹ "IAEA agrees to create international nuclear fuel bank", http://news.xinhuanet.com/english2010/world/2010-12/04/c_13634288.htm (laatst geconsulteerd op 3 januari 2011).

²⁰⁰ E. Y. J. LEE, "The Complete Denuclearization of the Korean Peninsula: Some Considerations under International Law", *Chinese Journal of International Law*, vol. 9, nr. 4, p. 799-819.

²⁰¹ Art. 5, Zuidpoolverdrag, 1 december 1959, in werking getreden op 23 juni 1961, United Nations, *Treaty Series*, vol. 402, p. 71.

²⁰² Artikel 1, Zeebodemverdrag, 11 februari 1971, in werking getreden op 18 mei 1972, United Nations, *Treaty Series*, vol. 955, p. 115.

²⁰³ Artikel IV, Ruimteverdrag, 27 januari 1967, in werking getreden op 10 oktober 1967, United Nations, *Treaty Series*, vol. 610, p. 205.

²⁰⁴ Artikel 3, Maanverdrag, 18 december 1979, in werking getreden op 11 juli 1984, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1363, p. 3.

260 - Concreet kan een kernwapenvrije zone omschreven worden als een specifieke regio waarin staten zichzelf ertoe verbinden geen nucleaire wapens te produceren, verwerven, testen of bezitten. Een dergelijke zone belichaamt dus eigenlijk op regionaal niveau wat een globaal anti-kernwapenverdrag zou moeten bewerkstelligen. De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties heeft een resolutie aangenomen die de kernwapenvrije zone in gelijkaardige bewoordingen definieert.²⁰⁵ Het systeem is bovendien ook -zij het niet bij naam- vermeld in het NPV in artikel VII: dit stelt dat staten onderling afspraken kunnen maken die de totale afwezigheid van kernwapens in hun regio garanderen.

261 - De Commissie voor Ontwapening heeft in 1999 richtlijnen uitgevaardigd waaraan een kernwapenvrije zone dient te voldoen. De belangrijkste elementen hiervan zijn:

- een duidelijke omschrijving van het gebied dat de kernwapenvrije zone zal vormen;
- een absoluut verbod nucleaire wapens te produceren, verwerven, testen of bezitten;
- een absoluut verbod deze wapens te gebruiken tegen andere leden van de kernwapenvrije zone of tegen derde landen;
- de mogelijkheid tot controle en desgevallend inspectie.²⁰⁶

262 - In het verleden werd het idee voor een kernwapenvrije zone op het Koreaanse schiereiland reeds meerdere malen geopperd. Dit gebeurde voor het eerst door Noord-Korea begin jaren '90. De Noord-Koreaanse eerste minister Yon Hyong-muk had toen een modelovereenkomst opgesteld. De gesprekken met Zuid-Korea resulteerden uiteindelijk in een gezamenlijke verklaring waarbij *de iure* het kader geschapen werd voor een kernwapenvrije zone (zonder dat het die naam kreeg), maar de implementatie ervan leverde meningsverschillen op tussen beide Korea's (zie *supra*). Hierdoor is deze zone tot op heden *de facto* niet tot stand gekomen. Ondertussen zijn de omstandigheden gewijzigd en is de DPRK niet langer gebonden door het NPV of door het *safeguards agreement*.

263 - Nochtans lijkt de *Joint declaration* uit 1992 een interessante basis om op verder te bouwen. Wanneer het bondige document van naderbij wordt bekeken is het duidelijk dat vele aspecten van de kernwapenvrije zone aan bod komen. Het ontbeert echter doeltreffende controle- en handhavingsmechanismen die de werking en naleving van de overeenkomst garanderen. Inspecties waren op grond van deze tekst slechts mogelijk na wederzijdse

²⁰⁵ Resolutie 3472/B(XXX) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (11 December 1975), *UN Doc. A/10027/Add.1* (1975).

²⁰⁶ Report of the Disarmament Commission, (6 mei 1999) *UN DOC. A/54/42* (1999).

toestemming, hetgeen een inspectie elk praktisch nut ontnemt.²⁰⁷ Een nieuw akkoord zal dus in een meer uitgebreid surveillancekader moeten voorzien. Bovendien is het geografisch gezien aangewezen dat ook Japan in de kernwapenvrije zone wordt betrokken, of dat het alleszins door middel van een protocol te kennen geeft dat het de zone zal respecteren. Dit zou als een vertrouwenswekkend signaal worden gezien door de DPRK.

264 - Het installeren van een dergelijke Noordoost-Aziatische kernwapenvrije zone zou voor elke betrokken partij een aantal voordelen inhouden. Dit maakt dat dit, mijns inziens, ook het voorstel is met het meeste kans op slagen. Aangezien een kernwapenvrije zone slechts met een beperkt aantal landen dient te worden onderhandeld is er ook minder kans op meningsverschillen. De Verenigde Staten moeten zich in dit geval niet langer bekommeren over de proliferatie van kernwapens door Noord-Korea. Noord-Korea krijgt op zijn beurt de garantie dat de Verenigde Staten geen kernwapen tegen hen zullen gebruiken en voor China, Japan en Zuid-Korea volgt eruit dat er stabiliteit in de regio komt. Op die manier kan, zonder dat een nieuw wereldwijd verdrag moet worden gestemd, een duurzame nucleaire ontwapening op het Koreaanse schiereiland worden bewerkstelligd. De Noordoost-Aziatische kernwapenvrije zone werd ook aanbevolen door de Massavernietigingswapens-commissie, een denktank onder het voorzitterschap van Hans Blix, voormalig hoofd van het IAEA, en gefinancierd door de Zweedse overheid, op voorstel van de Verenigde Naties.²⁰⁸

²⁰⁷ Art. 4 Joint Declaration on the Denuclearization of the Korean Peninsula, *UN Doc. CD/1147* (1992).

²⁰⁸ S. PARRISH EN J. DU PREEZ, "Nuclear-Weapon-Free Zones: Still a Useful Disarmament and Non-Proliferation Tool?", <http://www.blixassociates.com/wp-content/uploads/2011/03/No6.pdf> (laatst geconsulteerd op 26 juni 2011).

CONCLUSIE

265 - Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat het internationaal recht tot op heden niet bij machte is geweest Noord-Korea te doen afzien van zijn nucleaire ambities. De denuclearisering van de DPRK lijkt, ondanks de meest recente positieve berichten, niet voor morgen te zijn en aan de grensstreek met Zuid-Korea blijft de sfeer gespannen.

266 – Noord-Korea heeft op een bepaald moment de stap gezet naar het ontwikkelen van kernwapens en is tot op heden niet van het nucleaire pad afgeweken. De oorzaken hiervan zijn niet eenduidig. In de eerste plaats is er het unieke karakter van de staat Noord-Korea. Deze staat is, zoals in de inleiding reeds naar voor werd gebracht, volledig op zichzelf gericht en probeert met het kernwapenprogramma toegiften vanwege de internationale gemeenschap te bekomen. Bovendien betekent het voor de noodlijdende staat een niet onaanzienlijke bron van inkomsten. Sancties hebben aldus doorgaans weinig of geen effect. Verder blijkt duidelijk dat het gezag van het internationaal recht meestal niet van die aard is om staten met een kernwapenprogramma ertoe te bewegen hun nucleair beleid aan te passen: enkel in het geval van Libië is er ook echt een volledige ontmanteling van de militaire kerninstallaties tot stand gebracht door middel van maatregelen opgelegd door de internationale gemeenschap. Bovendien ging dit gepaard met het feit dat Libië een latente militaire dreiging ervoer en er net een intense wisselwerking ontstond op diplomatiek niveau.

267 – De DPRK is momenteel lid van geen enkel verdrag inzake nucleaire wapens. Nochtans zou het ondertekenen van dergelijke verdragen een belangwekkend signaal zijn aan de internationale gemeenschap en meer goodwill creëren ten opzichte van het Noord-Koreaanse nucleaire project. Het lijkt alvast onwaarschijnlijk dat Noord-Korea opnieuw het Non-proliferatieverdrag, zoals het nu bestaat, zal aanvaarden.

268 - Wanneer we de doelstellingen van het NPV bekijken kan men er ook niet om heen dat proliferatie (wat de eerste pijler probeert te verhinderen) misschien wel uitgelokt wordt door het feit dat ontwapening (de tweede pijler) uitblijft. De vijf NPV-kernmachten hebben dus zeker ook een deel van de verantwoordelijkheid in de opeenvolgende nucleaire crisissen. De invloed van een advies van het Internationaal Hof van Justitie is niet van die aard dat het deze staten tot nieuwe initiatieven kan aanmanen. Het behoeft ook geen verder betoog dat het Kernstopverdrag pas in werking zal kunnen treden nadat ook minstens de nucleaire kwestie op het Koreaanse schiereiland is opgelost. Andere nieuwe rechtsinstrumenten, zoals een Anti-

kernwapenverdrag, hebben momenteel geen uitzicht op een spoedige realisatie. Een verdrag dat splijtstoffen onder internationale bevoegdheid plaatst lijkt helemaal utopisch.

269 – Op de korte termijn zou het reeds een stap in de goede richting betekenen als Noord-Korea ertoe overtuigd kan worden opnieuw lid te worden van het Internationaal Atoomenergieagentschap. Deze instelling maakt, in tegenstelling tot het Non-proliferatieverdrag, geen onderscheid tussen haar leden en lidmaatschap zou betekenen dat de DPRK alvast op een aantal vlakken op de ondersteuning vanwege het agentschap zou kunnen rekenen.

270 - Er kan gesteld worden dat het *Agreed Framework* uit 1994 het instrument is dat het meest kans had om de denuclearisering van Noord-Korea te bekomen, of toch minstens het meeste potentieel had om het militaire luik van het nucleaire programma te ontmantelen. Het feit dat Noord-Korea hiervoor direct met de Verenigde Staten in dialoog kon treden speelde een belangrijke rol. De DPRK wil zich profileren als een rechtstreekse gesprekspartner ten opzicht van Washington. De vaststelling moet dan ook worden gemaakt dat, voor wat het *Agreed Framework* betreft, het pure internationaal recht slechts een rol in de marge heeft gespeeld. Grote principes kwamen hierbij niet kijken, het gaat hier eerder om een soort contract waarbij vooral het *quid pro quo*-adagium een rol heeft gespeeld. Noord-Korea lijkt dus bereid te zijn toegevingen te doen wanneer de Verenigde Staten dit ook doen. Deze toegevingen liggen echter moeilijk in de interne Amerikaanse politiek, waardoor ook het *Agreed Framework* niet heeft opgeleverd wat ervan werd verwacht. Daarom is het misschien meer wijselijk dat Noord-Korea probeert om zich bij Rusland of China te scharen en zodus voor de garantie van zijn veiligheid op deze staten begint te rekenen. Indien het in een van deze staten een bondgenoot kan vinden, dan staat het ook sterker ten opzichte van de Verenigde Staten (voor zover dat dan nog nodig zou zijn).

271 – In het licht van een mogelijke militaire ingreep moet benadrukt worden dat hiervoor momenteel weinig rechtvaardiging kan worden gevonden in het internationaal recht. Het zou bovendien kunnen dat dit voor nieuwe betwistingen zorgt op het Koreaanse schiereiland. Het is tevens weinig waarschijnlijk dat, na het debacle in Irak, veel staten ertoe bereid zullen worden gevonden troepen te leveren voor een inval waar slechts een vage juridische verantwoording voor bestaat.

272 - Voor wat de toekomst betreft kan ik concluderen dat een kernwapenvrije zone het initiatief is met de meest waarschijnlijke kans op slagen wanneer het gaat om de volledige

denuclearisering van de DPRK: minder staten moeten worden betrokken bij het tot stand komen van een dergelijk verdrag, waardoor er een grotere kans bestaat op consensus. Of deze kernwapenvrije zone moet worden onderhandeld in het kader van het Zeslandenoverleg is minder duidelijk, gezien het moeilijke verloop van dit multilateraal onderhandelingsplatform in het verleden. Bovendien is voor een dergelijke kernwapenvrije zone in theorie ook geen zegen nodig vanwege de Verenigde Staten, hetgeen bij een onderhandeling tijdens het Zeslandenoverleg wel zo zou zijn. Een nieuw discussieforum is hiervoor dus allicht het meest aangewezen, opnieuw omdat er zo nog minder onenigheid kan ontstaan tussen de verschillende betrokken staten en de kans op slagen dus groter wordt.

273 – Ook nieuwe verdragen kunnen een mogelijkheid zijn om voor de toekomst atoomwapens uit de wereld te helpen. Voor wat Noord-Korea betreft is het echter twijfelachtig dat het mee zal stappen in een dergelijk scenario en dit zolang het huidige conflict niet definitief beslecht is. Hierboven is immers aangetoond dat de DPRK op gelijke hoogte wil staan met de andere kernmachten. Hierdoor ontstaat een soort cirkelredenering, waarbij de ene pas wat wil toegeven als de andere eerst met toegevingen over de brug komt en *vice versa*. Om het even welk verdrag zal dus moeilijkheden ondervinden zolang men zich niet kan verzekeren van de medewerking van alle staten die over kernwapens beschikken. Ook India, Pakistan en Israël moeten hier dus bij worden betrokken.

274 – Bij dit alles kan tenslotte nog een laatste kanttekening worden gemaakt. Immers, is het gebrekkige morele gezag van het internationaal recht niet juist door de Westerse houding veroorzaakt? Wat houdt een staat, ongebonden door het NPV, tegen kernwapens te ontwikkelen wanneer men ziet dat het Westen dit in het geval van bijvoorbeeld Israël oogluikend toestaat? De houding van de Westerse staten, namelijk de selectieve verontwaardiging ten opzichte van kernwapenstaten die niet onder het NPV zijn erkend, draagt mijns inziens in een ernstige mate bij tot de opstelling van Noord-Korea (en bij uitbreiding ook staten die wel NPV-verdragspartij zijn, zoals Iran). De dubbele standaard leidt er mede toe dat het internationaal recht in aanzienlijke mate wordt verzwakt: wat voor de ene staat wel toegelaten is, is dat niet voor de ander. De Noord-Koreaanse positie krijgt hierdoor een belangrijk argument in handen: het kan verwijzen naar de Israëliëse situatie.

LIJST VAN GEBRUIKTE AFKORTINGEN

1. ABMT	Anti-Ballistic Missile Treaty
2. ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
3. COD	Conference on Disarmament
4. CTBT	Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty
5. CTBTO	Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization
6. DPRK	Democratic People's Republic of Korea
7. FMCT	Fissile Material Cut-off Treaty
8. IAEA	Internationaal Atoomenergieagentschap
9. INFA	International Nuclear Fuel Agency
10. KEDO	Korean Peninsula Energy Development Organization
11. LTBT	Limited Nuclear-Test-Ban Treaty
12. MAD	Mutual Assured Destruction
13. NAVO	Noord-Atlantische Verdragsorganisatie
14. NPV	Non-proliferatieverdrag
15. NSC	Nuclear Safety Convention
16. NSG	Nuclear Suppliers Group
17. NWC	Nuclear Weapons Convention
18. NWFZ	Nuclear Weapon Free Zone
19. PSI	Proliferation Security Initiative
20. ROK	Republic of Korea
21. SALT	Strategic Arms Limitation Talks
22. START	Strategic Arms Reduction Treaty
23. WHO	World Health Organization

BIBLIOGRAFIE

Wetgeving en aanverwante rechtsinstrumenten

Stukken van de Verenigde Naties

- Handvest van de Verenigde Naties, 26 juni 1945, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1, p. XVI.
- Resolutie 112 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (6 november 1947), *UN Doc. A/447* (1947).
- Resolutie 2625(XXV) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (24 oktober 1970), *UN Doc. A/8020* (1970).
- Resolutie 3472/B(XXX) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (11 december 1975), *UN Doc. A/10027/Add.1* (1975).
- Resolutie 48/75 L van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (16 december 1993), *UN Doc. A/RES/48/75* (1993).
- Resolutie 49/75 K van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (15 december 1994), *UN Doc. A/RES/49/75* (1994).
- Resolutie 1380 (XIV) van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (20 december 1995), *UN Doc. A/RES/1380(XIV)* (1995).
- Resolutie 50/245 van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (17 september 1996), *UN Doc. A/RES/50/245* (1996).
- Resolutie 82 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (25 juni 1950), *UN Doc. S/RES/82* (1950).
- Resolutie 83 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (27 juni 1950), *UN Doc. S/1511* (1950).
- Resolutie 84 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (7 juli 1950), *UN Doc. S/1588* (1950).

- Resolutie 825 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (11 mei 1993), *UN Doc. S/RES/825* (1993).
- Resolutie 1172 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (6 juni 1998), *UN Doc. S/RES/1172* (1998).
- Resolutie 1696 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (31 juli 2006), *UN Doc. S/RES/1696* (2006).
- Resolutie 1718 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (14 oktober 2006), *UN Doc. S/RES/1718* (2006).
- Resolutie 1737 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (23 december 2006), *UN Doc. S/RES/1737* (2006).
- Resolutie 1747 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (24 maart 2007), *UN Doc. S/RES/1747* (2007).
- Resolutie 1803 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (3 maart 2008), *UN Doc. S/RES/1803* (2008).
- Resolutie 1874 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (12 juni 2009), *UN Doc. S/RES/1874* (2009).
- Resolutie 1928 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (7 juni 2010), *UN Doc. S/RES/1928* (2010).
- Resolutie 1929 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (9 juni 2010), *UN Doc. S/RES/1929* (2010).
- Resolutie 1985 van de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties (10 juni 2011), *UN Doc. S/RES/1985* (2011).
- Joint Declaration on the Denuclearization of the Korean Peninsula, *UN Doc. CD/1147* (1992).
- Report of the Disarmament Commission, (6 mei 1999) *UN Doc. A/54/42* (1999).

Stukken van het IAEA

- Agreed Framework Between the United States of America and the Democratic People's Republic of Korea, IAEA, INFCIRC/457 (1994).
- Model protocol additional to the agreement(s) between state(s) and the International Atomic Energy Agency for the application of safeguards, IAEA, INFCIRC/540 (1997).
- Implementation of the NPT Safeguards Agreement of the Socialist People's Libyan Arab Jamahiriya, IAEA, GOV/2004/12 (2004).

Verdragen

- Verdrag van Den Haag inzake de wetten en gebruiken van de oorlog op het land, 29 juli 1899, in werking getreden op 4 september 1900, 32 *Stat.* 1803, beschikbaar op http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hague02.asp.
- Zuidpoolverdrag, 1 december 1959, in werking getreden op 23 juni 1961, United Nations, *Treaty Series*, vol. 402, p. 71.
- Ruimteverdrag, 27 januari 1967, in werking getreden op 10 oktober 1967, United Nations, *Treaty Series*, vol. 610, p. 205.
- Verzake inzake de non-proliferatie van nucleaire wapens, 1 juli 1968, in werking getreden op 5 maart 1970, United Nations, *Treaty Series*, vol. 729, p. 161.
- Eerste Aanvullend Protocol van 8 juni 1977 bij de Conventies van Genève van 12 augustus 1949 inzake de bescherming van de slachtoffers van internationale gewapende conflicten, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1125, p. 3
- Verdrag van Wenen inzake het verdragenrecht, 23 mei 1969, in werking getreden op 27 januari 1980, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1155, p. 331.
- Zeebodemverdrag, 11 februari 1971, in werking getreden op 18 mei 1972, United Nations, *Treaty Series*, vol. 955, p. 115.
- Maanverdrag, 18 december 1979, in werking getreden op 11 juli 1984, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1363, p. 3.
- Internationaal Zeerechtverdrag, 10 december 1982, Montego Bay, in werking getreden op 16 november 1994, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1833, p. 3.

- Verdrag inzake nucleaire veiligheid, 17 juni 1994, in werking getreden op 24 oktober 1996, United Nations, *Treaty Series*, vol. 1963, p. 293.

- Conventie inzake de bestrijding van nucleaire terreur, 13 april 2005, in werking getreden op 7 juli 2007, United Nations, *Treaty Series*, vol. 2445, p. 89.

Parlementaire documenten

- The President's State of the Union Address op 29 januari 2002, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/01/print/20020129-11.html> (laatst geconsulteerd op 22 maart 2011).

- Antwoord van de Franse Minister van Buitenlandse Zaken op een vraag van volksvertegenwoordiger Georges Hage op 24 mei 2005, <http://questions.assemblee-nationale.fr/q12/12-58175QE.htm> (laatst geraadpleegd op 23 maart 2011).

Rechtspraak

- *Nuclear Tests (Australia v. France)*, judgment, ICJ Reports 1974, p. 253.

- *Nuclear Tests (New Zealand v. France)*, judgment, ICJ Reports 1974, p. 457.

- *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, advisory opinion, ICJ Reports 1996, p. 226.

Rechtsleer

Boeken

- ABRAMOWITZ, M. I., LANEY, J. T., EN HEGINBOTHAM, E., *Meeting the North Korean nuclear challenge: report of an independent task force*, New York, Council on Foreign Relations, 2003, 59p.

- AUST, A., *Handbook of International Law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 293.

- BLIX, H. ET AL., *Weapons of terror: freeing the world of nuclear, biological and chemical arms*, Stockholm, Norstedts Juridik (Wolters Kluwer), 2006, 227p.

- BOSSUYT, M. EN WOUTERS, J., *Grondlijnen van internationaal recht*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 1086p.

- COGEN, M., *Handboek Internationaal Recht*, Mechelen, Kluwer, 2003, 490p.
- CORNELIS, G. EN EGGERMONT, G., *Nucleaire terreur: reflecteren over voorzorg en ethiek*, Gent, Academia Press, 2006, 278p.
- CUMINGS, B., *Parallax visions: Making sense of American-East Asian relations*, Durham, Duke University Press, 1999, 280p.
- DE CEUSTER, K. EN MELISSEN, J. (EDS.), *Ending the North Korean nuclear crisis: six parties, six perspectives*, Den Haag, Netherlands institute of international relations, 2008, 126p.
- DEN DEKKER, G., *The law of arms control: international supervision and enforcement*, Martinus Nijhoff Publishers, 2001, 432p.
- DIEHL, S. J. EN MOLTZ, J. C., *Nuclear weapons and nonproliferation: a reference handbook*, Santa Barbara (CA), ABC-Clio Contemporary World Issues, 2008, 368p.
- DOYLE, M.W., *Striking first: preemption and prevention in international conflict*, Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 2008, 216p.
- FRENCH, P., *North Korea: the paranoid peninsula - a modern history*, Londen, Zed Books, 2007, 256p.
- GREEN, L. C., *The contemporary law of armed conflict*, Manchester, Manchester University Press, 2008, 434p.
- HENDERSON, C. W., *Understanding international law*, Chichester, Wiley-Blackwell, 2010, 488p.
- HUFBAUER, G.C., *Economic sanctions reconsidered*, Washington D.C., Peterson Institute for International Economics, 2007, 233p.
- HUNTLEY, W. L., KUROSAWA M. EN MIZUMOTO, K. (EDS.), *Nuclear disarmament in the twenty-first century*, Hiroshima, Hiroshima Peace Institute, 2004, 398p.
- JOYNER, D., *Non-proliferation export controls: origins, challenges and proposals for strengthening*, Hampshire, Ashgate Publishing Ltd., 2006, 246p.
- KACZOROWSKA, A., *Public international law*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2010, 944p.

- KIM, S. EN CHANG, S., *Economic sanctions against a nuclear North Korea: an analysis of United States and United Nations actions since 1950*, Jefferson (North Carolina), McFarland Publishers, 2007, 209p.
- KLEIN, N., *Maritime security and the law of the sea*, Oxford, Oxford University Press, 2011, 350p.
- KRIEGER, D., *The challenge of abolishing nuclear weapons*, New Brunswick (New Jersey), Transaction Publishers, 2011, 301p.
- MAERLI, M. B. EN LODGAARD, S. (EDS.), *Nuclear proliferation and international security*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2007, 357p.
- MANYIN, M. EN NIKITIN, M. , *Assistance to North Korea*, Washington, Congressional Research Service, 2009, 25p.
- MILLER, R. EN BRATSPIES, R., *Progress in international law*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2008, 912p.
- MURPHY, J. F., *The evolving dimensions of international law: hard choices for the world community*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, 288p.
- NANTO, D. K. EN CHANLETT-AVERY, E., *North Korea: Economic Leverage and Policy Analysis: CRS Report for Congress*, Washington, Congressional Research Service, 2010, 65p.
- NICHOL, J., *Russian President Putin's Prospective Policies: Issues and Implications*, Washington, Congressional Research Service, 2000, 5p.
- NOCERA, F., *The legal regime of nuclear energy: a comprehensive guide to international and European Union law*, Antwerpen, Intersentia, 2005, 821p.
- PERKOVICH, G., *India's nuclear bomb: the impact on global proliferation*, Berkeley/Los Angeles (California), University of California Press, 1999, 610p.
- RUSSETT, B., STARR, H. EN KINSELLA, D., *World Politics: the menu for choice*, Boston, Wadsworth Publishers Cengage Learning, 2010, 552p.
- SLOMANSON, W. R., *Fundamental perspectives on International Law*, Boston, Wadsworth Publishers Cengage Learning, 2010, 772p.

- SQUASSONI, S. A., *Weapons of Mass Destruction: Trade Between North Korea and Pakistan: CRS Report for Congress*, Washington, Congressional Research Service, 2009, 16p.
- SRIRAM, C. L, MARTIN-ORTEGA, O. EN HERMAN, J., *War, Conflict and Human Rights: theory and practice*, Abingdon, Routledge Global Security Studies, 2009, 272p.
- VILLIGER, M. E., *Commentary on the 1969 Vienna Convention on the Law of Treaties*, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2009, 1057p.
- WEBSTER, D., *The diplomatic and official papers of Daniel Webster, while secretary of state*, New York, Harper & Brothers Publishers, 1848, 392p.
- WHAN KIHIL, Y. EN HAYES, P. (EDS.), *Peace and security in Northeast Asia: the nuclear issue and the Korean peninsula*, New York, M.E. Sharpe, 1996, 510p.

Tijdschriften

- AREND, A. C., “International law and the preemptive use of military force”, *The Washington Quarterly*, Spring 2003, p. 97-98.
- CARPENTER, T. G., “Why China and Russia balk at sanctions against North Korea and Iran”, *Nuclear Proliferation Update*, maart 2010, p. 1.
- CHOO, J., “Strategic Implications of Six-Party Talks for East Asia’s Future Security”, *Tamkang Journal Of International Affairs*, vol. 8, nr. 4, p. 103.
- CROOK, J. R., “North Korea rejects past nuclear commitments, test another nuclear weapon and provokes additional UN sanctions”, *American Journal of International law*, vol. 103, nr. 3, p. 597-600.
- DIEZ, E., CLARK, T. EN ZAW-MON, C., “Global Risk of Nuclear Terrorism”, *Journal of Strategic Security*, vol. 3, nr. 1, p. 22-25.
- GUYLFOYLE, D., “The Proliferation Security Initiative: interdicting vessels in international waters to prevent the spread of weapons of mass destruction?”, *Melbourne University Law Review*, vol. 29, nr. 3, p. 733-764.
- HOLMES, K. R., “North Korea Nuclear and Missile Issues: what’s the solution”, *Heritage Lectures*, nr. 993, p. 1-4.

- KROENIG, M., “Beyond optimism and pessimism: the differential effects of nuclear proliferation”, *Managing the Atom Working Paper*, nr. 2009-14, p. 1.
- LEE, E. Y. J., “The Complete Denuclearization of the Korean Peninsula: Some Considerations under International Law”, *Chinese Journal of International Law*, vol. 9, nr. 4, p. 799-819.
- LILES, M., “Did Kim Jong-Il break the law? A case study on how North Korea highlights the flaws of the non-proliferation regime.”, *North Carolina Journal of International Law and Commercial Regulation*, nr. 33, p. 103-146.
- MONTGOMERY, A. H. , “Ringing in proliferation: how to dismantle an atomic bomb network”, *International Security*, vol. 30, nr. 2, p. 153-185.
- OKANO-HEIJMANS, M., “(Her)integratie van vijandige staten in het diplomatieke systeem: onderhandelingen met Noord-Korea”, *Vrede en Veiligheid*, nr. 37, p. 206.
- SCHWARTZ, E., “US Security Strategy: Empowering Kim Jong-Il?”, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, vol. 30, nr. 1, p. 23.
- STEINBACH, J., “Comparing Israel's and Iran's Nuclear Programs”, *Washington Report on Middle East Affairs*, juli 2011, p. 34-36.
- THAKUR, R., BOULDEN, J. EN WEISS, T., “Can the NPT Regime be fixed or should it be abandoned?”, *Friedrich Ebert Stiftung Occasional Paper*, 2008, nr. 40, te consulteren op <http://library.fes.de/pdf-files/iez/global/05760.pdf>.
- VAN DER MEER, S., “Economische sancties tegen Iran: successen en tegenvallers”, *Internationale Spectator*, september 2008, nr. 9, p. 451-453.
- WALTZ, K. N. , “The spread of nuclear weapons: more may better”, *Adelphi Papers*, 1981, nr. 171, p. 4.

Andere

Online juridische artikels en krantenartikels

- AKHTAR, R., “Should Pakistan sign the CTBT?”, <http://www.thedailystar.net/newDesign/news-details.php?nid=104394> (laatst geconsulteerd op 29 april 2011).

- BAJEMA, N. EN SAMII, C., “Weapons of mass destruction and the United Nations: diverse threats and collective responses,
http://www.ipacademy.org/media/pdf/publications/weapons_of_mass_dest.pdf (laatst geconsulteerd op 9 juni 2011).
- BORGER, J., “US claims credit as North Korea softens line on nuclear talks”,
<http://www.guardian.co.uk/world/2007/jan/23/northkorea> (laatst geconsulteerd op 13 april 2011).
- BRINEY, A., “Tensions and Conflict on the Korean Peninsula”,
<http://geography.about.com/od/northkorea/a/korean-conflict.htm> (laatst geconsulteerd op 2 maart 2011).
- CHANG, S., “Economic sanctions against North Korea”,
http://www.aeaweb.org/annual_mtg_papers/2007/0106_0800_2104.pdf (laatst geconsulteerd op 7 april 2011).
- CHOUBEY, D., “Understanding the 2010 NPT Review Conference”,
<http://carnegieendowment.org/2010/06/03/understanding-2010-npt-review-conference/594> (laatst geconsulteerd op 28 februari 2011).
- CRAIL, P., “North Korea Delivers Nuclear Declaration “,
http://www.armscontrol.org/act/2008_07-08/NorthKorea (laatst geconsulteerd op 23 mei 2011).
- DEANE, M. J., “The collapse of North Korea: a prospect to celebrate or fear”,
<http://www.jhuapl.edu/ourwork/nsa/papers/NorthKoreatxt.pdf> (laatst geconsulteerd op 5 mei 2011).
- FEFFER, J., “Asian arms race gathers speed”,
<http://www.atimes.com/atimes/China/JB14Ad02.html> (laatst geconsulteerd op 7 juli 2011).
- GOLDSCHMIDT, P., “Is the Nuclear Non-proliferation Regime in crisis? If so, why? Are there remedies?”, http://carnegieendowment.org/static/npp/Goldschmidt_CCFR_May_2006.pdf (laatst geconsulteerd op 9 januari 2011).
- HAYES, P., “Fukushima’s implications for Korea’s nuclear dilemmas”,
<http://raws.adc.rmit.edu.au/~e81843/blog2/?p=439> (laatst geconsulteerd op 13 mei 2011).

- JEFFERY, S., “North Korea restarts nuclear programme”,
<http://www.guardian.co.uk/world/2002/dec/12/north-korea-restart-nuclear> (laatst geconsulteerd op 10 april 2011).
- KHAN, S., SAEED MULLA, M. EN QAYYUM, S., “IAEA Safeguards in Pakistan and Emerging Issues/Challenges”,
<http://www.iaea.org/OurWork/SV/Safeguards/Symposium/2010/Documents/PapersRepository/077.pdf> (laatst geconsulteerd op 9 maart 2011).
- KIRGIS, F., “India’s nuclear test”, <http://www.asil.org/insigh18.cfm> (laatst geconsulteerd op 2 februari 2011).
- KIRGIS, F., “North Korea’s withdrawal from the nuclear nonproliferation treaty”,
<http://www.asil.org/insigh96.cfm> (laatst geconsulteerd op 2 februari 2011).
- KIRGIS, F., “Boarding of North Korean Vessel on the High Seas”,
http://www.asil.org/insigh94.cfm#_edn3 (laatst geconsulteerd op 16 februari 2011).
- JIAN, C. EN ZHIHUA, S., “The Geneva Conference of 1954: New Evidence from the Archives of the Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic of China”, *Cold War International History Project Bulletin*, nr. 16,
http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/CWIHPBulletin16_p1.pdf (laatst geconsulteerd op 14 april 2011).
- KOSTER, K., “An uneasy alliance: NATO Nuclear Doctrine & The NPT”,
<http://www.acronym.org.uk/49npt.htm> (laatst geconsulteerd op 23 juni 2011).
- KLINGNER, B., “How should the US handle North Korea?”,
<http://www.washingtontimes.com/news/2009/may/03/solutions-klingner-how-should-us-handle-nkorea/> (laatst geconsulteerd op 21 februari 2011).
- JAE-SUNG, J., “North Korean nuclear safety draws concern”,
<http://www.dailynk.com/english/read.php?cataId=nk00400&num=7519> (laatst geconsulteerd op 9 april 2011).
- PARRISH, S. EN DU PREEZ, J., “Nuclear-Weapon-Free Zones: Still a Useful Disarmament and Non-Proliferation Tool?”, <http://www.blixassociates.com/wp-content/uploads/2011/03/No6.pdf> (laatst geconsulteerd op 26 juni 2011).

- SANG-HUN, C., “Chief Nuclear Negotiators From North and South Korea Meet for First Time Since 2008”, <http://www.nytimes.com/2011/07/23/world/asia/23korea.html> (laatst geconsulteerd op 24 juli 2011).
- SANG-HUN, C., “North Korean Envoy to Visit U.S. for Nuclear Talk”, <http://www.nytimes.com/2011/07/25/world/asia/25korea.html> (laatst geconsulteerd op 27 juli 2011).
- SANG-HUN, C. EN MYERS, S. L., “Seoul Sets Terms for Resuming Talks With North Korea”, <http://www.nytimes.com/2011/07/30/world/asia/30korea.html> (laatst geconsulteerd op 2 augustus 2011).
- SANGER, D.E., "Pakistan Leader Confirms Nuclear Exports," *New York Times*, 13 september 2005, p. A10.
- SIMPSON, J., “The nuclear non-proliferation regime: back to the future?”, <http://www.unidir.org/pdf/articles/pdf-art2015.pdf> (laatst geconsulteerd op 8 juli 2011).
- TAN, E., “Paths to Diplomacy with North Korea”, http://www.cdi.org/program/document.cfm?DocumentID=4476&from_page=../index.cfm (laatst geconsulteerd op 20 mei 2011).
- VERMEULEN, G., “De rechtmatigheid van de bedreiging met of het gebruik van kernwapens in het licht van de uitspraak van het Internationaal Gerechtshof van 8 juli 1996”, <http://www.ircp.org/uploaded/kernwapenadvies.pdf> (laatst geconsulteerd op 18 juni 2011).
- WATTS, J., “Washington poised for climbdown as Korea nuclear talks near deal”, <http://www.guardian.co.uk/world/2007/feb/09/usa.northkorea> (laatst geconsulteerd op 13 april 2011).
- “Establishment of the Republic of Korea”, http://www.asianinfo.org/asianinfo/korea/history/establishment_of_the_republic_of.htm (laatst geconsulteerd op 3 april 2011).
- “IAEA agrees to create international nuclear fuel bank”, http://news.xinhuanet.com/english2010/world/2010-12/04/c_13634288.htm (laatst geconsulteerd op 3 januari 2011).

- “The future of nuclear energy to 2030 and its implications for safety, security and nonproliferation”, http://www2.carleton.ca/cctc/ccms/wp-content/ccms-files/nef_part4.pdf (laatst geconsulteerd op 23 mei 2011).
- “Talking Points on a Nuclear Weapons Convention“, <http://www.ippnw.org/pdf/2010ICANTalkingpoints.pdf> (laatst geconsulteerd op 4 maart 2011).
- “Official: Enough Material Missing From Russia to Build a Nuke”, <http://abcnews.go.com/WNT/story?id=506177&page=1> (laatst geconsulteerd op 4 april 2011).
- “History of the NSG”, <http://www.nuclearsuppliersgroup.org/Leng/01-history.htm> (laatst geconsulteerd op 8 maart 2011).
- “After Iraq: A Military Solution in North Korea?”, <http://www.aph.gov.au/library/pubs/rn/2002-03/03rn29.pdf> (laatst geconsulteerd op 24 februari 2011).
- “IAEA: our work”, <http://www.iaea.org/OurWork/index.html> (laatst geconsulteerd op 5 april 2011).
- “Introduction to the Wassenaar Arrangement on export controls for conventional arms and dual-use goods and”, <http://www.wassenaar.org/introduction/index.html> (laatst geconsulteerd op 7 mei 2011).
- “Anti-Ballistic Missile Treaty Chronology”, <http://www.fas.org/nuke/control/abmt/chron.htm> (laatst geconsulteerd op 4 april 2011).
- “6 June Security Council Resolution, 8 June Indian Response & 6 June Pakistani Response”, <http://www.acronym.org.uk/spjune.htm> (laatst geconsulteerd op 3 juni 2011).
- “Pakistan’s nuclear weapon program: the beginning”, <http://nuclearweaponarchive.org/Pakistan/PakOrigin.html> (laatst geconsulteerd op 9 juni 2011).
- “Proliferation Security Initiative“, <http://www.state.gov/t/isn/c10390.htm> (laatst geconsulteerd op 8 april 2011).

- “IAEA Board Approves India-Safeguards Agreement”,
<http://www.iaea.org/newscenter/news/2008/board010808.html> (laatst geconsulteerd op 3 februari 2011).

- “Nuclear safeguards regimes: how voluntary is the additional protocol?”,
<http://www.articlesbase.com/regulatory-compliance-articles/nuclear-safeguards-regimes-how-voluntary-is-the-additional-protocol-infirc540-3692697.html> (laatst geconsulteerd op 15 maart 2011).

- “Israël and nuclear weapons”, <http://www.fas.org/nuke/guide/israel/nuke/> (laatst geconsulteerd op 9 juli 2011).

- “North Korea country profile”, http://news.bbc.co.uk/2/hi/country_profiles/1131421.stm (laatst geconsulteerd op 3 maart 2011).

- “IAEA Team Confirms Shutdown of DPRK Nuclear Facilities”,
<http://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/2007/prn200712.html> (laatst geconsulteerd op 20 juli 2011).

- “The CIA World Factbook: North Korea”, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kn.html> (laatst geconsulteerd op 31 maart 2011).

- “North Korea’s Statement of Withdrawal from the Nuclear Non-Proliferation Treaty”,
http://www.nuclearfiles.org/menu/library/treaties/non-proliferation-treaty/trty_NPV_north-korea-withdrawal_2003-01-10.htm (laatst geconsulteerd op 30 april 2011).

- “North Korea talks set to resume”, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/6102092.stm> (laatst geconsulteerd op 22 april 2011).